

ARAP DİLİNDE FİİLE BENZEYEN HARFLER

Dr. Cemal ARBAÇ

Kitabın Adı : ARAP DİLİNDE FİİLE BENZEYEN HARFLER
Editör : Doç. Dr. Hacı ÖNEN
Yazar : Dr. Cemal ARBAÇ

1. Baskı : Kasım 2025 ANKARA

Yayın Koordinatörü : Ceyda ŞEREFLİOĞLU
Yayın Yönetmeni : Selva ALİM
ISBN : 978-625-8728-06-4
Yayın No : 3017

© Dr. Cemal ARBAÇ

Tüm hakları yazarına aittir. Yazarın izni alınmadan kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılması yapılamaz. Yalnızca kaynak gösterilerek kullanılabilir.

SONÇAĞ AKADEMİ

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/49 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67 - GSM / (533) 093 78 64

www.soncag yayincilik.com.tr

soncag yayincilik@gmail.com

Yayıncı Sertifika Numarası: 47865

BASKI VE CİLT MERKEZİ

UZUN DİJİTAL MATBAA, SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK TESCİLLİ MARKASIDIR.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67 - GSM / (533) 063 64 04

www.uzundijital.com

uzun@uzundijital.com

Cemal ARBAÇ

Diyarbakır/Sur'da dünyaya teşrif eyledi. İlk, orta ve lise öğrenimini Diyarbakır'da tamamladı. 2002 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Üniversite tahsilini müteakip Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır illerinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak çalıştı. Yüksek lisansını Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 'Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi ve Hristiyanlara Bakış' adlı Tefsir tezi ve Dicle Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsünde 'Arap Dilinde Fiile Benzeyen Harfler' adlı Arap Dili ve Belâgatı teziyle de ikinci Yüksek lisansını tamamladı. 2023 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 'Arap Dili ve Kur'an'da Te'kid' Adlı Doktora çalışmasıyla da Doktor unvanını aldı. 2015 yılından 2024 yılına kadar Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam İlimleri Arap Dili ve Belagati bilim dalında Öğretim Görevlisi olarak çalıştı. Halen Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde aynı bilim dalında Doktor Öğretim Üyesi olarak çalışmakta olup evli ve üç çocuk babasıdır.

2025/Artvin

Allah'ım! Oğlum Dünyaya ve Ahiretin afetlerinden korusun!
(Babam)

Ey Yavrum! Allah seni cennet efendisi etsin!
(Annem)

يَا رَبِّي! هَبْ لِي وَلَآهْلِي عِلْمًا حَتَّى نَقُولَ الْحَمْدَ لِلّٰهِ الَّذِي فَضَّلَنَا بِهِ عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ، وَاجْعَلْ نَسْلِي يَرِثُونَ هَذَا مِنْ بَعْدِي، وَعَلِّمْنَا لُغَةَ الْأَشْيَاءِ الَّتِي نَعْرِفُهَا وَالَّتِي لَا نَعْرِفُهَا، وَأَعْظِمْنَا مِنْ كُلِّ خَيْرٍ، إِنَّ هَذَا لَهُو الْفَضْلُ الْمُبِينُ. اجْعَلْنَا مِنَ الْمُجْتَمِعِينَ عَلَى طَاعَةِ أَمْرِكَ. رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءَ، وَعَلِّمْنَا مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَتَمِّمْ نِعْمَتَكَ عَلَيْنَا كَمَا أَتَمَمْتَهَا عَلَى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ.
أَلْفَ أَلْفِ آمِينَ!.....

Ey Rabbim! Bana ve aileme ilim ver ki, "Bizi, inanan kullarının çoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun" diyebilelim ve benden sonra soyumdan olanları buna mirasçı kıl. Bize bildiğimiz ve bilmediğimiz şeylerin dilini öğret ve bize her türlü hayırdan ver. Gerçekten bu, apaçık bir lütuftur. Bizi emrine itaat etmek üzere toplananlardan kıl. "Rabbim! Beni ve soyumdan olanları namazı dosdoğru kılanlardan eyle. Rabbimiz! Duamı kabul et. Ey Rabbim, beni ve neslimi seç ve bize hadiselerin te'vilini öğret. Salih kullarına tamamladığın gibi bize de nimetini tamamla!...

Binlerce bin Amin!.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ	1
1. DİL OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ	2
2. DİLİN MAHİYETİ	2
3. ARAP DİLİNİN TEMEL YAPISI	3
4. ARAP GRAMERİ TARİHİ	5
5. ARAP DİLİNE AİT GENEL KAVRAMLAR	6
5.1. Sarf İlmi	6
5.2. Nahiv İlmi	7
5.2.1. Kelime ve Türleri	7
5.2.2. Cümle ve Türleri	14
5.2.2.1. Fiil Cümlesi	15
5.2.2.2. İsim Cümlesi	15
BİRİNCİ BÖLÜM	19
1.1. FİİLE BENZEYEN HARFLERİN ARAP DİLİNDEKİ ÖNEMİ	20
1.2. FİİL İLE ARASINDAKİ BENZERLİK YÖNLERİ	23
1.2.1. Yapıda Benzerlik:	24
1.2.2. Manada Benzerlik:	25
1.2.3. Kullanımda Benzerlik:	26
1.3. FİİLE BENZEYEN HARFLERİN AMELİ	28
1.3.1. İsimlerinin Durumu	28
1.3.2. Haberlerinin Durumu	32
1.3.2.1. Haberlerinin Öne Alınması	34
1.3.2.2. Haberlerinin Hazfi	36

1.3.2.3. İsim ve Haberine Atıf Yapılması.....	38
1.4.FİİLE BENZEYEN HARFLERİN ÖZELLİKLERİ.....	42
1.4.1. إِنَّ.....	42
1.4.2. أَنَّ.....	58
1.4.3. كَأَنَّ	73
14.4. نَكْنَ	75
1.4.5. لَيْت.....	79
1.4.6. لَعَلَّ	82
İKİNCİ BÖLÜM	91
FİİLE BENZEYEN HARFLERİN ANLAMLARI	91
2.1. KUR'ÂN'DAKİ KULLANIMI	92
2.1. MODERN ARAPÇADA BAŞKA HARFLERLE BİRLİKTE İFADE ETTİĞİ ANLAMLAR	103
SONUÇ	135
KAYNAKÇA	137

KISALTMALAR

a.s.	: ‘Aleyhi’s-selâm
A.Ş.	: Anonim şirket
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
bmy.	: Basım Merkezi Yok.
bs.	: Baskı
bty.	: Basım Tarih Yok.
byy.	: Basım Yeri Yok.
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celaluhu
çev.	: Çeviren
çev. ed.	: Çeviri Editörü
DİA.	: Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
hş.	: Hâşiye
H.z.	: Hazreti
İn.	: İnceleme
m.ö.	: Milattan Önce
mad.	: Madde
Mat.	: Matbaası
MÜFV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
r.anh.	: Radiallahu ’anhu.
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK.	:Türk Dil Kurumu
thk.	:Tahkîk
tkd.	:Takdim
tlk.	:Tâlik
trc.	:Tercüme Eden
tsh.	:Tashih
vb.	:Ve Benzerleri
vd.	:Ve Diğerleri
Yay.	:Yayınları
yy.	:Yüzyıl

ÖNSÖZ

Dünyada artan iletişim ağlarının yaygınlığı, ülkeler arasındaki sınırları göreceli olarak kaldırmış, böylece dil öğrenimi ve öğretimi önemli hale gelmiştir. Dünyada birçok ülkenin resmî dili Arapçanın, gerek ülkemize komşu olan ülkelerde konuşuluyor olması gerekse ülkemizde az da olsa Arap kökenli vatandaşlarımızın bulunması nedeniyle Arap dilinin kurallarının araştırılması bizim için önem arz etmektedir. Zira kültürler arasındaki etkileşim dil ile gerçekleşmektedir.

Biz de bu çalışmamızda fasih Arapça konuşan Arapların konuşmalarında ve yazışmalarında önemli bir yer tutan "Arap Dilinde Fiile Benzeyen Harfler" konusunu araştırmaya karar verdik. Araştırmamızın konusunu seçmeden önce ön hazırlık yaptık. Bu hazırlık sırasında İslamiyet'ten önceki Arap kaynaklarını gözden geçirdiğimiz gibi Arap Dilinin büyük bir önemi haiz tedvin safhasını oluşturan İslamiyet sonrası Arap Diline ait kaynakların taramasını yaptık. Bu veri kaynaklarının ister Müslüman dilcilere ister İslamiyet ve Arapça hakkında araştırma yapmış oryantalistlere ait olsun hepsinden yararlanmaya özen gösterdik. Bu harflerin modern anlamları için Modern Arapça kitapları ile Türkçe anlam karşılıkları için Türkçe kitaplara bakmayı ihmal etmedik.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde dil olgusuna genel bir bakış ile Arap dilinin ve kültürünün genel yapısı incelenmiştir. Bu bağlamda dil, Arap Dili, Arap Grameri ve Tarihi hakkında kısa bilgi verilmiştir. Daha sonra Arap Gramerine ait fiil, isim ve harf kavramlarının tarifi yapılmış ve bunların özelliklerine yer verilerek, "Fiile Benzeyen Harfler" in hangi sınıflandırmanın içerisine dahil edilebileceği ortaya konulmuştur.

Birinci bölümde Arap Dilinde kullanılan kavramlar ile bu kavramların birbirinden ayrılan yönleri ile birbirine benzeyen yönleri irdelenmiştir. Bununla ilgili olarak "Fiile Benzeyen Harfler" in Arap Gramerinde, yapıda, manada, kullanımda isim, fiil ve harfle arasındaki benzerlik yönleri farklı yönlerle izah edilmiştir. Bu bölümde nahivcilerin farklı görüşleri verilmiştir. Bu harflerin çeşitlerinin Arap Gramerinde kullanım şekilleri açıklanmıştır.

İkinci bölümde Fiile Benzeyen Harfler' in genel anlamları ile Kur'ân'da kullanılmış anlamları verilmektedir. Yine bu bölümde Arap Dilinde Fiile Benzeyen Harflerin neler olduğu, görevleri, kullanıldıkları yerler, bazı

durumlarda işlevlerini kaybetmeleri ve dil bilimcilerin konu hakkındaki farklı yorumlarına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde Fiile Benzeyen Harfler'in modern Arapçadaki diğer edatlar ile kullanımları ve Türkçe karşılıklarıyla verilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırma, dil felsefesini öğretmesi ile beraber okuma ve dilde mana zevkinin ne olduğunu öğretmek fayda sağlayacağını ümit ederiz.

Tevfik ancak Allah'tandır.

Cemal ARBAÇ

Artvin

2025

GİRİŞ

Arap Dilinde Fiile Benzeyen Harfler, klasik Arap Gramerinde “el-Hurûfu’l Müşebbehe bi’l-Fiil”, اِنْ ve Benzerleri” veya اِنْ ve Kardeşleri” gibi isimlerle bilinir. Arap Gramer çalışmalarının başladığı ilk dönemlerden itibaren gramer kitaplarında müstakil başlıklarla veya bölümlerde ele alınmaya başlanmıştır. Zira Arap dilinde kelime kavramı; genel olarak isim, fiil ve harf olarak üç kategoride değerlendirilmiş olup bunun neticesi olarak isim, fiil, harf kavramları değişik açılardan ele alınmış ve bu kavramlar farklı tanımlar ile izah edilmiştir. Arap Gramercileri de harf konusuna özel önem vermiş, bazıları harfler hakkında müstakil kitaplar telif etmiş, kimileri de kitaplarında müstakil bölümler halinde harfleri işlemiştir.

Dil, canlı bir varlıktır ve dile ait kelimeler morfolojik olarak değişime uğrayabilir ve bir kategoriden başka bir kategoriye geçebilir. Bunun tipik örneği اِنْ kelimesinin fiil ve harf olarak iki farklı anlamda ve farklı konumda kullanılmış olması gösterilebilir. Çalışmada, harf olarak kullanılan “Fiile Benzeyen Harfler”in kelime cinsi bakımından hangi kategoride değerlendirilmesi gerektiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunların i’rab teorisindeki yerleri ve kullanımları, örnekleriyle verilmiştir. İsim cümlesinde; isim ve haberlerinin durumları hakkında araştırma yapılmıştır. Kur’an’da hangi anlamsal bağlamda ve niçin kullanılmıştır? Kısmen Arap Belagati ilminde bunların anlamsal ilişkisi nedir? gibi sorular tartışılmaya çalışılmıştır. Naklî, kıyasî ve talimî yönden “Fiile Benzeyen Harfler” nasıl açıklanır? Bunun izahı yapılmıştır. Tezin son bölümünde Modern Arapçada kullanılan anlamları verilmeye çalışılmıştır. Fiile Benzeyen Harfler fıkıh, tefsir, hadis, kelim gibi İslami ilimleri de ilgilendirmektedir. Nitekim bu ilimlerin temel kaynaklarında bunların kullanımı ve anlamıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ancak bu ilimlerin araştırma alanına giren konular araştırmamızın kapsamı dışındadır.

Bu yönüyle çalışmada teorik ve pratik yönleriyle bu harflerin gramer ve anlam boyutu irdelenecektir. Bir konunun daha iyi anlaşılabilmesi için birkaç hususun bilinmesine gerek vardır. Bunlardan biri, ilgili ilmin tarihinin, tarifinin ve kavramlarının bilinmesidir. Çünkü konunun içinde geçen tarifler, efradını câmî ağıyarını mânî olmalıdır ki konu iyice anlaşılsın. Bir diğeri ise ilgili kaynaklar ile önceki çalışmalar ve yorumların bilinmesidir ki önceden elde edilmiş bilgiler üzerinde farklı yaklaşımlar ile isabetli izahlar

yapılabilirsin. Bu bakış açısından yola çıkarak el-Hurûfu'l-Müşebbehe bi'l Fiil'in kavramsal analizi, tarifi ve tarihini kısaca araştırmaya çalıştık. Bu çalışma ile amacımız, Arap Dili Gramer çalışmalarının daha iyi anlaşılmasına çok cüz'i de olsa bir katkı sağlamaktır.

1. DİL OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ

Farklı araştırmacılar tarafından dilin birçok tanımı yapılmıştır. Bizim amacımız söz konusu tanımların eksik ya da farklı yönlerini incelemek değildir. Bizim çalışmamızda dil tariflerinin araştırmamızla ilgili kısmı ele alınacaktır. Dil için, “İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessese”¹ diye genel bir tanımlama yapılmıştır. Dil ile ilgili bu tanımdan kastedilenin dilin ‘bir toplumun özeli’ olduğunu anlamak mümkündür. Bu tanım, dilin o dili konuşan toplumun kültürünü, tarihini ve akıl yapısını da içine alacak kadar geniş bir alanı kapsadığını göstermektedir.

2. DİLİN MAHİYETİ

Canlı varlıklar arasındaki ilişki haberleşme ile sağlanır. Ancak canlılar içinde konuşabilme yetisi insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğidir. İnsanların bu özelliğinin neticesinde duygu, düşünce ve isteklerini anlatmak, birbirleriyle iletişimi kurmak amacıyla kullandıkları sesli ya da yazılı göstergeler dizgesine dil denir.² İnsanlar kadar bu karmaşık ve gelişmiş bir haberleşme sistemini kullanabilen başka bir canlı yoktur.³ Böylece dil her bireyin ve toplumun kendi arzu ve isteklerini ifade ettiği araç halini aldığı ifade edilir.⁴

İnsan topluluklarının kullandığı diller birbirinden çok farklıdır. Bu farklılığın sebebi olarak toplumların aynı anlamlar için farklı lafızları kullanmış olmaları gösterilir. Ancak kelimeler lafız itibarıyla birbirinden farklı olsa da aynı anlamlarda kullanılabilir. Yani dillerde bazen farklı

¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Tanıtım, İstanbul 2009, s.3.

² Muhittin Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s.1.

³ William Haviland, *Kültürel Antropoloji*, Çev. Hüsamettin İnaç, Kaknüs Yay., İstanbul 2002, s. 42.

⁴ Ebû'l-Feth Osmân b. Cinî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccâr, 'Âlamu'l-Kutub, 2.Baskı, Beyrût 2010. s.67.

lafızlar aynı anlama gelebilmektedir.⁵ Kimi zamanda bir tek kelime birden fazla mana için kullanılabilir. Dil sözcüğü birçok dilde değişik manalar için kullanılmıştır. Zira Türkçemizde bu yönüyle dil tat alma organı olarak hem de adına dil dediğimiz bildirişme dizgesi gibi iki kavram için de aynı lafızla kullanılmaktadır. Konuşma eylemi ve bildirişme sistemi için kullanılması, bunların ağızdaki dil ile ilişkisi ve dilin konuşmadaki yeri dolayısıyladır.⁶ Ancak dilden maksat, konuşmak ve ifade etmek kastediliyorsa buna lisan; bir topluluğun iletişim aracı kastediliyorsa da buna lügat demek daha uygundur.

3. ARAP DİLİNİN TEMEL YAPISI

Dil terimiyle herhangi bir toplumun, kavmin fertleri arasında anlaşma sağlayan yerleşik dize anlatılır.⁷ Bu yönüyle dil bir toplumun kültürünün tanımı olup kendisini konuşanlara bu kültürü empoze eder, onlar tarafından kabul görmeyi de beklemez. Tarihsel veriler bunun böyle olduğunu göstermektedir. Ne kadar geçmişe gidilse de dil daima geçmişin mirasını⁸ bize aktarır ve geçmişten geleceğe yön verir. Bu nazarla bakılırsa köklü bir kültürel mirasın sahibi olan Araplar, bulunmuş oldukları coğrafyada diğer çevre kavimlere göre lisanlarını kullanma ve belagatlarıyla meşhur olmuş bir toplumdur. Bu seciye sayesinde kendisinden önceki medeniyetlerin de vârisi olan İslam medeniyetine Arapların en büyük katkılarından biri dil alanındaki çalışmalarıdır. Bunun nedeni insanın evrene bakışını, onun bütün veya parçalar olarak algılama biçimini belirleyen dilin fonksiyonu ile ilgilidir.⁹

Arapça'nın on dört asır boyunca sözcük, terkip ve grameriyle olduğu gibi kalabilmiş dillerden biri olması Kur'ân dili hasebiyledir. Arapça yapı ve etkinlik olarak Arap aklının en temel belirleyicilerinden biridir.¹⁰ Bu bakımdan Arap dili Arapların kendi arzu, istek, niyet ve kasıtlarını ifade ettikleri kelimelerdir ve bize nakil yoluyla ulaşmıştır. Kur'ân ve Yüce Peygamber (s.a.v.)'in hadisleri ile bize güvenilir şekilde ulaşmış, Arapların nesir ve nazımları bu dille muhafaza edilmiştir.¹¹

⁵ Mustafa el-Galâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi'l- 'Arabiyye*, Mektebetu'l-'Asriyye 28. Baskı, Beyrût 1993, c.1. s.7.

⁶ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009, s.50.

⁷ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.51.

⁸ Taylan Altuğ, *Dile Gelen Felsefe*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001, s.189

⁹ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslam Aklının Oluşumu*, Çev. İbrahim Akbaba, Kitabevi Yay., İstanbul 2001, s.85-86.

¹⁰ el-Câbirî, *Arap-İslam Aklının Oluşumu*, s.85-86.

¹¹ el-Galâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi*, c.1.s.7.

Burada Arapçanın dünya dilleri arasındaki yerini ve hangi yapıda olduğu özetle şöyledir. Her dilin kelime ve cümle yapısı ile coğrafyası bakımından diğer dillerle bağlantısı bulunur. Araplar da Samî ırka mensupturlar. Bu hususta hemen hemen hiçbir ihtilaf yoktur. Eski tarihçilerin vermiş olduğu malumatı, bugün yarımada üzerinde yapılan arkeolojik araştırmalar teyit etmektedir.¹² Nitekim dilleri Ural-Alтай, Hint-Avrupa ve Hâmî-Sâmî olarak üç temel sınıfa ayıran görüşe göre Arapça, Hâmî-Sâmî dili ailesinden Sâmî koluna mensup bir dildir.¹³ Arapça, Habeşçe ile birlikte Sâmî dillerinin Güney Grubunu oluşturmaktadır. Kuzey Grubu Akadça, Kenanca ve Aramcayı içine alır.¹⁴ Başka bir görüşe göre ise Arapça, Hamice ve Samice'nin Samî koluna mensup bir dildir. Doğu Samî dili, Akâdcadır veya Bâbilce ve Asûrîcedir. Batı Samî dili, Aramicedir. Bunun içine Keldanice, Doğu Aramice, Süryanice, Batı Aramice girer. Güney bölümündeki diller Arapça ve Himyerce'dir. Bu da Sebece, Yemence, Güney Arapça olarak isimlendirilir.¹⁵

Hem İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'ın dili olması hem de dinî ve dünyevî yazılarda kullanılması nedeniyle Edebî Arapça, asırlar boyu değişmeyip aynı kalmış ve ilim dili haline gelmiştir. Bununla birlikte Arapların geniş ve uzak bölgelere yayılmasıyla Arapça, gramer ve sözcükler yönünden birtakım lehçelere ayrılmıştır. Bunlardan bazıları Yarımada Arapçası, Irak, Suriye, Mısır ve Mağrip Arapçasıdır.¹⁶ Bu sebeple Arapça literatürü, yalnız Arapça konuşan halkların değil, aynı zamanda Endülüs'ten Orta Asya'ya, Türkiye'den Büyük Sahra hududuna, Afrika'nın Atlantik kıyılarından Endonezya'nın Pasifik Okyanusu kıyılarına kadar uzanan bütün İslam dünyasının manevi ürünüdür.¹⁷

Dilleri morfolojik yapı bakımından değerlendiren görüşe göre Arapça, çekimli/ kök bükümlü dil ailesine mensup bir dildir.¹⁸ Yani çekimde kök ya da gövdenin değişime uğradığı dillerdendir.¹⁹ Yani harflerin kök veya gövdeye eklenmesi ya da çıkarılmasıyla kelime türetiminin olduğu ve anlamının değiştiği bir dildir. ك-ت-ب kök harflerinden كَاتَب ve مَكْتُوب gibi kelimelerin türetilmesi bunun bir örneğidir. كَرَّمَ fiilinden bir harf eklenerek başka bir anlama gelen أَكْرَمَ'nin türetilmesi de başka bir örnektir. Bu yönüyle

¹² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 11. Baskı, Ankara, 1997, s.11.

¹³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s.7.

¹⁴ Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, Çev. Azmi Yüksel, Rahmi Er, İmaj Yay. Ankara, bty., s.12.

¹⁵ Abdolvâhid Ali el-Vâfi, *İlmu 'l-Luğa*, Nahdetu Mısır, 2004, c.1, s.202-205.

¹⁶ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, s.14.

¹⁷ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, s.15.

¹⁸ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s.8.

¹⁹ Muhittin Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, s.2.; Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s.8.

düşünüldüğünde bu yapısal özellik Arapça'yı kelime türetim imkânı bulunan üretken bir yapıya ve zengin bir kelime dağarcığına sahip hale getirmiştir.

Arapçanın genel karakteristiğini göz önünde bulunduracak olursak “Arap Dilinde Fiile Benzeyen Harfler” hem morfolojik bakımdan hem de anlam itibarıyla Arapça'nın özelliklerini içermektedir. Nitekim bu harflerin aslının fiilden ve anlamının da fiil manasından dönüşmüş olması fiil-harf arasındaki bağlantıyı göstermekte olup Arap dilinde ıstıkak konusuyla da ilgilidir.

4. ARAP GRAMERİ TARİHİ

Bugün kullanılan dil, Arabistan'ın kuzeyine ait olup Kuzey Arapçası olarak isimlendirilir. Kuzey Arapçası ile yazılan kitabelerin en eskisi, m. 328. senesinde Arapların meşhur prensi “İmruu'l-Kays”ın mezarı üzerine işlenmiştir. Şâm'ın Güneydoğusunda bulunan *en-Nemâre* köyünde bulunan kitabedeki dil, tamamıyla Kuzey Arapçaya aittir.²⁰ İletişim amaçlı kullanılan sözlü dilin kitabe haline gelmesi kuvvetli bir edebiyatı göstermektedir. İlk dönem edebî eserlerin varlığı her ne kadar gramer kurallarını yazılı hale getirecek bir âmil halinde olmasa da Araplar arasında güçlü bir dil mantığının bulunduğunu ve ileride yazılı anlatımı etkili kullanacakları güçlü bir gramerin varlığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Zira bu durum dil birliğine sahip bir toplumun örnekliğinin işaretidir. Bu toplum, coğrafik sebepler ve İslamiyet'ten önceki dönemde var olan toplumsal koşullar neticesinde diğer yabancı toplumlarla karışmıyorlardı. Bununla birlikte Araplar, İslam fetihlerinin akabinde yabancı milletlere temaslarından sonra Arapçanın kaybolmasından korkmaya başlamışlardır. İlk gramer çalışmalarının başlamasına neden olan âmil de Kur'ân'ın doğru okunmak istenmesi olup Arapların yabancı milletlere karışması sonucunda büyük bir yaygınlık kazanan lahn olayı veya olaylarıdır. Bu süreç İslamî dönemde fetihler sonucu çeşitli milletlerin İslam'a girişi ve yabancı milletlerin ana dillerinin yanı sıra Kur'ân dili Arapçayı da öğrenmelerinden sonra lahnın artmasıyla devam etmiştir.²¹ Bu sebeple Arap gramercileri Arapçayı sözlüklerde tedvin etmeye başlamış olup, onu hatalardan muhafaza eden kurallarla temellendirmişler ve bu kuralları “Arapça İlminin Kuralları” diye isimlendirmişlerdir. Bu kurallar, Arapçayı kalem ve lisan hatalardan korumaya ulaştıran ilimlerdir. Bu ilimler, sarf, i'râb, resm, me'âni, beyân, bedî', arûz, kâvâfi, kârdû'l-şiiir, inşa, hitabet, tarihu'l-edeb, metnu'l-lügat

²⁰ Gotthelf Bergsträsser, *Sami Dilleri Tarihi*, haz. Hulusî Kılıç ve Eyyüp Tanrıverdi, Anka Yay., İstanbul 2006, s.103.

²¹ Selami Bakırcı ve Kenan Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, byy., bty. s.17.

olmak üzere on üç tane²² olarak ifade edilir. Arap Gramerinde bunların en önemlileri sarf ve i'râbtır. Cümlelerin manasının doğru anlaşılması için gerekli kurallar da i'râb'ın içindedir. Bu yönüyle çalışmamız daha çok i'râbı yani nahvi ilgilendirmektedir.

5. ARAP DİLİNE AİT GENEL KAVRAMLAR

Arap dilcileri grameri iki kısma ayırmışlar. Bunlardan biri sarf diğeri nahivdir. Esasen bu iki ilmi bilmeden Arap Gramerini bilmek mümkün olmamaktadır.

5.1.Sarf İlmi

Sarf sözlükte, “çevirmek, çekmek, harcamak, küçük birimlere ayırmak, bakışlarını ve yüzünü çevirmek”²³ gibi anlamlara gelir.

Sözlük anlamıyla bağlantılı olarak Arap dili âlimleri terim olarak sarf ilmini, “Arapçada bina edilmiş kiplerin kendisiyle bilindiği ilim” diye tarif etmişlerdir. Tanımdaki “bina edilmişler” den kasıt, i'râb ve binâ değil; kelimelerin yapısıdır. Yine Araplar; sarfı, kelimenin binasını çalışmak olarak anlamışlardır.²⁴ Bu tanım, Sarf ilminin nazarî tanımını oluşturmaktadır. Bu, genel çerçevede doğru bir anlayıştır. Esasen; dil canlı bir varlıktır ve dilin kelimelerini de oluşturan harflerdir. Zamanla kelimelerde değişim ve dönüşüm olması kaçınılmazdır. Bu değişim ve dönüşüm harflerle gerçekleşir. Bununla birlikte Arap dili kelime yapısı bakımından bükümlü- eklemeli ve vezinli- bir dildir. Arapçadaki kelimelerin ibdâl, idğam, i'lâl gibi yollardan birisiyle bir halden diğer bir hale geçmesi ve harf ekleme, azaltma gibi yollarla bir kökten farklı anlama gelen kelime türetme ameliyesi, kelimenin vezinlerini, yapısını, sığasını araştıran pratik kısmı ile tasrif ilmi ilgilenmektedir.²⁵

Fiile Benzeyen Harfler, yapısı gereği mebnîdir ve çekime girmemektedir. Bu yönüyle sarf ve tasrif ilmine dahil edilemezler. Ancak bu kelimelerden عِلَّ'nin önceleri عَلَّ; كَنَّ'nin كَنَّ şekline dönüşmüş olduğu iddia edilmiştir. Bu harflerde meydana gelen bu morfolojik değişiklikler, sarfçılar tarafından

²² Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Lugati'l-'Arabiyye*, thk. Muhammed Ahmed Kâsım, Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût 1998, s.17

²³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-Ma'ârif, thk. Muhammed Şâzelî c.27. s. 2435

²⁴ Abduh er-Râcihî, *et-Tatbîku's-Sarf*, Dâru'n-Nahdâtu'l-'Arabiyye, Beyrût 2004, s.7.

²⁵ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. 'Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Abdülhâmid Hindavî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 2003, c.2. s.391; İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n Nahv*, thk. Abdülhüseynî'l-Fetlî, Muessesetu'r-Risâle 3. Baskı Beyrût 1996, c.3. s.231.

değil, nahivciler tarafından ele alınmıştır. Onların bunu tartışma konusu yapmaları, bu harflerin morfolojik dönüşüm geçirmeden önceki anlamı ile kullarındaki anlamı aynı mı? sorusuna cevap bulmak istemiş olmalarına dayandırmak mümkündür.

5.2.Nahiv İlmi

Nahiv sözlükte, “yönelmek, taklit etmek, aynı yapıda olmak, aynı cins olmak, benzerlik göstermek, gibi olmak, yön, taraf, yan, kısım, bölüm, usul, metot, yöntem, tarz, çeşit, miktar, kast etmek, yüzünü çevirmek, bakmak, kabile”²⁶ gibi anlamlara gelir.

Terim olarak nahiv ilmi için “bina ve i’râb bakımından kelimenin sonu kendisiyle bilinen ilim”²⁷ “i’râb ve bina bakımından kelimenin durumunu araştıran ve mevzuu kelime ve kelâm olan bir ilim”²⁸ gibi tarifler yapılmıştır. Nahvi geniş bir şekilde izah etmek gerekirse, kelimenin kelâmın içerisindeki makamının ne olduğunu, kelimenin bulunmuş olduğu yerinden dolayı da kelimenin sonunun ref, nasb, cezm ve cer alametlerinden hangisi olduğunu konu edinen Arap dili cümle yapı bilgisine denir. Nitekim Arap dil âlimleri, nahiv ilmi ile ilgili kavramları da nahiv kitaplarında tariflerini yaparak zihinlere yerleştirmeye çalışmışlardır. Nahiv ilmiyle alakalı bir kısım kavramların tanımları aşağıda özet bir biçimde verilmeye çalışılmıştır.

5.2.1. Kelime ve Türleri

Arap Dilinde kelime, müfred bir mana için konulmuş lâfızdır²⁹ ve delalet ettiği şey itibariyle isim, fiil ve harf olmak üzere üç çeşittir.³⁰ Bu sebeple Arapça kelimeleri, zât, hades ve zâtı hadese bağlayan rabita diye üç manaya hasretmişlerdir. Zât, isim; hades, fiil; rabita ise harftir. Kendisi tek başına bir manaya gelmeyip, ancak başkasıyla birlikte bir manayı gösteriyorsa harf;

²⁶ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 2012, s.894-895; İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, c.48, s.4371.; el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s.32.

²⁷ Muhammed Ahmed ‘Arafethu, *en-Nahv ve’n-Nuhât*, byy.,bty., s.15; İbn Kemâl Paşa, *Esrârü’n Nahv* thk.Ahmed Hasan Hamid, Dâru’l- Fikr 2. Baskı, byy. 2002. s.75.

²⁸ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s.32.

²⁹ Ebû Muhammed Abdullâh Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullâh İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şuzûri’z-Zeheb fî Ma’rifeti Kelâmi’l-‘Arab*, ed. Emîl Bedî Ya’kûb, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiye, Beyrût 2012, s.29-30.

³⁰ ‘Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârîsî Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abduselâm Hârûn, 3.Baskı, Mektebetü’n-Hancî, Kâhire 1988, c.1. s.12; el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s.33.

kendisi bir manayı ve meydana geldiği bir zamanı gösteriyorsa fiil; bunlardan birini göstermiyorsa isimdir.³¹ Kelime aynı zamanda kelâmın bir parçasıdır. Bu sebeple kelâmın bilinmesi kelimenin bilinmesine bağlıdır. İ'râbın bilinmesi de kelâmın bilinmesine bağlıdır. Kelime parçadır kelâm ise bütündür.³² Kelâm, mürekkep ve müfittir, kendisinde mananın sübut bulduğu şeydir. Oysa kelimedeki bu durum söz konusu değildir.³³ Bununla birlikte parça olmadan bütünün olması mümkün değildir. Zira bütünün içinde her bir parçanın kendisine ait bir işlevi bulunmaktadır. Her bir parçanın işlevselliği onun özelliğini belirlediği gibi, özellikleri de onun işlevselliğiyle ilgilidir. Bu sebeple Arapçada kelâmın içinde kelimeler, işlevselliğine göre de isim, fiil, harf olmak üzere üçe ayrılır.

5.2.1.1. İsim ve Özellikleri

السُّمُو kelimesini Basrîler, الْعُلُو "yüksek" manasını ifade eden السُّمُو "dan türemiş bir sözcük olduğunu kabul ederler.³⁴ Ona bu adın verilmiş olması, kelâmın unsurları içerisinde makamının yüksek olması sebebiyledir. Zira kelâmın terkihi, iki isimden oluşabilir. Yani isim hem müsned hem de müsnedün ileyhi olabilir, oysa fiil sadece müsned olabilmektedir. Harf ise kelâmın oluşması için gerekli olan müsned veya müsnedün ileyhi olamadığı için, ismin makamı bu yönüyle diğerlerine göre yüksek olmuştur. Bu sebeple harfler fiillerden, fiiller de isimlerden derece bakımından daha aşağıdır, denilebilir.³⁵

İsim kavramı kelimenin her üç türünü de içine alabilecek kadar geniş bir kavramdır.³⁶ Ancak ıstılahta isim, herhangi bir zamanla bağlı olmaksızın kendi manasına delalet ediyorsa isim olur. Sözcügelimi "خَالِد", "مَاء", "فَرَس", "عُصْفُور", "دَار", "حِنْطَة" kelimeleri³⁷ zamana ihtiyaç duymayan kelimeler olduğu gibi, yalnız başlarına kaldıklarında da bir başkasına ihtiyaç duymadan müstakil bir mana ifade etmektedirler. İsimlerin diğer kelime türlerinden farklı olmasının sebebi, fiillerden derece bakımından üstün olmaları ile fiil ve

³¹ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri 'z-Zeheb*, s.31.

³² el-Meylânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, s.33.

³³ Ebû Muhammed Fadl b. Hasen b. Ahmed el-‘Abbâs, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır 1975. c.1.s.14.

³⁴ Ebû'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Ubeydillâh el-Enbârî, *el-İnsâf fi Mesâ'ili 'l-Hilâf Beyne 'n-Nahviyyîne 'l-Basriyyîn ve 'l-Kûfiyyîn*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhâmid, 1.cüz, Matbaâtu'l-'Asriyye, Beyrût 2012, s.8.

³⁵ Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-İdâh fi 'n-Nahv*, thk. Kâzım Bahru'l-Mercan- Hâtim Sâlih ed-Dâmin, 'Alemlu'l-Kutub, Beyrût 2011, s.71.

³⁶ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri 'z-Zeheb*, s.32

³⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, s.12; el-Meylânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, s.33.

harflerin türemelerine asıl kaynak oluşturmalarıdır.³⁸ İsimler, رَزِيدٌ عَلِيمٌ örneğindeki gibi müsned ve müsnedün ileyh olması³⁹ مَرَزَتْ بِرَزِيدٍ gibi, kendisinden önce cer harfinin gelmesi⁴⁰ özellikleriyle de fiil ve harflerden ayrılırlar. Bu durumda içerisinde اَنَّ bulunan kelâm ve اَنَّ'den sonraki kısım müfred te'viline girmekte ve isim gibi değerlendirilerek bu kısma mastar manası verilmektedir. عَلِمْتُ بِأَنَّ رَزِيدًا قَائِمٌ “Zeyd’in ayağa kalkmış olduğunu bildim” cümlesi عَلِمْتُ قِيَامَ رَزِيدٍ şeklinde dolaylı mastar yapılmakta ve “Zeyd’in ayağa kalkmasını bildim” manasını taşımaktadır. Böylelikle اَنَّ رَزِيدًا قَائِمٌ kısmına kelâmda isim manası verilmiş olmaktadır. Buna sebep olan اَنَّ'nin varlığıdır. اَنَّ her ne kadar harf olsa da sonraki cümleyle birlikte isim te'vilinde kullanılabilmektedir. Yine isme ait özelliklerden biri de başına harfi cer ekleniyor olmasıdır. اَنَّ'nin isim te'vilinde kullanılmasının kanıtı اَنَّ'ye harfi cer ve diğer bir kısım edatların eklenebilmesidir. Nitekim بَشَّرْتُهُ بِأَنَّهُ مِنَ الْفَائِزِينَ şeklinde gelen cümle بَشَّرْتُهُ أَنَّهُ مِنَ الْفَائِزِينَ şeklinde de kullanılabilmektedir.⁴¹ Bu şekilde değerlendirildiğinde her ne kadar nahivciler tarafından bu harflere el-Hurûfu'l-Müşebbehe bi'l-Fiil ismi verilmişse de başına geldikleri cümleciklerle birlikte isme ait benzerlikleri de bulunabilmektedir. Ancak isme ait benzerlikleri fiile olan benzerliğinden zayıf olması nedeniyle bu kelimeleri el-Hurûfu'l-Müşebbehe bi'l-Fiil kavramıyla adlandırmak daha uygun görülmüştür.

5.2.1.2. Fiil ve Özellikleri

Sözlükte fiil, قِيَامٌ (kalkmak) veya قُعُودٌ (oturmak) gibi bir eylem ifade eden, fâilin meydana getirdiği olaya verilen isimdir. Fiil, lügatçilere göre bir olayı gösteren şey iken⁴² nahivcilerin ıstılahında geçmiş, hal ve istikbal olmak üzere üç zamandan birine bağlı bir manayı gösteren kelimedir.⁴³ Lügatçiler ile nahivciler arasındaki bu farklı tarifi nedeniyle, fiilin işlevselliği ile ilgilidir. Nahivciler, kelâmın içerisindeki işlevselliğinden dolayı harf ve ismin

³⁸ Ebû Sâid es-Sirâfî el-Hasan b. Abdullah b. Merzûbânî, *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*, thk. Ahmed Hasan Mahdalî, ‘Ali Seyyid ‘Ali, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 2012, s.17.

³⁹ el-Meylânî, *Şerhi l-Muğnî*, s.37.; Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-İdâh fi’n-Nahv*, thk. Kâzım Bahru’l-Mercan, Hâtım Sâlih ed-Dâmîn, Âlemu’l-Kutub, Beyrût 2011. s.71.

⁴⁰ el-Fârisî, *el-İdâh*, s.71.; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri’z-Zeheb* s.34.; Ebû Muhammed Abdullâh Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullâh İbn Hişâm el-Ensârî, *Evdâhu’l-Mesâlik ilâ Elfıyeti İbn Mâlik*, thk. Berekât Yûsuf Hebbûd, Beyrût 2014. s.43.; el-Meylânî, *Şerhu l-Muğnî*, s.27-29.; İbn Serrâc, *el-Usûl fi’n-Nahv*, c.1. s.37.

⁴¹ el-Hâşimî, *el-Kavâ’idu’l-Esâsiyye*, s.248.

⁴² el-Hâşimî, *el-Kavâ’idu’l-Esâsiyye*, s.30.

⁴³ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri’z-Zeheb*, s.32. Meylânî, *Şerhu l-Muğnî*, s.26.

tanımından fiili ayırmak için, ‘şayet kelime bir zamana delalet ediyorsa, bu fiil olur’⁴⁴ demişlerdir.

Farklı yaklaşımlı tarifler olsa da lügatçiler ve nahivcilerin tarifleri birlikte değerlendirilmelidir. Zira sadece lügatçilerin tanımı kabul edilmiş olsa fiillerin de isim grubuna dahil edilmesi gerekecektir. Çünkü fiiller, yapılan hareketlerin isimleri olarak kabul edilmiş olur. Bu ise fiili diğer kelime türlerinden ayırmaya yetecek bir tanım olarak kabul edilmeyebilir. Onların tarifine ek olarak, geçmiş, hal, istikbal manalarından birisini gösteren kelimeye ‘fiil’ demek⁴⁵ daha isabetlidir. Nitekim fiillerin varlık sebebi kendisinde bir olay veya bir hareketin vuku bulmasıdır. Fiilde gerçekleşen her bir hareket veya olay için bir zamana ihtiyaç vardır. Bu sebeple fiiller ‘hareket’ ve ‘zaman’ a göre bir varlık göstermektedirler. Ayrıca fiillere, حَرَكْتُ gibi, fâillik ifade eden zamirlerin biri bitişebilmesi⁴⁶ ve vezinli bir şekilde olmaları gibi özellikleri ile fiiller, isim ve harflerden ayrılırlar.⁴⁷ Buna göre Fiile Benzeyen Harfler, إِنَّكَ örneğindeki gibi zamir kabul edebilmesi; نَعْم gibi zaman ve şahıs çekimine girmeyen camid fiillere benzemesi ile üç ve dörtlü şekilde vezinli olması sebebiyle fiile benzer. Zira Fiile Benzeyen Harfler camid fiil gibi çekimi yoktur. لَعَلَّ، لَيْتَ، كَأَنَّ، لَكِنَّ، أَنْ، لَكِنَّ harfleri üçlü ve dörtlü kalıplardadırlar.

5.2.1.3. Harf ve Özellikleri

Harf (الحَرْفُ), ح-ر-ف hece harflerinden oluşan bir kelime olup, çoğulu حُرُوفٌ veya أَحْرُفٌ olarak kullanılmaktadır. Sözlük anlamı “keskin yüz, taraf, sivri uç, sınır, uç, hudut, kenar” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸ Bununla ilgili olarak sözlükte حَرْفُ الْجِبَلِ “dağın ucu” terkibi kullanılmakta olup, 'bir şeyin ucu, kenarı' anlamına gelmektedir.⁴⁹ Nitekim Kur’ân’da da mecâzî olarak buna benzer anlamda şu şekilde kullanılmıştır: وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ “...ve insanlardan bir kısmı, Allah’a bir yar üzerindeymiş (gibi) ibadet eder”.⁵⁰

⁴⁴ İbn ‘Akîl Bahâuddin Abdullah, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik, Dâru’l-Fikr, Beyrût 2003, c.1. s.25.*

⁴⁵ el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsî, c.1. s.11.*

⁴⁶ el-Meylânî, *Şerhu ‘l-Muğnî, s.263.*

⁴⁷ el-Meylânî, *Şerhu ‘l-Muğnî, s.262.*; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri ‘z-Zeheb, s.32-41.*; İbn Hişâm, *Evdâhu ‘l-Mesâlik, s.46.*; Ebû ‘l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. ‘Ubeydillâh el-Enbârî, *Esrâru ‘l-‘Arabîyye, thk. Berekât Yûsuf Hebbûd, Muessesetu’l-Kutubi’l-Sikâfiyye, Beyrut 2012. s.40.*; İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl, c.1. s.27-28.*

⁴⁸ el-Enbârî, *Esrâru ‘l-‘Arabîyye, s.40*; Serdar Mutçali, *Arapça-Türkçe Sözlük, s.199.*

⁴⁹ Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî, *Sırru ‘l-Fesâha, Kitab Nâşirûn, Beyrut 2010, s.49.*

⁵⁰ Kur’ân-ı Kerim, Hac 22/11.

Arap dili ıstılahında harf; başka bir kelimeyle birlikte bir anlam ifade eden,⁵¹ cümle veya kelimeleri birbirlerine bağlayan,⁵² isim ve fiilin anlamının dışında bir başka anlamda kullanılan,⁵³ ismin ve fiilin özelliklerinden hiçbirini kabul etmeyen,⁵⁴ tek başına bulunduğu bir manayı göstermeyen⁵⁵ kendisi vasıtasıyla anlamın değiştiği ve müteallikine göre anlam kazanan kelimedir. Bu tanımlar hep bir arada değerlendirildiğinde kuşkusuz birbirlerini tamamlayan tanımlardır.

Bu tanımları kuşatacak kapsayıcı bir tanım yapmak gerekirse harf için şu izah yapılabilir: “Tek başına bir anlam ifade etmeyen, kelâmın içerisinde anlamın kendisiyle tamamlandığı, kendi anlamının da diğer unsurlarla birlikte tamamlandığı ve bazen de kendisi vasıtasıyla anlamın farklılaştığı ve kelâmın diğer unsurlarının sıfatlarını taşımayan kelimedir” Bu izahtan da anlaşıldığı gibi harf, kelâmı lâfzen ve manen tamamlayan bir unsur olduğu gibi kelâmın anlamını değiştirip ona değişik anlamlar katan bir unsurdur. Nitekim ذَهَبٌ زَيْدٌ diyen bir kimse ‘Zeyd gitti’ demek ister, oysa ذَهَبٌ زَيْدٌ بَعَثُوا dediği zaman Zeyd’in Amr’ı götürdüğünü ifade etmiş olur.

Bu durumu şöyle açıklamak gerekir: Harfin kelâmın içinde müstakil bir anlamı yoktur. Ancak diğer kelimeler ile beraber kullanılınca anlam kazanır. Yani harf başkasına tabi olarak anlam kazanıp ve yine başkasını anlamlandırmada sadece bir vesiledir. Bu şekilde düşünüldüğünde Fiile Benzeyen Harflerin kelâma farklı bir anlam kazandırdığından söz edilebilir. Bu işlevini yapması sebebiyle de bu harfler, kelime türü bakımından harf sınıfına dahil edilmiştir. Nitekim, Harfler genel anlamda iki sınıfta değerlendirilmektedir.

- 1- Hece harfleri: Bunlar kelimelerin yapısında bulunan ve kelimelerdeki sesleri göstermeye yarayan harflerdir. Bu harfler görevleri gereği çalışmamızla pek fazla ilgili değildir.
- 2- Mana harfleri: Bunlar cümleyi tamamlayan ve cümlede anlamı tamamlanan kelâmın unsurudur.⁵⁶ Fiile Benzeyen Harfleri bu grupta değerlendirmek mümkündür. Nitekim bu harfler ilgeç vazifesini görerek

⁵¹ İbn Ya‘îş, *Şerhu'l-Mufasssal-li'z-Zemahşerî*, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrût 2001, c.4. s. 447; es-Suyûtî, Celâleddin, *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, thk. şrh. Abdusselâm Muhammed Hârûn-Abdu'l-Âl Sâlim Mukerrem, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1992, c.1.s.7; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsî*, c.1, s.12.; İbn Hişâm, *Şerhu Şüzûri'z-Zeheb*, c.1.s.32.

⁵² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.2. s.837.

⁵³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c.1.s.12; el-Fârisî, *el-Îdâh*, s.72.

⁵⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c.1.s.12; el-Fârisî, *el-Îdâh*, s.72.

⁵⁵ el-Meylânî, *Şerhu'l Muğnî*, s.35.

⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.2. s.837; İbn Hişâm, *Evdâhu'l-Mesâlik*, c.1.25-26; el-‘Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.1. s.66.; Edip Çağmar, *Arap Belâgatinde Te'kid*, (Basılmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2003, s.403.

yan cümlecığı ana cümleye bağlarlar. Zira ilgeçler, bir sözcükten sonra gelir ve bu sözcükle öteki sözcükler arasında ilgi kurar.⁵⁷

Harfler, Arap Dilinde kullanımları bakımından değerlendirildiğinde üç kısma ayrılır.

a) Harf-i cerler gibi kullanımı sadece isme has olanlar

Arapça da kullanımı en çok olan harf-i cerler yirmi adettir. Bazı nahivciler bunları izafet harf-i olarak isimlendirmektedirler.⁵⁸ Bu isimlendirmenin sebebi kendinden sonraki ismi, izafet terkinindeki gibi mecrûr hale getirmesidir. Fiile Benzeyen Harfler, her ne kadar cer yapmasa da harf-i cerler gibi lafzen bir değişiklik yapmasından ötürü kullanım bakımından harf-i cerlere benzetilmesi mümkündür.

b) İsmi mansûb haberini merfû kılanlar- إِنَّ ve benzerleri- gibi ki bu teziminin konusunu oluşturmaktadır. Bunlar lafzen kelimelerin sonunu değiştirdikleri gibi manen de cümlenin anlamını kuvvetlendirmektedir.⁵⁹

c) Kullanımı isim ve fiillerde ortak olanlar:

Atıf harfleri buna örnek verilebilir.⁶⁰ اِنَّ ile kullanılan cümleler temel cümlenin yan cümlesi olabilir. Bu yönüyle doğrudan atıf edatı olarak kullanılmazlar. Ancak bağlaç görevi üstlenebilirler. Fiile Benzeyen Harflerden لَكِنَّ içerisinde bulunduğu cümleyi, kendinden önceki cümleye istidrâk anlamıyla iki cümleyi bağlama görevi üstlenmektedir. جَاءَ عَلِيٌّ إِلَىٰ “Ali, İstanbul’a geldi ve Zeyd gelmedi” cümlesi, اِسْطَنْبُولَ وَلَمْ يَأْتِ زَيْدٌ “Ali, İstanbul’a geldi fakat Zeyd gelmedi” cümlesi atıf edilme bakımından benzerdir. Çünkü لَكِنَّ kelimesi birinci cümlede kullanılan ve atıf manası ifade eden وَ ile aynı görevi üstlenmiştir. Bu sebeple bu harfler atıf harfleri gibi değerlendirilebilir.

Bu Harfleri, isim ve fiillerden ayıran özellikleri şöyle sıralamak mümkündür;

1. Mebni isimler ve camid fiiller çekimlenmediği gibi, harf ve harf benzeri kelimeler de benzer şekilde çekimlenemezler, Bunların

⁵⁷ Mehmet Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2009. s. 222-224.

⁵⁸ el-‘Abbâs, *en-Nahvu ’l-Vâfi*, s.431.

⁵⁹ el-Enbârî, *Esrârü ’l-‘Arabiyye*, s.40.

⁶⁰ el-Galâyînî, *Câmî ’ud-Durûs*, c.1.s.9.

dışındakilerin çekimi mümkündür.⁶¹ إِنَّ ve benzerleri harftir. Bunların fiillerdeki gibi ... نَصَرُوا، نَصَرَا، نَصَرَ şeklinde ve isimlerdeki gibi نَصِرَان، نَصِرَانِ، نَصِرٌ şeklinde çekimlenmesi mümkün değildir.

2. Kelimeler, sonlarının değişip-değişmemesine göre mebni veya mu'rab olmak üzere ikiye ayrılır. Harflerde, fiiller ve isimler gibi lafzi ve manevi bir değişiklik söz konusu olmaz.⁶² Ancak isim ve fiillerin bir kısmı mu'rab bir kısmı da mebnidir. Böyle düşünüldüğünde إِنَّ ve benzerleri harftirler ve mebnidirler.
3. Yapı itibarıyla câmidtirler. Fiil ve isimlerde olduğu gibi tesniye ve cemi şekilleri yoktur. إِنَّ ve benzerlerinin de tesniye ve cemi hali yoktur.
4. Mâna harflerinin bazıları bir, bazıları iki, bazıları üç, bazıları dört, bazıları beş harften oluşmaktadır. Kök harf sayısı beşten fazla olanlar harf değildir. Buna göre، لَيْتَ، أَنْ، إِنَّ، لَعَنَّ، كَانَنَّ، كَانَّ، لَعَنَّ، لَعَنَّ، لَعَنَّ dört harften oluşmaktadır.
5. İsim ve fiiller cümlede temel öge olabilmektedir. Ancak harfler cümlede temel öge olmaması nedeniyle müsned ve müsnedün ileyh⁶³ adıyla kullanılmamaktadır. Bu şekilde değerlendirildiğinde Fiile Benzeyen Harfler müsned veya müsned ileyhi olamaz.
6. Harfler, cümleyi oluşturan kelimeler arasında anlamsal bir ilişki kurduklarından genellikle bağlaç veya edat olarak kullanılabilir. إِنَّ ve benzerleri cümlede çoğu defa bağlaç görevi üslenmektedirler. Böylece Fiile Benzeyen Harfler, harf sınıfına dahil edilmiştir.
7. İsimlerin ve fiillerin zâid olarak kullanılmaları çok az iken harflerin zâid olarak kullanımları daha yaygındır. إِنَّ ve benzerleri cümlede zaid olarak kullanılmazlar. Bununla birlikte cümlede bulunmaları cümleye fazladan te'kid ya da tahkik manalarını vermektedir. Bu sebeple bu harflerin işlevleri zaid harflerin cümledeki te'kid ifade etme işleviyle benzerdir.
8. Harflerde gerçek mânada müzekkerlik müenneslik söz konusu değildir. إِنَّ ve Benzerlerinde de müzekkerlik müenneslik yoktur.

Her ne kadar akli olarak kelâmın terkiibinde iki harfin kelâmı meydana getirebileceği düşünülse de kelâmın müfit olabilmesi için en az iki ismin veya

⁶¹ Muhammed Fâdıl Sâlih es-Samerrâî, *es-Sarfu 'l-'Arabî Ahkâmun ve Me'ânîn*, Dâru'l-İbn Kesir, 2.Baskı, Dımaşk 2016, s.9.

⁶² Celâleddin Ebû'l-Fadl Abdurrahmân b. Kemâleddîn Ebû Bekr b. Muḥammed, *es-Suyûtî, el-Behçetu'l-Merdiyye*, Mektebetu's-Seydâ, Diyarbakir bty, s. 513-514.

⁶³ Müsned: Cümlede yüklenen hükümü ifade eden ögedir. İsim cümlesinde haber, fiil cümlesinde fiil, nakıs fiillerin haberleri ve iki meful alan fiillerin ikinci mef'ûlleri müsneddir. Müsnedün ileyh: Cümlede kendisine hüküm yüklenen ögedir. İsim cümlesinde mübtedâ, fiil cümlesinde fâil ya da nâib-i fâil, nakıs fiillerin isimleri ve iki meful alan fiillerin birinci mef'ûlleri müsned ileyhtir. (bkz. Nusrettin Bolelli, *Arapça Dilbilgisi Nahiv-Sarf ve Terimleri*, Yasin Yay., İstanbul 2006, s.660-661.)

isim ve fiilden oluşan mûsned ve mûsnedûn ileyhinin bulunmasıyla kelâm gerçekleşmiş olur. Bu durumda harf + Fiil, harf + İsim, harf+Harf, fiil+Fiil terkiplerinde kelâm gerçekleşmez. Zira harfler kelâmın aslı unsurları değildir.

5.2.2. Cümle ve Türleri

Nahiv ilminin konusu cümle ve türleridir. Bu türlerden fiil cümlesinin unsurları fiil, fâil, meful; isim cümlesinin unsurları mübtedâ ve haberdir. Konumuz olan **إِنَّ** ve Benzerleri, cümleler üzerine etki etmektedir. Bu sebeple etki ettikleri cümleler, fiil cümlesi, isim cümlesi ve isim cümlesinin unsurları olan mübtedâ ile haber hakkında bilgi verilecek ve sonra da bu harflerin fiile benzeyen yönlerinden ve kullanımından kısaca bahsedilecektir.

Cümleler isim cümlesi ve fiil cümlesi olarak ikiye ayrılır. Cümle isimle başlarsa isim cümlesi fiille başlarsa fiil cümlesi olarak isimlendirilir.⁶⁴

Cümleler, mûsned ve mûsnedûn ileyh olmak üzere iki temel unsurdan meydana gelmektedir. İsim cümlesinde, mübtedâ, mûsnedûn ileyhidir. Haber ise mûsneddir. Fiil cümlesinde ise fâil ve nâibu'l-fâil mûsnedûn ileyhidir. Fiil ise mûsneddir. Cümlelerin bu iki temel unsuru dışında kalan diğer unsurlar cümleyi tamamlayan unsurlar olarak kabul edilmektedir.⁶⁵

Cümle nitelik bakımından cümle-i suğrâ ve kübrâ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Cümle-i suğrâ, temel cümlede mübtedâ hakkında haber veren kısımdır. **إِنَّ زَيْدًا قَامَ أَبُوهُ** cümlesi cümle-i kübrâ olarak kabul edilmektedir. Bu cümlelerin içerisinde bulunan **قَامَ أَبُوهُ** kısmı bu cümlelerin içerisindeki küçük cümledir. **إِنَّ أَبُوهُ مُنْطَلِقٌ** cümlesinde **أَبُوهُ مُنْطَلِقٌ** kısmı, isim cümlesi olurken **إِنَّ زَيْدًا قَامَ أَبُوهُ** cümlesinde **قَامَ أَبُوهُ** fiil cümlesidir.⁶⁶ Cümle-i kübrâ'yı birleşik cümle olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü birleşik cümle, içinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile onu anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden oluşan cümleye denir. Başka bir ifadeyle birleşik cümle, içinde birden çok yargı bulunan cümledir. Bu yapıdaki cümlelerde bir cümle, bir diğerinin başlangıcı olabilir; hatta belli kurallar ölçüsünde birbirine bağlanır veya başka bir cümlelerin içerisinde yer alır. Böylece esas yargının verildiği temel cümle ile bu temel cümlelerin dışında kalan; ancak temel cümlelerin ifade ettiği fikri; bir sebebe, bir şarta, bir dileğe bağlayan cümledir.⁶⁷ Fiile Benzeyen Harflerden biri, bu birleşik cümlelerin

⁶⁴ Abdurrahmân Hâlid el-Ezherî, *Mûsılu't-Tullâb ilâ Kavâ'idî'l-İ'râb*, thk. 'Alaeddin Âtiyyetu, Mektebûtu İbni Âtiyye, Dâru'l-Ğavsânî, 1. Baskı, Dımaşk bty. s.31.

⁶⁵ Abdurrahmân Hâlid el-Ezherî, *Mûsılu't-Tullâb ilâ Kavâ'idî'l-İ'râb*, thk. 'Alaeddin Âtiyyetu, Mektebûtu İbni Âtiyye, Dâru'l-Ğavsânî, Dımaşk bty., s.31.

⁶⁶ el-Ezherî, *Mûsılu't-Tullâb*, s.32.

⁶⁷ Mehmet Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2009, s.77.

başında bulunabileceği gibi temel cümleye bağlı yan cümleyi temel cümleye bağlayan unsuru da olabilir. Cümle-i kübrâ'nın büyüklüğü için herhangi bir sınırlandırma söz konusu değildir. Bir cümle diğer bir cümlelerin cümle-i suğrâsı yapılarak bunu elde etmek mümkündür.⁶⁸

5.2.2.1.Fiil Cümlesi

Nahiv kaynaklarında fiil ile başlayan cümle, fiil cümlesi olarak adlandırılır. Fiil cümlesinin fiil, fâil olmak üzere iki temel unsuru vardır. Fâil, isim veya isme benzeyen⁶⁹ veya isim te'vilindeki kelimedir. Bu te'vil edilme işlemi مَا أَنْ، أَنْ، ile mastarlık ifade eden كَيْ'den sonrası için mümkündür. كَيْ' hariç diğer üç harf mastar te'viline girer ve bu harflerden sonraki kısım fâil olabilir. Ancak كَيْ'in kullanımında sonraki kısım fâil olmaz.⁷⁰ Bu durumda isme benzetilip fâil te'viline girebilen harflere yukarıda belirtilen üç harften biri olan Fiile Benzeyen Harflerden أَنْ de girmektedir. Nitekim أَعْجَبَنِي أَنْ زَيْدًا cümlesinde أَنْ'den sonraki kısım, أَعْجَبَنِي قِيَامُ زَيْدٍ şeklinde mastar te'viline girerek أَعْجَبَ fiilinin fâili konumunda kullanılmıştır.

Fiil cümlesinde meful, fâilin fiilinden etkilenen unsurdur.⁷¹ Cümledeki yeri fâilden sonradır. Meful, mana bozulmadıkça cümlede fâilden önce de bulunabilir.⁷² Meful açık isim veya zamir olarak geldiği gibi dolaylı mastar olarak da gelmektedir. رَأَيْتُ قِيَامُ زَيْدٍ cümlesi رَأَيْتُ أَنْ زَيْدًا قَائِمٌ şeklinde mastar te'vilinde kullanılmaktadır.

5.2.2.2.İsim Cümlesi

A) Mübtedâ

İsim cümlesinin unsurları mübtedâ ve haber şeklindedir. Mübtedâ kendisi hakkında haber verilen kısımdır. Haber ise, kendisiyle haber verilir. Mübtedâ müsnedün ileyhidir ve lafzî âmillerden mücerred isim ya da mana ismidir.⁷³ Amîl, temel olarak lafzî veya manevîdir.⁷⁴ Mübtedânın âmili manevîdir. Bunun sebebi de cümleye kendisiyle başlanmasıdır.⁷⁵ Lafzî amillerden كَان ve إِنَّ'nin benzerlerinin isimleri ile ظَنَّ fiilinin ilk mefulü amil-i manevî tanımının dışında değerlendirilir. Nitekim bu lafzî âmiller,

⁶⁸ el-Ezherî, *Mûsulu't-Tullâb*, s.37.

⁶⁹ el-Meylânî, *Şerhi'l-Muğnî*, s.60.

⁷⁰ Ebû Hasan Ali b. Mu'min b. Muhammed b. Ali b. 'Uşfurî'l-İşbîlî, *Şerhu Cumeli'z-Zeccâcî*, thk. Emîl Bedî' Ya'kûb, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, c.1.s.93; Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsî*, s.331.

⁷¹ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye*, s.187.

⁷² Kur'ân-ı Kerim, *Fatiha* 1/4.

⁷³ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s.62.

⁷⁴ el-Enbârî, *Esrârü'l-'Arabîyye*, s.72.

⁷⁵ İbn Hişâm, *Evdâhu'l-Mesâlik*, s.170.

mübtedâyı ibtida sebebiyle olan manevî amilliğinden ⁷⁶ çıkarıp kendilerine ait ma'mul haline getirmektedirler. Bu durumda isim cümlesinde mübtedâ كَانَ ve إِنَّ 'nin benzerlerinin ismi olarak kavramlaştırılmıştır. Böylece mübtedâyâ lafzî âmillerin gelmesi anlamını kuvvetlendirecektir. Fiile Benzeyen Harfler lafzî âmil olarak kabul edilmiş olup cümleye gelmesiyle cümlenin anlamını kuvvetlendirmektedir. Zira Mübtedâ isim veya isim soylu bir kelimedir. Bu sebeple derece bakımından fiillerden önce gelir.⁷⁷ Mübtedanın kendisine dahil edilecek lafzi bir amil manayı kuvvetlendirir.

Genel kabule göre cümle; isim, isim köklü bir kelime veya takdiren bunlardan biri ile başlarsa isim cümlesi olarak isimlendirilir. Bu, dört şekilde gerçekleşir.

1. Açık isimle başlar. رَيْدٌ قَائِمٌ cümlesinde olduğu gibi. Ya da onun yerine geçen munfasıl bir zamir ile başlar. أَنْتَ مُجْتَهِدٌ cümlesinde olduğu gibi.⁷⁸
2. Mastar-ı müevvel ile başlar "وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ" "Oruç tutmanız sizin İçin daha hayırlıdır"⁷⁹ ayetinde olduğu gibi. Bunun takdiri صَوْمُكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ "şeklinde dir.
3. Sıfatlık ifade eden bir kelime ile başlar. Yani sıfat olabilecek kiplerden ism-i fâil, ism-i meful, sıfatı müşebbehe, ism-i tafdil kiplerinden birisiyle başlayabilir. أَقَائِمُ الرَّيْدَانِ Örneğinde قَائِمٌ kelimesi ism-i fâildir. Ancak قَائِمٌ kelimesi aynı zamanda bir başka isme sıfatlık da yapabilir.
4. Aslen fiil olup isim gibi kullanılan isim-fiiller ile başlayabilir. هَيَّاهُتَ هَيَّاهُتَ الْعَقِيقُ⁸⁰ kelimesi aslen fiil olduğu halde mübtedâ olmuştur.

Ancak bir kısım harflerin isim cümlesinin başına eklenmesiyle cümle, isim cümlesinden çıkmaz. Bunlar da birkaç durumda bulunur.

- a. Mana değişmeden i'râbın değişmesi; bu, Fiile Benzeyen Harflerle olur. إِنَّ رَيْدًا قَائِمٌ cümlesi harfle başladığı halde bu durum cümleyi isim cümlesi olmaktan çıkarmamıştır. Mana değişmeden i'râbın değişmesi, muhatabın zihnindeki manayı değiştirmek olarak anlaşılmalıdır. Zira i'râb değiştiği halde muhatabın zihninde mana kuvvetlenebilir. Cümlenin asıl manasında müspet ve menfi veya soru anlamı verilmesi gibi bir değişiklik söz konusu olmaz. Nitekim Fiile Benzeyen Harflerin tarifi yapılırken bu harflerin isim cümlesinin başına gelmesi sebebiyle amel ettikleri ile ilgili genel bir tanımlama yapılmıştır. Ancak bu harfler her türlü isim cümlelerinin başına

⁷⁶ el-Enbârî, *Esrâru'l- 'Arabiyye*, s.72.

⁷⁷ es-Sirâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*, s.17.

⁷⁸ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.340.

⁷⁹ Kur'ân-ı Kerim, *Bakara* 2/184.

⁸⁰ el-Ezherî, *Mûsılu't-Tullâb*, s.32.

gelmezler. Te'vil gerektiren أَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ cümlesinin başına إِنَّ getirerek إِنَّ أَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ şeklinde söylemek mümkün olmadığı gibi yine isim-fiil ile başlayan إِنَّ هَيْهَاتَ الْعَقَبُ şeklinde bir cümle kurmak da mümkün değildir. Ancak sıfat olabilecek ism-i fâil, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdil isim cümlesinin mübtedâsı konumunda bulunursa başında إِنَّ ve benzerlerinden birinin bulunduğu إِنَّ الْقَائِمَ جَمِيلٌ şeklinde cümle kurmak mümkündür.

- b. İ'râb değişmeden mananın değişmesi; bu, soru edatları ile olur. هَلْ زَيْدٌ قَائِمٌ “Zeyd ayakta mıdır?” cümlesinin i'râbında bir değişiklik söz konusu değildir. Ancak cümle soru manası kazanmıştır.
- c. Hem manada hem de i'râbta değişiklik; bu, olumsuzluk مَا’sı ile olur. مَا زَيْدٌ قَائِمًا “Zeyd ayakta değildir” örneğinde مَا olumsuzluk manası kazandırdığı gibi i'râb bakımından mübtedâyı merfû, haberi de mansûb hale getirerek değişiklik yapmıştır.
- d. Ne manada ne de i'râbda bir değişiklik olmaması. Bu te'kid lââmı ile olur. لَزَيْدٌ قَائِمٌ “Gerçekten Zeyd ayaktaadır” örneği gibi.⁸¹

B) Haber

İsim cümlesinde haber müsneddır ve lafzî âmillerden mücerrettir. Cümlede mübtedâyı birlikte manayı tamamlayan kısımdır. İkisi birlikte isim cümlesi olarak adlandırılır.⁸² Kurallı isim cümlesinde ikinci kısmı “haber” olarak adlandırılır. Haber, ‘müfred’ ve ‘cümle’ ve ‘şibih cümle’ şeklinde olmak üzere üç şekilde bulunur.⁸³

1- Müfred Haber

Müfred Haber’den anlaşılan cümle veya cümle benzeri olmamaktır. Sarfın konusu olan tesniye ve cemi’nin karşıtı olan müfred değildir. Müfred haber ya camid bir isimdir, camid isimden kastedilen هَذَا حَجَرٌ örneğindeki gibi sıfat manasının kendisinde bulunmamasıdır. Müfred haber, müştak da olabilir. Müştaktan kastedilen رُهِيرٌ مُّجَنَّهُدٌ örneğinde olduğu gibi kendisinde sıfat manası bulunmasıdır.⁸⁴ إِنَّ benzerlerinin de haberlerinin ister müfred camid, ister müfred müştak olsun haber olma vasfı da değişmez.

2- Cümle Haber

- A. Fiil cümlesi şeklinde gelebilir. Örnek; الْخُلُقُ الْحَسَنُ يُغَلِّي قَدْرَ صَاحِبِهِ “Güzel ahlak, sahibinin değerini yükseltmektedir.”

⁸¹ el-Ezherî, *Mûsulu't-Tullâb*, s.32.

⁸² el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûs*, s.336.

⁸³ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûs*, s.346.

⁸⁴ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûs*, s.344.

- B. İsim cümlesi olabilir. *الْعَامِلُ خُلُقُهُ حَسَنٌ* "işçi, ahlakı güzeldir."⁸⁵
- C. Şibh-i Cümle Haber,
Bu da kendi içinde ikiye ayrılır:
- Mansûb bir zarf olur *وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ* "...kervan da sizden daha aşağıda bulunmaktaydı."⁸⁶
 - Car ve mecrûr olur. *الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* "Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır."⁸⁷ Her zarf ile car ve mecrur için bir muteallak gerekir. Bu muteallak ya fiildir veya fiil manasında ismi fâil, ismi meful sıfatı müşebbehe, ismi tafdil, masdar ile bunlardan birisiyle te'vil edilen bir şeydir.⁸⁸ Bu konuyla ilgili dil ekolleri ihtilaflı yorumlarda bulunmuşlardır. Bu iki ayetin müteâlliki ile ilgili olarak şu açıklama yapılmaktadır, ikisinin de müteâlliki vucûben *مُسْتَقَرٌّ* ya da *اسْتَقَرَّ* şeklinde mahzûf olur. Basra Ekolü'nün çoğuna göre hakikatte mahzûf olan kısım haberdır. Aslında haber müfred bir isimdir. Bu bakımdan car ve mecrûru tamamlayan kısım, isim nev'inden olmalıdır ve *مُسْتَقَرٌّ* gelmelidir. el-Âhfeş el-Evsât (ö. 215/830 [?]), el-Fârisî ve ez-Zamahşerî'nin iddiasına göre hazfedilmiş kısım, car ve mecrûrun makamını ve zarfın lafzını nasbenden bir amil olmalıdır. Amilde aslolan fiil olmasıdır. Bu durumda mahzûf kısmı tamamlamak için *اسْتَقَرَّ* fiili getirilmelidir.⁸⁹

⁸⁵ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.346.

⁸⁶ Kur'ân-ı Kerim, *Enfâl* 8/42.

⁸⁷ Kur'ân-ı Kerim, *Fâtiha* 1/2.

⁸⁸ Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdîrrahmân b. Muhammed el-Curcânî, *el- 'Avâmilu 'l-Mie ve 'z-Zurûf*, thk. Ahmed Abdullah Aytâbî, Harran Kitabevi, 3.Baskı, Şanlıurfa, bty. s.42.

⁸⁹ İbn Hişâm, *Şerhu Katru 'n-Nedâ ve Belli 's-Sadâ*, tsh. Yûsuf Muhammed Bukâî, tlf. Berekât Yûsuf Hebbûd, Dâru'l-Fikr, Beyrût 2012, s.158.

BİRİNCİ BÖLÜM

Arap dili gramerinde Fiile Benzeyen Harfler “el-Hurûfu’l-Muşebbehe bi’l-Fiil” kavramı ile ifade edilmektedir. Bu harfler, لَعَلَّ، لَيْتَ، لَعَلَّ şeklinde olup, altı adettir.⁹⁰ Bahsi geçen harfler şu anlamlarda kullanılmaktadır: إِنَّ ve اِنَّ te’kid (pekiştirme) ve tahkik (kesinleştirme) anlamında;⁹¹ لَيْتَ istidrâk (tevehhümü kaldırmak) anlamında; كَأَنَّ teşbih (benzetme) ve zan⁹² anlamında; لَيْتَ temenni (beklenti) anlamında; لَعَلَّ terecci (umut) anlamındadır.⁹³

Bu harfler, Arapçada “el-Hurûfu’l-Muşebbehe bi’l-Fiil” adıyla ıstılahta özel bir yere sahip olmuştur. Bu harfler mübtedâ ve haberin başına gelen âmillerden kabul edilmiştir.⁹⁴ Zira isim cümlesinin ilk kısmı olan mübtedâ, lafzî âmillerden soyutlanmış olduğundan dolayı manevî âmil olarak kabul edilmiştir.⁹⁵ Ancak bu harflere, isim cümlesinin başına gelerek mübtedâyı kendilerine isim yaparak mansûb; haberi de kendilerinin haberi olarak merfû yapmaları sebebiyle “nevâsih, hükmü kaldıranlar/değiştirenler”⁹⁶ de denir. Yine bunlara “اِنَّ” ve benzerleri” veya “اِنَّ” ve kardeşleri” de denilmektedir. Arap dili gramercileri bunları Arap dili literatüründeki ilgili kitaplarda merfû’ât ve mansûbât başlıkları altında kendilerine ait bölümlerde değerlendirmişlerdir.

Bu harfler, görev (amel) yaptıkları cümlelerin yapısındaki lafzî ve manevî değişiklikler ile belli bir işlevi gerçekleştirmektedirler. Genel kabule göre bu harfler isim cümlesinin birinci unsuru olan mübtedâyı kendilerine isim yaparak nasb, isim cümlesinin ikinci unsuru olan haberi de kendilerine haber

⁹⁰ İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-Mufasssal*, c.4.s.519.

⁹¹ el-Enbârî, *Esrârü’l-‘Arabîyye*, s.122.

⁹² İbn Hişâm, *Şerhu Katru’n-Nedâ*, s.170.

⁹³ İbn Hişâm, *Evdâhu’l-Mesâlik*, s.226-229.

⁹⁴ el-Fârisî, *el-Îdâh fi’n-Nahv*, s.116.

⁹⁵ el-Enbârî, *el-İnsâf*, s.44-45.

⁹⁶ el-Abbâs, *en-Nahvu’l-Vâfi*, s.543-544, s.630; Muhammed A’lâ b. Ali b.

Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârûkî et-Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâti’l-Funûn ve’l-‘Ulûm*, thk. Ali Dahrûc, Çev. Abdullah Halidî, Mektebetu’n-Naşîrûn, Beyrût 1996. c.2.s.1691.

yaparak merfû yaparlar. Ne var ki Kûfler, bu harflerin haberi merfû etmediğini, Basriler ise merfû ettiğini iddia etmişlerdir. Kûfler, bu konuda asl ve fer' üzerinde durarak şu açıklamayı yapmaktadırlar: “Bu harfler, aslında ismi nasb etmez. Ancak sen onu fiile benzettiğin için ismi nasb etti. O ancak fiile benzediği için amel etti. Bu ise bir fer'dir. Bir şey fer' olduğunda o aslından daha zayıftır. Çünkü furû daima asıldan zayıftır. Bu sebeple kıyâsa göre asıldan furu'a kıyâs yapılarak bu harflerin haberin de bu harflerin merfû amel etmemesi gerekir. Zira biz, bu harfler sebebiyle haberlerine merfû amelini versek asıl ile fur'u eşdeğer kılmış oluruz. Bu ise caiz değildir. Haberleri bu harfler gelmeden önceki merfû hali üzere kalması gerekir”⁹⁷ demektedirler. Ancak bu harflerin manen cümleye bir etkide bulunmuş olmalarına kıyâsen lafzen de bir etkide bulunmaları gerektiği mantıken ortadadır. Bununla beraber bu harflerin ismini mansûb haberini merfû kılmasının yaygın olması da bize bunu göstermektedir. Ayrıca bu harflerin amelinin zıddı bir işlevde bulunan كَاف ve benzerlerinin, isim cümlesinde ismi mansûb, haberi merfû yapması bu harflerin de bir işlevi olduğunu kaçınılmaz kılmaktadır. Zira كَاف ve Benzerlerinin kullanım benzerliğinden kaçınmak için bu harflerin ismini mansûb, haberini merfû ettikleri söylenebilir.

1.1. FİİLE BENZEYEN HARFLERİN ARAP DİLİNDEKİ ÖNEMİ

Arap dilinde harflerin özel manaları ve işlevleri bulunmaktadır. Kendine has manaları bulunan harflerden biri de isim cümlesinin başına gelerek cümleyi lafzen ve manen değiştiren el-Hurûfu'l-Muşebbehe bi'l-Fiil olarak isimlendirilen bu harfler, اَلْ ve Benzerleri olarak da isimlendirilmiştir. Bu harflerin isim cümlelerinde kendilerinden sonraki ismi mansûb kıldığı olgusu oldukça eskidir. Bu konuda Gotthelf Bergsträsser şöyle demektedir: “اَلْ ve Kardeşlerinden sonra isim cümlesi mansûb olarak başlamaktadır. Bu harflerin aslının Arapçanın dışındaki yaygın semitik dillerde de bulunmasına rağmen Arapçanın özelliklerinde bu çoktur. اَل'nin varlığı bunu göstermektedir. Bu harflerin en eskisi de اَل'dir. Asli görevi itibariyle nasb ameli yapmaktadır. Nitekim Arapçada da bu görevi yapmaktadır”⁹⁸ Bu ifadeler bize, bu harflerin eşdeğeri harflerin Arapçanın dışındaki diğer dillerde de kullanıldığını ancak yaygınlık göstermediğini kanıtlar niteliktedir.

Nitekim Fârâbî (ö. 339/950) ‘*Kitâbu'l-Hurûf*'unda şunları aktarmaktadır: “ اَلْ harfî, sabitlik, devamlılık, mükemmellik ile bir şeyi bilme ve var olmayı güçlendirme manasındadır. " اَلْ " ve " اَنَّ " nin yeri tüm dillerde açıklanmıştır. Farsça'da kimi zaman bu harfler “ki”, bazen de “ke” şeklinde

⁹⁷ el-Enbârî, *el-İnsâf*, c.1.s.144.

⁹⁸ Bergsträsser, *et-Tetavvuru'n-Nahvî li'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Çev. Ramazan Abduttavvab, Mektebetu'l-Hancî, 2.Baskı, Kâhire 1994, s.140.

bir mana kazanmaktadır. Bundan daha açık olanı Yunanca'da "أُن" ve "أُون" şeklinde bulunmasıdır. İkisi de te'kid ifade eder. Ne var ki ikinci olarak kullanılan "أُون" birincisinden daha fazla te'kid ifade eder. Bu daha fazla kemâli, sabitliği, devamlılığı ifade etmek için delildir. Bu sebeple (Yunanlılar) Allah'ı "أُون" ile isimlendirirler. Bunu Allah'a has kullanırlar. Allah dışındakiler için "أُن" kelimesini kullanırlar. Bu sebeple filozoflar, mükemmel varlığı "Bir şeyin inniyeti" olarak isimlendirir. Bu ise o şeyin mahiyetinin ta kendisidir. Filozoflar, "şeyin inniyeti nedir?" dediklerinde şeyin en yetkin varlığını kastederler. Bu ise onun mahiyetidir. Ancak إِنَّ ve اِنَّ haber vermede kullanılmaktadır, soruda kullanılmamaktadır.⁹⁹ Bu ifadelerden de anlaşılmaktadır ki bu harflerin kullanımı sadece Samî dillerine ve Arapçaya özgü değildir. Bunların eşdeğerleri diğer dillerde de kullanılmaktadır. Ancak Arapçada kullanımı diğer dillere göre daha yaygınlık kazanmıştır. Soyut gerçeklikleri ifade etmeye büyük bir imkân sağlayan bu harflerin kullanıldığı cümleler, Kur'ân'da oldukça fazla görülmektedir. Bu hem Arapçanın karakteristiği ile ilgilidir hem de Kur'ân'ın soyut gerçekliği ifade eden anlam derinliği ile ilgilidir.

Kelâmın içerisine giren ve içerisinden çıkarılan her bir harf veya lâfız manayı etkileyebilmektedir.¹⁰⁰ Bu yönüyle düşünüldüğünde Fiile Benzeyen Harflerin birçok işlevinin bulunması kaçınılmazdır. Bu bağlamda Arapçada bu harflerin kullanımının anlamı etkilediğini gösteren Ebû'l-'Abbâs es-Sa'leb (ö. 291/904) ile Filozof Kindî (ö. 252/866 [?]) arasındaki şu diyalog dikkat çekicidir: Filozof Kindî, bir gün Ebû'l-'Abbâs es-Sa'leb'in yanına gitmiş ve ona "Ben Arapçada birçok gereksiz ifade görüyorum" demişti. Ebû'l-'Abbâs "Nerelerde görüyorsun" diye sorunca Kindî şöyle demiştir: "Bir bakıyorum Araplar اِنَّ عَبْدَ اللَّهِ قائمٌ 'Abdullah ayaktadır', bir bakıyorum اِنَّ عَبْدَ اللَّهِ قائمٌ 'Kuşkusuz Abdullah ayaktadır' diyorlar. Başka zaman bunu da değiştirip اِنَّ عَبْدَ اللَّهِ لَقائمٌ "Kuşkusuz Abdullah elbette ayaktadır" diyorlar. Her üç durumda da lafızlar farklılaşıyor; ama anlam aynı kalıyor." Buna karşılık Ebû'l-'Abbâs da şu cevabı vermiştir: 'Hayır, lafızlar değişirken anlam da değişiyor. عَبْدُ اللَّهِ قائمٌ sözü, Abdullah'ın ayakta durduğunu bildirmek içindir. اِنَّ عَبْدَ اللَّهِ قائمٌ sözü, birinin sorusuna verilmiş cevaptır. اِنَّ عَبْدَ اللَّهِ لَقائمٌ sözü ise onun ayakta durduğunu kabul etmeyen birine verilmiş cevaptır. Gördüğün gibi anlamlar değiştiği için lafızlar da değişmiştir"¹⁰¹ diyerek karşılık vermiştir. Bu,

⁹⁹ Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhân b. Uzluğ et-Türkî el-Fârâbî, *Kitâbu'l-Hurûf*, hş. İbrahim Şemseddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2002, s.15.

¹⁰⁰ Radiyuddin el-Esterâbâdî, *Şerhu Kâfiyeti İbn Hâcib*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, thk. Emîl Bedî Ya'kûb, 2. Baskı, Beyrût 2007, c.4. s.462.; Ebû'l-Meâlî Celâluddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî, *Telhîsü'l-Miftâh*, Mektebetü'l-Büsrâ, Karaçi 2010, s.34.

¹⁰¹ Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Curcânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz*, thk. Yâsin Eyyubî, Mektebetü'l-'Asriye, Beyrût 2011, s.312.

gramerin ötesinde dil ve iletişim zevkiyle ilgili bir durumdur. Arapların dil zevkinde bu harflere özel görev yüklendiğini bize göstermesi bakımından önem arz eder.

Abdulkâhir Curcânî (ö. 471/1078-79) konuyla ilgili olarak

بَكَرًا صَاحِبِي قَبْلَ الْهَجِيرِ - إِنَّ ذَاكَ النَّجَاحَ فِي التَّبَكِيرِ

“Ey arkadaşlar! Kavurucu sıcak vakti gelip çatmadan yola erken çıkın. Kuşkusuz başarı, yola erken çıkmaktadır” ve

فَعَنَّتْهَا وَهِيَ لَكَ الْفِدَاءُ - إِنَّ غِنَاءَ الْإِبْلِ الْخُدَاءُ

“Develere şarkı söyle, develer sana feda olsun. Çünkü develerin şarkısı hedâdır”¹⁰²

örneklerinde ikinci cümlenin başına إِنَّ gelmesinin bunu önceki cümleye bağlayıp iki sözü sanki tek kalıba dökmüş gibi yaptığını ve bu harflerin yerine ikame edecek başka bir lafzın veya kelimenin bulunmadığını şu şekilde ifade eder: “Bu öyle bir görünümdür ki إِنَّ harfini kaldırsan ikinci cümlenin birinciden koptuğunu ve anlam ilişkilerini kaybettiklerini görürsün ve فَ harfi getirilerek فَذَاكَ النَّجَاحَ فِي التَّبَكِيرِ ve فَعَنَّتْهَا وَهِيَ لَكَ الْفِدَاءُ ve فَغِنَاءَ الْإِبْلِ الْخُدَاءُ diyerek başka şekilde bu bağlantı kurulamaz. Öyle ki فَ harfi bile cümleler arasında إِنَّ ile kurulan bağlantıyı aynen kuramamakta ve cümleleri eski hallerine tam döndürememektedir.” Bu örnekteki benzer kullanımlar Kur’ân-ı Kerim’de çoktur. Bunun Kur’ân’daki örneklerinden biri şu ayettir: “Ey insanlar, Rabbinize karşı gelmekten sakının. Çünkü kıyamet gününün sarsıntısı çok büyük bir şeydir”¹⁰³ ayetinde إِنَّ yerine فَ harfinin kullanımı, anlam bakımından إِنَّ’ye eşdeğer olarak görülmektedir. إِنَّ diğer harflere göre bu ayetin değerini artırmaktadır. Zira إِنَّ Ebû’l-‘Abbâs’ın Kindî ile geçen diyalogunda belirttiği gibi muhtemel soruya verilmiş bir cevap niteliği taşımaktadır. Ayetin ilk kısmında emir ve tavsiye niteliğindeki söz söylendikten sonra, niçin sakınalım? sorusunu en iyi açıklayan إِنَّ ile başlayacak cümle olmalıdır. فَ ile başlarsa cümle sadece açıklama anlamı taşıyan bir cümle olacaktır.

Bu harflerin önemini nahiv kurallarının ilk va‘dedildiği zaman da görmekteyiz. Nitekim Hz. Ali (ö. 40/661), Ebû’l-Esved ed-Dûelî (ö. 69/688)’ye bu harfleri nereye yerleştireceği ile ilgili bilgi verirken aralarında

¹⁰² Hudâ: Kervanbaşının hayvanları harekete geçirmek için söylediği şarkıdır. (bkz. Lisānu’l-Arab, ۱۰۱ c.14.s.168.)

¹⁰³ Kur’ân-ı Kerim, Hac 22/1.

¹⁰⁴ el-Curcânî, *Delâ’ilu’l-İ‘câz*, s.314.

şöyle bir konuşma geçmektedir: Hz. Ali (r.anh.): “Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla. Kelâmın hepsi, isim, fiil, harften ibarettir; isim, müsemma hakkında haber verendir, fiil, müsemmanın hareketleri hakkında haber verendir. Harf ise isim ve fiilde olmayan bir mana hakkında haber verendir” Daha sonra Ebû'l-Esved şöyle demektedir: “Bir kısım şeyleri toplayıp ona sundum. Bunların bir kısmı nasbenden harflerdi. Onunla، لَعْلٌ، وَكَأَنَّ، Onunla، لَيْتَ، لَعْلٌ، وَكَأَنَّ hakkında konuştum. Ancak onları zikretmedim. (Bunun üzerine) Bana niçin onu terk ettin? diye sordu. Ben de لَيْتَ'yi onlardan saymadım diye cevap verdim. (Hz. Ali) dedi ki, bilakis o، لَيْتَ (لَيْتَ) da onlardandır. لَيْتَ 'yi de onların arasına ekle!”¹⁰⁵ diyerek Ebû'l-Esved'i uyarmıştır.

Bu harflere Arap belagatinde özel bir önem verilmiştir. Muhatap karşısında kelâmı kuvvetlendirmek için bu edatlar kullanılmış, bunun neticesinde kelâma farklı anlamlar kazandırmıştır.¹⁰⁶

إِنَّ ve benzerleri Arap dilinin ve aklının karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Zira bir dil, topluluktan topluluğa değişen biçimlerde, anlamsal bir içerikle sessel bir anlatım kapsayan birimlerden oluşan bir bildirişim aracıdır.¹⁰⁷ Nitekim Arapça diğer dillerden etkilendiği halde, bu harflerin anlamları Arap dilinde ve üslubunda halen kullanılmaktadır.

1.2. FİİL İLE ARASINDAKİ BENZERLİK YÖNLERİ

Nahiv usulü, nahvin ana ve alt dallarının kendisinden türediği, nahiv delillerine dair bir ilmidir.¹⁰⁸ Nahiv usûlü bakımından da bu harfler, dil bilginlerince değerlendirilmiştir. Nahiv usûlcüleri bu değerlendirmeyi illet bakımından yapmışlardır. Ancak onlara göre illet, mantıkçıların ifade ettikleri ma'lulu gerekçelendirme değil; bir istinbât (çıkarsama) yapmadır, kuralların ve ölçütlerin varlığıdır. Nahivcilere göre illetler de ta'limî, kıyâsî ve nazârî-cedeli olmak üzere üç sınıfta değerlendirilir. Talimî illet, Arap kelâmını öğretmek amacıyla yapılır. Zira usûlcüler, Arapların kullanmış oldukları lâfızların tamamını değil bir kısmını işitme imkânına sahip olmuşlardı ve

¹⁰⁵ Cemâleddin Ebî'l Hasan b. Yûsuf el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*. thk. Muhammed Ebû'l Fâdîl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kâhire- Muessesetu'l-Kutubi'l-Sikâfeti, Beyrût 1986. c.1.s.39-40.

¹⁰⁶ Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belagatu'l-'Arabîyye- Ususuhâ ve 'Ulûmuha ve Funûnuha*, Dâru'l-Kâlem, 3.Baskı, Dimaşk 2010, c.1.s.251-254.; Muhammed Hârûn 'Abdusselâm, *el-Esâlibu'l-İnşâ'iyye fî'n-Nahvi'l-'Arabî*, Dâru'l-Cîl, Beyrût bty. s. 50-60.

¹⁰⁷ André Martinet, *İşlevsel Genel Dilbilim*, Çev. Berke Vardar, Multilingual Yay., İstanbul 1998, s.28.

¹⁰⁸ Kamâleddin Ebî'l-Berâkât Abdurrahman Muhammed b. Ebî Sâid el-Enbârî, *el-İğrâb fî Cedeli'l-'râb ve'l-Lumâ'u'l-Edille*, thk Saîd el-Efgânî, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrût 1971, s.80.

işitmediklerini, işittiklerine benzer şekilde uyguluyorlardı. إِنَّ زَيْدًا قَاتِلٌ cümlesinde; niçin زَيْدًا mansûb okundu? diye sorduklarında إِنَّ ismini mansûb, haberini merfû eder, diye cevaplıyorlardı. Bu şekilde öğreniyorlar ve öğretiyorlardı. Kıyâsî illette; niçin إِنَّ ile زَيْدًا mansûb kılındı? diye sorulduğunda ise şöyle cevaplıyorlardı: “إِنَّ ve kardeşleri, müteaddi fiile benzemektedir. Ona hamledilmiştir. Bu sebeple onun amel etmesi müteaddi fiile benzer olması sebebiyledir. Mansûb olması mefule; merfû olması fâile lafzen benzemesi sebebiyledir” Nazârî-Cedelî illet ise, bu harflerin fiile benzerlik yönleri nelerdir? Hangi fiillere benzerdir? gibi soruları, mazi fiile benziyor, diyerek cevaplıyorlar ve tüm bu açıklamalarını illete bağlıyorlardı.¹⁰⁹ Bu izahata göre Fiile Benzeyen Harfleri, yapıda, manada ve kullanımda fiillere benzerlik bakımından açıklamaya çalışmak isabetli olacaktır.

1.2.1. Yapıda Benzerlik:

Yapısal benzerlikten kastımız, lafzî benzerliktir. Zira bu harfleri oluşturan hece harflerinin sayıları, harekeleri, vezinleri, sonlarına zamirlerin bitişebilmesi, idğamlı bir şekilde gelmesi bu harflerin fiile benzerliğinin belirtisidir. Bu durumda Fiile Benzeyen Harfler için şunlar söylenebilir:

- Mazi Fiil gibi sonu fetha üzere mebnidirler.¹¹⁰ Zira، لَيْتَ، لَكِنَّ، إِنَّ، أَنْ، كَنَّ، لَيْتَ، لَكِنَّ، لَعْلٌ harflerinin hepsinin de sonu fetha ile bitmektedir. Mazi fiil olan “تَصَرَّ” ve benzer mazi fiiller gibi meftûh gelmektedir. Bu durumda bunların isimler gibi herhangi bir âmilden dolayı sonunun değişmesi mümkün değildir. Ancak bu harflerden لَيْتَ bazen merfû ve mansûb şekilde mu’rab gelebilmektedir.¹¹¹
- Mazi fiil, yapısı gereği üç harf ve daha fazla sayıda harfler ile kuruludur. Bu harflerden إِنَّ، أَنْ ve لَيْتَ harfleri مَدّ gibi üç; لَعْلٌ، لَكِنَّ، لَيْتَ harfleri كُنَّ fiili gibi dört harf ile kuruludur. Zira isimler asıl kök harflerinin sayısı bakımından üçlü, dörtlü, beşli olurken fiiller sadece üçlü ve dörtlü olabilmektedir.¹¹² Bu sebeple bu harflerin fiillere benzerlikleri isimlerden daha fazladır.
- Fiillere yapıları gereği ضَرَبَهَا، ضَرَبَهُ örneğindeki gibi muttasıl zamirler bitişebilir. Fiillere bitiştiği gibi bu harflerin kendisine de إِنَّهُ، إِنَّهَا örneğindeki gibi zamirlerin bitişmesi mümkündür.¹¹³

¹⁰⁹ Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *el-İdâh fi İleli'n-Nahv*, thk, Muhammed Seyyid Osman, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2012, s.71-72.

¹¹⁰ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s.64-65.; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, c.4, s.521.; el-Enbârî, *el-İnsâf*, s.45

¹¹¹ el-Esterâbâdî, *Şerhu Kâfiyeti ibn Hâcib*, c.3. s.347.

¹¹² Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. 'Umeyr el-Muberrred, *el-Muktedab*, thk. Hasan Hamed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1999. s.83.

¹¹³ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s.64-65.; el-Enbârî, *el-İnsâf*, s.145.

- Bu harflerin yapıları “مَدَّ” veznindedir.¹¹⁴ Bu durum Arapçanın kelime yapı bilgisiyle uğraşan sarf ilminde bir kavram olan mudaaf fiil kavramıyla örtüşmektedir. Zira mudaaf fiil, harflerin idğamlı şekilde kullanılmasıdır. Nitekim “أَنَّ” ve benzerleri, idğamlı bir yapıya sahiptir.
- Bu harflerin fiiller ve isimler gibi müzekkerlik-müenneslik, müfred, tesniye ve cemi şeklinde çekimli halleri bulunmaz. Bu bakımından bu harfler fiil ve isimlere benzemez harfe benzemektedirler.

1.2.2. Manada Benzerlik:

Kelimeler, yapı bakımından birbirleri ile benzerlikleri olduğu gibi, mana bakımından da diğer bir kelimenin manasını kendisinde bulundurabilir. Bununla birlikte eşanlamlı kelimelerin, tam olarak eş anlamlılık sergiledikleri kabul edilmez¹¹⁵ ise de yakın anlamlılık ifade edebilirler.

- Fiile Benzeyen Harflerin her birinde fiil manası içeren te’kid, tahkik, teşbih, istidrâk, temenni, terecci gibi manaları bulunmaktadır.
- Nahivciler Fiile Benzeyen Harfleri müteaddi fiile kıyâs yaparak değerlendirmişlerdir. أَخْرَجَ إِذْ ضَرْبَ زَيْدًا عَمْرُو cümlesini إِذْ زَيْدًا فِي الدَّارِ cümlelerindeki gibi¹¹⁶ إِنَّ’nin ismini fiilin mukaddem mefulüne; haberini de fiilin muahhar fâiline benzetmiştir. Ancak fiil cümlesinin i’râbında merfû olması bakımından ‘fâil’ asıldır ve mefulden önce bulunması gerekir. Yine Fiile Benzeyen Harflerin haberleri fâile mulhâk isimleri de mefulde mulhâk olarak değerlendirilmiş ve haberleri merfû isimlerini de mansûb okumuşlardır.¹¹⁷ Belagat ilminde mukaddem meful te’kid ifade edebilmektedir.¹¹⁸ Bu sebeple mukaddem mefulün cümleye kazandırdığı te’kid manası ve değeri ne ise bu harflerde de te’kid manası bulunur ve değeri de mukaddem meful gibi kabul edilebilir.
- Bu harflerle aynı ses benzerliğini paylaşan “أَنَّ” fiildir. Zira kök harfleri “أَنَّ-نَ”den oluşan ve anlamı “(acıdan) inlemek, sızlanmak; (kapı) gıcırdamak; (rüzgâr) uğuldamak; (yay) vınlamak” anlamında olan bir fiil bulunmaktadır.¹¹⁹ Aynı kök harflerinden oluşan mazi siygasında benzer bir kelimenin bulunması geçmişte bu kelimelerin fiil formundan harf formuna dönüştüğünün belirtisidir. Kelime türleri, zât, hades ve zâtı

¹¹⁴ el-Meylânî, *Şerhu’l-Muğnî*, s.74.; el-Enbârî, el-İnsâf, s.145.

¹¹⁵ Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, s.159

¹¹⁶ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-Cumel fi’n-Nahv*, Dâru’l-Fikr, Dimaşk 2009, s.73.

¹¹⁷ el-Meylânî, *Şerhu’l-Muğnî*, s.73.

¹¹⁸ el-Curcânî, *Delâ’ilu’l-İ’câz*, s.165.

¹¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c.2, s.154; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 2012, s.49.

hadese bağlayan rabita diye üçe ayrılmıştır. İsim zât, fiil hades, rabita ise harftir.¹²⁰ Fiil, zât olarak kabul edilen isimden türediğine göre harfin de fiilden türemiş olması mümkündür.

1.2.3. Kullanımda Benzerlik:

- Nahiv ilminde amel etmek bakımından fiiller asıldır, isim ve harfler ise ferî'dir. Zira fiillerin tümü âmildir. İsim ve harflerin âmil olması ancak fiillere benzetilmesiyle mümkündür.¹²¹ اِنَّ ve benzerleri ismini mansûb ve haberini merfû yaparak kullanım yönünden fiile benzerler. Fiil cümlelerinde merfû, mansûba göre önceliklidir. Ancak bu harflerde mansûb, merfû'a göre önceliklidir. Kullanımda fiil cümlelerine kıyâs yapılmıştır.¹²² Bu harflerde mansûbun merfû'a öncelenmesinin sebebi, fiilin ameli ile bu harfler arasındaki amel farkını göstermek ile amelinin fiile nazaran fer'i olduğuna dikkat çekmektir.¹²³ Zira fiilin iki tür âmil olma durumu vardır. Bunlardan biri aslî âmildir ki bu durumda merfû'u mansûba mukaddemdir. ضَرَبَ عَمْرًا زَيْدٌ örneği gibi. Diğer fer'i âmil olma durumudur ki mansûb, merfû'a mukaddem olur. ضَرَبَ عَمْرًا زَيْدٌ örneği gibi. Bu harflere fiilin fer'i ameli verilmiştir. Bu ayırım, asıl ile asla benzeyen (fer'i) arasında fark olsun diyerir.¹²⁴ Ayrıca bu harflerden اَنْ harfî hariç diğerleri genellikle cümle başında bulunmaktadır. Fiiller, cümle başına geldiği gibi bu harfler de cümle başında bulunma sebebiyle fiile benzerler.¹²⁵

• Müteaddi fiiller kendisinden sonra iki ismi meful olarak gerektirdiği gibi bu harflerde kendisinden sonra iki ismi veya iki isim hükmündeki kelimeyi gerektirmesinden ötürü müteaddi fiile benzetilmiştir.¹²⁶

- Fiillerde olduğu gibi, kendileriyle mütekellim yâ'sı arasına، لِعَلَّيْ، لَيْتَيْ، örneklerindeki gibi vikâye (kaynaştırma) nûn'u girer. Bu durumda

¹²⁰ İbn Hişâm, *Şerhu Şüzûri 'z-Zeheb*, s.31.; Bedrüddîn Hasen b. Kasım b. Abdillâh b. Alî el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*, thk. Muhammed Nedim Fâdil, Fahreddin Kâbâve, 2. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2016, s.402.

¹²¹ İbn 'Uşfûr, *Şerhu Cumeli 'z-Zeccâcî*, c.1.s.415.

¹²² ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s.71-72.

¹²³ el-Esterâbâdî, *Şerhu Kâfiyeti İbn Hâcib*, c.4. s.347.; Ahmed Abdunnur el-Mâlikî, *Rasfu'l Mebânî fî Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru'l-Kâlem, 4.Baskı, Dimaşk, 2014. s.199.;el- Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s.74.

¹²⁴ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s.64-65.

¹²⁵ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s.404.

¹²⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, c.2.s.84.

vikâye (kaynaştırma) nûn'u, aynen fiillerde olduğu gibi bu harflerin sonundaki fethayı korur.¹²⁷

- Harf-i cerler fiilleri isimlere bağladığı gibi bu harfler de cümleleri birbirine bağlar. Örneğin “سَرْتُ مِنَ الْبَصَرَةِ إِلَى الْكُوفَةِ” cümlesinde مِنْ ve إِلَى harfi cerleri kendilerinden sonra gelen الْبَصَرَةِ ve الْكُوفَةِ kelimelerini fiile bağlamıştır. Aynı şekilde “جَاءَنِي زَيْدٌ لَكِنَّ عَمْرًا لَمْ يَجِ” cümlesindeki “لَكِنَّ” kendisinden sonraki “عَمْرًا لَمْ يَجِ” cümlesini “جَاءَنِي زَيْدٌ” cümlesine bağlamıştır. Bu yönüyle işlev bakımından fiillerin değil harflerin işlevini yapmaktadır.
- Kelimelerin türetimi bakımından tür olarak asıl olanın isim olduğu, fiil ve harfin ise onun müştakları olarak kabul edildiği bir nahiv kuralıdır. Ne var ki bu harfler, ilk va'd edildiklerinde kendi asli manalarından sıyrılıp kullanım alışkanlığından ötürü harf olarak kullanılmışlardır. Aynı şekilde bu harflerle ses bakımından benzer fiiller bulunmaktadır. Bu benzerlik onların bazen i'lâl, bazen idğam yoluyla fiil çekiminde gerçekleşir. اِنَّ kelimesi bir lügate göre meksûr bir şekilde اِنَّ فِي الدَّارِ “Evde ağla!” şeklinde emir fiili olarak kullanılmıştır. Buna benzer kullanımlar nahiv kitaplarında ayrıntılı bulunmakta olup¹²⁸ bakılabilir.
- İsimler sıfat alabilirler ancak bu harflerin sıfat alabilme özellikleri bulunmaz ve izafet terkibine de girmezler.¹²⁹ Bu bakımdan harflere benzerlikleri daha fazladır. Hem yapı hem kullanım bakımından harfe benzeyen el-Hurûfu'l-Muşebbehe bi'l-Fiil, manevi bakımdan da fiile benzer. Çünkü fiiller isimlerin başına gelir, bu harfler de isimlerin başına gelerek bir görev üstlenirler.

Yukarıda belirtilen benzerlik yönlerine ek olarak şu da söylenebilir: اِنَّ ve benzerlerini كَان ve benzerlerinin amelinden ayırmak için zıt bir amel ettirme işlevi ihtiyaç haline gelmiştir. Zira كَان isim cümlesinde mübtedâyı merfû; haberini mansûb yapmaktadır. Bunun sebebi isim cümlesinin başında كَان ve benzerlerinin lafzen fazlalık olmasıdır. Benzer fazlalık اِنَّ ve kardeşlerinde de bulunmaktadır. İkisi arasında amel ettirmek bakımından farklılığın bulunması zorunlu olarak كَان ve benzerlerinde isim merfû, haber mansûb iken اِنَّ ve kardeşlerinde isim mansûb, haber merfû olarak kullanılmaktadır. Nitekim Sîbeveyhi (ö. 180/796), Halîl b. Ahmed (ö. 175/791)'in şunları iddia ettiğini haber vermektedir: “كَانَ merfû ve mansûb şekilde iki ameli de, اِنَّ أَخَاكَ زَيْدٌ örneğinde olduğu gibi ismini mansûb haberini de merfû yapabilir. Ancak كَانٌ أَخَاكَ denilmesi mümkünken كَانٌ أَخَاكَ demen mümkün değildir. Zira (كَانَ) fiillerin yaptığı işlevi yerine getirmez. كَان deki gibi merfû kısım saklı olmaz. Bu sebeple ikisi arasında fark bulunur. Fakat şöyle denilebilir: Bunun sebebi, onların fiil olmaları değildir kendisinden sonraki kısımları fiillerin

¹²⁷ ‘Abdulkâhir el-Cûrcânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz*, thk. Yâsin Eyyûbî, Maktebetu'l-‘Asriye, Beyrût 2011.s.165.

¹²⁸ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s.402.

¹²⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c.2.s.131.

yaptığı gibi amel etmesi sebebiyledir”¹³⁰ Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla bu harfler kullanım bakımından tamamen fiil özelliklerini yitirmiş harf haline dönüşmüşlerdir. Oysa كَان tam fiil olabildiği gibi nakıs fiil de olabilmektedir.

1.3. FİİLE BENZEYEN HARFLERİN AMELİ

Bu harflerin isim ve haberleri birden fazla oldukları zaman i'râb bakımından farklı şekilde kullanılabilmektedir.

1.3.1. İsimlerinin Durumu

Bu harflerin işlevi, mübtedâyı kendisine isim yapmaktadır. Bunların, isim cümlesinde kullanılmasından sonra إِنَّ زَيْدًا قَاتِمٌ örneğinde olduğu gibi mübtedâ olan kelime veya kelime grubu bu harflerin ismi olarak adlandırılır.¹³¹ Mübtedâ'nın genellikle marife bir isim veya isim kökenli bir kelime olması gerekmektedir. Bunlar; âlemler, harf-i ta'rifli isimler, zamirler, ism-i işaretler, ism-i mevsûller ile izâfetle ma'rifelik kazanan isimler olup mübtedâ sınıfından kabul edilmişlerdir.¹³² Bununla birlikte nekre (belirsiz) şeklinde cümlede yer alan isimler de tahsis kazanmak suretiyle bu harflerin ismi olarak kullanılabilir. Söz konusu kullanıma örnek olarak şu cümleyi zikredebiliriz: إِنَّ رَجُلًا عَالِمًا خَيْرٌ مِنْ ثَرِيٍّ “Şüphesiz alim bir adam servetli cahilden daha hayırlıdır”¹³³

Fiile Benzeyen Harflerin isimlerinin şu şartları taşıması gerekir.

1. İsimlerinin طُوبَى kelimesi gibi tek bir kullanım biçimi olan çekimsiz bir kelime veya cümle başında gelerek mübtedâ olan مَآ، مَهْمَا، soru ve şart isimlerinden biri olmaması gerekir. Örneğin; طُوبَى لِلْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. “Ne mutlu, Allah yolunda mücadele edene” ile صَاحِبٌ مِنْ أَنْتَ؟ “Sen kimin arkadaşısın?” cümlelerinin başına إِنَّ ve kardeşleri gelmez.¹³⁴
2. İsimleri kendilerinden önce gelmez. زَيْدًا إِنَّ قَاتِمٌ şeklinde bu harflerin isimlerini إِنَّ'den önce kullanmak caiz değildir. Bunu, كَان'ye kıyâslamak

¹³⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c.2.s.131.

¹³¹ el-Esterâbâdî, *Şerhu Kâfiye İbn Hâcib*, c.2. s.183.

¹³² Nureddin Abdurrahman el-Câm'î, *el-Fevâ'idü'd-Dıyâ'iyye Şerhu'l-Câm'î' li Kâfiyeti İbni'l Hâcib*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, thk. İlyâs Kaplan, Beyrût 2014, s.426.; Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi-Nahiv*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 19. Baskı, İstanbul 2016, s.76.

¹³³ Yûsuf Uralgiray, *Arapça İlk ve İleri Dilbilgisi*, İmam Muhammed İbn Suûd İslam Üniversitesi Yabancılar Arap Dili Öğretimi Enstitüsü, Riyad 1986, c.1.s.224.

¹³⁴ Candemir Doğan, *Arapça İsim Cümlesini Yeniden Yapılandıran Âmiller*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, s.25.; Muhammed Fâdıl Sâlih es-Sâmarrâî, *Me'âni'n-Nahv*, Dâru İbn Kesîr, 2017, c.1.s.359.

da doğru olmaz.¹³⁵ Zira كَانَ'nin isminin كَانَ'den önce kullanılabilmesi çekimli bir fiil olması sebebiyledir.¹³⁶ Bu durumda كَانَ nâkıs fiil olmaz, tam bir fiil gibi amel eder.

3. İsimlerine başka bir isim ve isim kökenli kelime atfı yapılabilir. Ma'tuf, haberlerinin öncesinde veya sonrasında gelebilir. Ma'tuf لَيْتَ كَانَ، لَعَلَّ، لَيْتَ 'nin isimleri sadece mansûb diğer لَكِنَّ، أَنْ، اِنَّ harflerinde hem mansûb hem de merfû gelebilir.¹³⁷ Şu cümleleri buna örnek verebiliriz.

إِنَّ الْإِهْمَالَ مُفْسِدٌ لِلْأَعْمَالِ، وَالْجَهْلُ. “Elbet ihmal, işleri bozar ve cehalet de”

عَلِمْتُ أَنَّ الطَّائِرَةَ مُسَافِرَةٌ وَالسَّيَّارَةَ “Benim bildiğim uçağın gitmesi ve arabanın”

عَلِمْتُ أَنَّ الطَّائِرَةَ وَالسَّيَّارَةَ مُسَافِرَتَانِ “Benim bildiğim uçağın ve arabanın gitmesidir”

لَعَلَّ سَعِيدًا مُسَافِرٌ وَخَالِدًا. “Belki Said yolcudur ve Hâlid de”¹³⁸

Bu tür cümleleri konuşma esnasında kullanılan üsluplarda görmek mümkündür. Zira kelâmın tamamlanması için daima mûsned ve mûsnedün ileyhe ihtiyaç vardır. Konuşma esnasında kelâmda bu unsurlardan biri bulunup diğeri bulunmayınca kelâmı tamamlamak için kelâmın diğeri bulunmayan kısmı takdir edilir.

4. İsimleri açık bir isim, muttasıl bir zamir veya müevvel bir mastar şeklinde gelebilir. إِنَّ الْعِلْمَ فِي الصُّدُورِ لَا فِي السُّطُورِ. “Kuşkusuz ilim, gönüllerdedir, satırlarda değildir.” örneğinde ilim kelimesi açık bir isim olarak kullanılmıştır. إِنَّكَ لَا تَجْنِي مِنَ الشُّوكِ الْعَنْبِ. “Kuşkusuz sen, dikenlerden dolayı üzüm toplamamaktasın” cümlesinde إِنَّ'nin ismi olarak kullanılmıştır. إِنَّ لَكَ عَلَيَّ أَنْ أُزَوِّكَ “Kuşkusuz seni ziyaret etmem gerekmektedir” cümlesinde أَنْ أُزَوِّكَ kısmı müevvel mastar şeklinde kullanılmıştır.¹³⁹

5. Nahivciler bu harflerin isimlerinin hiçbir zaman hazfedilmesinin caiz olmadığını iddia etmişlerdir.¹⁴⁰ Ancak İbn Hişâm (ö. 761/1360) *Muğni'l-Lebîb*'de لَكِنَّ'nin isminin hazfinin mümkün olduğuna şu şiirleri şahit göstermektedir:

فَلَوْ كُنْتُ ضَيْبًا عَرَفْتُ قَرَابَتِي وَلَكِنَّ رَنْجِي عَظِيمُ الْمَسَافِرِ

¹³⁵ Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-Cumel fi'n-Nahv*, thk.

Ali Tavfik el-Hamâd, Muessetu'r-Risâle, Dâru'l-Emel, İrbid, 1984. s.52.

¹³⁶ ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-Cumel*, s.45.

¹³⁷ ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-Cumel*, s.56.

¹³⁸ Doğan, *Arapça İsim Cümlesini Yeniden Yapılandırılan Âmiller*, s.27.

¹³⁹ Doğan, *Arapça İsim Cümlesini Yeniden Yapılandırılan Âmiller*, s.28.

¹⁴⁰ el-Mâlikî, *Rasfu'l-Mebânî*, s.199.

“Eğer sen Dâbbî kabilesinden olsaydın akrabalığımı bilirdin. Fakat sen dudakları büyük olan bir zencisin!” cümlesinin takdiri! وَلَكِنَّكَ زَنْجِيٌّ şeklinde. Yine aşağıdaki örnekte;

وَمَا كُنْتُ مِمَّنْ يَدْخُلُ الْعَشَقُ قَلْبُهُ وَلَكِنَّ مَنْ يُبْصِرُ جُفُونَكَ يَعْشَقُ

“Ben kalbine aşk giren kişilerden olmadım. Fakat senin gözlerinin kapaklarını gören âşık olur” Burada مَنْ لَكِنَّ'nin ismi olmaz çünkü şart edatı burada isim olarak görev yapmaz.¹⁴¹ Bu sebeple bu iki şiirde لَكِنَّ'nin ismi şen zamiri halinde mahzûf bulunmaktadır. Ancak bununla ilgili olarak nahiv âlimleri arasında ihtilaf vardır. Kimisi ismin hazfedilmesi ancak şiirlerde vaki olmuştur. Bu ise az ve zayıftır demişlerdir. Bu sebeple yukarıdaki şiirin وَلَكِنَّ'nin ismi olarak mansûb geldiğinin rivâyet edildiğini iddia etmişlerdir.¹⁴² İsmi mahzûf şen zamiri halinde kullanılması caizdir, diyenlere göre bunun olabilmesi için sarîh fiilin bu harflerden sonra gelmemesi şart koşulmuştur. Bunun nedeni isimlere has olan harflerden birinin sarîh fiillerin üzerine gelmesinin kerih görülmesidir. Bu sebeple إِنَّ قَامَ cümlesi إِنَّهُ قَامَ زَيْدٌ takdirinde söylenmesi¹⁴³ uygun karşılanmamıştır. Ancak şen zamiri cümlede mahzûf değil de açık bir şekilde gelirse bunda herhangi bir sakınca görülmemektedir. Nitekim إِنَّهُ يَرَايَكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ “Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler”¹⁴⁴ ayetinde şen zamiri açık bir şekilde kullanılmıştır.

6. إِنَّ'den sonra merfû mübtedâ gelebilir. O zaman ismi mahzûf şen zamiridir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in إِنَّ مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْمُصَوَّرُونَ “Kıyamet günü insanlardan azabı en şiddetli olan sûret yapanlardır.”¹⁴⁵ cümlesinin aslı إِنَّهُ مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْمُصَوَّرُونَ şeklindedir.¹⁴⁶ “هـ” zamiri إِنَّ'nin mahzûf ismi, mahallen mansûb olarak kullanılmıştır.

Bu harflerin isimlerinin atfedilmesi ile ilgili Zeccâcî (ö. 337/949) إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ وَعَمْرٌO cümlesini örnek vererek merfû ve mansûb iki şekilde de okunabileceğini ifade etmektedir. Mansûb okunacak olursa زَيْدًا üzerine atıf yapılabileceğini; eğer merfû okunacak ise üç durumun mümkün olduğunu şu şekilde açıklamaktadır.

¹⁴¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.1. s.331.

¹⁴² el-Esterâbâdî, *Şerhu Kâfiye İbn Hâcib*, c.4.s.399-397.

¹⁴³ el-Esterâbâdî, *Şerhu Kâfiye İbn Hâcib*, c.4.s.399-397.

¹⁴⁴ Kur'ân-ı Kerim, *A'râf*, 7/27.

¹⁴⁵ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru' İbn Kesîr, Beyrût 2002, Libâs, 91.

¹⁴⁶ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullâh Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullâh, *Muğni'l-Lebîb ân Kutubi'l-Eârib*, thk. Fahreddin Kâbâve, Dâru'l-Lubâb, 2. Baskı, İstanbul 2018. s.71.

Birinci olarak; *إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ وَعَمْرُو* cümlesinde *قَائِمٌ*'daki gizli zamir üzerine atıf yapılır. Gelen gizli zamir te'kid olarak kabul edilmektedir. En uygun olan da bu şekildir. Bu durumda *إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ هُوَ وَعَمْرُو* “Kuşkusuz Zeyd ayaktadır o, ‘Amr da” takdirinde olur. Zira Kur’ân’da *إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ* “Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler”¹⁴⁷ ayetinde gizli gelmesi beklenen *هُوَ* zamiri açıktan gelerek te'kid ifade etmektedir.¹⁴⁸ *هُوَ* zamiri *إِنَّ*'nin isminin üzerine atıf yapılarak kullanılmıştır.

İkinci olarak *إِنَّ* gelmeden önceki mübtedâ ve haber durumuna göre atıf yapmak. Zira *إِنَّ* mübtedâ ve haberin başına gelir. Bu durumda atıf yapılan cümlelerin manasında da bir şey değiştirmez. Yani *إِنَّ*'nin ismi üzerine atıf yapılır. Bu, şu örneğe kıyâs yapılmıştır. *مَا زَيْدٌ بَجَبَانٌ وَلَا بَخِيلٌ* “Zeyd, korkak değildir ve cimri değildir” şeklinde gelen cümlede *بَخِيلٌ* kelimesi *بَجَبَانٌ* üzerine atıf yapılır. Ya da *مَا زَيْدٌ بَجَبَانٌ وَلَا بَخِيلٌ* şeklinde gelebilir. Bu durumda *بَخِيلٌ* kelimesi *بَجَبَانٌ* kelimesinin konumundaymış gibi değerlendirilir ve mansûb okunur. Çünkü *ب* harfi *بَجَبَانٌ* kelimesinin başında kullanılmasaydı mansûb olacaktı. Bu durumda yukarıdaki örnek cümle *إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ وَعَمْرُو* şeklinde *إِنَّ* *قَائِمٌ* kelimesi üzerine atıf yapılarak mansûb olur.¹⁴⁹

Üçüncü olarak *إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ وَعَمْرُو* şeklinde gelir ve *و*'dan sonraki kısım mübtedâ olarak merfû olur. Haberi gizlenir. Bu durumda cümle *إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ* takdirinde olur. Kendisinden önceki haberin, ikinci habere işaret etmesi sebebiyle bu ikinci haber *قَائِمٌ* gizlenir.¹⁵⁰ Nitekim Yüce Allah'ın *إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ* “Allah ve Resûlü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır.”¹⁵¹ ayetinde de *رَسُولٌ* merfû kullanılmıştır. Bu ayetle ilgili olarak şu ihtimaller söz konusudur. Birincisi yukarıda geçtiği gibi *رَسُولٌ* kelimesi merfû olarak okunur. İkincisi *رَسُولٌ* kelimesi, *اللَّهُ* kelimesine atfedilerek mansûb olarak okunur. *رَسُولٌ* merfû olarak okunursa bunun üç şekilde te'vil ve takdir edilmesi mümkündür:

إِنَّ gelmeden önceki hali olan mübtedâ gibi merfû olur. Çünkü *إِنَّ* mübtedânın başına gelir. Mübtedânın makamı ise merfûdudur. Nitekim *إِنَّ* gelmeden önce cümle; *اللَّهُ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ* şeklinde *اللَّهُ* lafzi celâli merfû geldiği gibi *رَسُولٌ* kelimesi de *اللَّهُ* 'a atıf yapılarak merfû kullanılmıştır. İkincisi *إِنَّ اللَّهَ (هُوَ) بَرِيءٌ* için gizli bir zamir takdir edilir. Bu durumda cümle *إِنَّ اللَّهَ (هُوَ) بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ* kısmı da bu haber üzerine merfû olarak atıf edilir. Üçüncü olarak da atıf yapılacak kısım mübtedâ olarak ve haberi de gizlenmiş olarak gelir. *إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ*

¹⁴⁷ Kur’ân-ı Kerim, Â’raf 7/27.

¹⁴⁸ el-Fârisî, *el-İdâh fi’n-Nahv*, s.123.

¹⁴⁹ ez-Zeccâcî, *Kitâbu’l-Cumel*, s.54-55.

¹⁵⁰ ez-Zeccâcî, *Kitâbu’l-Cumel*, s.54-55.

¹⁵¹ Kur’ân-ı Kerim, *Tevebe* 9/3.

(يَرِيءُ مِنْهُمْ) takdirinde olur. Bu durumda إِنَّ birinci cümlede amel eder. İkinci cümlede amel etmez.¹⁵²

لَكِنَّ'de إِنَّ gibi atıfla ilgili aynı durumlar söz konusudur. إِنَّ ve لَكِنَّ'nin dışındaki diğer harflerde ise, sadece gizlenmiş zamir üzerine merfû kısım atfedilebileceği kabul edilmiştir. Bu durumun haricinde cümleye yeniden başlanılmadığı için de istinâf cümlesi olarak da kabul edilmezler. Çünkü إِنَّ ve لَكِنَّ'nin dışındaki diğer harflerde ibtidâ dışında teşbih, terecci ve temenni manaları bulunmaktadır.¹⁵³

el-Ferrâ (ö. 207/822), *Me'âni'l-Kur'ân*'da إِنَّ'nin haberine ف'nın gelebileceğini مَلَأَكُمْ مِنْهُ فَأَنَّ مَلَأَكُمْ "De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır"¹⁵⁴ ayetini şahit getirerek şöyle açıklamaktadır: إِنَّ, bağlaç harfi olan الَّذِي üzerine vaki olmuştur. Araplar, ismi الَّذِي ve مَنْ gibi bağlaç olan her haberin başında ف'yı kullanırlar. ف'yı kullanmamak da doğrudur. Nitekim مَلَأَكُمْ مِنْهُ مَلَأَكُمْ şeklinde kıraati de bulunmaktadır. Bağlaç yapılmaya ihtiyaç duyulduğu zaman haberin başına ف'yı getiren kimse; مَلَأَكُمْ'yı şart ve cevap cümlesindeki gibi cümlelerin ikinci kısmını oluşturan cevap cümlesi manasında te'vil eder ve cümleyi şartın sonrasında kullanılan cevap manası verir. ف'yı kullanmayan kimse ise kıyâsı kullanmıştır. Çünkü إِنَّ أَخَاكَ فَفَاقَ denilebilir. إِنَّ أَخَاكَ فَفَاقَ denilmez. Ancak إِنَّ مَلَأَكُمْ مِنْهُ مَلَأَكُمْ 'Seni döven zâlimdir' denilebilir. Çünkü bunun te'vili مَلَأَكُمْ مِنْهُ مَلَأَكُمْ 'Seni kim döverse bu sebeple zalimdir' şeklindedir. Şart cümlesinin akabinde cevap cümlesi şeklinde te'vilinin yapılabildiği müfred isimleri de buna kıyâs et ve ف ekle!"¹⁵⁵ şeklinde açıklamaktadır.

Ancak el-Fârîsî (ö. 377/987), *el-Îdâh fi'n-Nahv* adlı eserinde لَيْتَ الَّذِي لَعَلَّ الَّذِي فِي الدَّارِ فَمَكْرَمٌ "Keşke bana gelen kimsenin parası olsa" ile "Umulur ki evde bulunan kimseye ikram edilse!" cümlelerinin kullanılmasını caiz görmediğini herhangi bir açıklama yapmadan ifade etmiştir.¹⁵⁶ Bunun sebebi muhtemelen bu cümlelerdeki temenni ve terecci manalarının şart ve caza manaları içermemesidir.

1.3.2. Haberlerinin Durumu

İsim cümlesi iki unsurdan ibarettir. Bunlar, mübtedâ ve haberdur. Başına herhangi bir âmilin gelmediği isim cümlesindeki haber, yukarıda açıklandığı şekillerde gelir. Ancak Fiile Benzeyen Harflerin haberi, mübtedânın haberinin tasnif edildiği yerler ve durumlarıdır. Bunlar, haberinin

¹⁵² ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-Cumel*, s.54-55.

¹⁵³ ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-Cumel*, s.56.

¹⁵⁴ Kur'ân-ı Kerim, Cuma 62/8.

¹⁵⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 'Âlâmu'l-Kutub, Beyrût 2011. c.2.s.870.

¹⁵⁶ el-Fârîsî, *el-Îdâh fi'n-Nahv*, s.101.

takdim edildiği şekiller hariç tümü için geçerlidir.¹⁵⁷ Aşağıdaki durumlar Fiile Benzeyen Harflerin haberleri ile alakalı durumlardır:

1. Müfred olur. Bununla sarf ilmindeki نَاصِرٌ kelimesinin نَاصِرَانِ gibi tesniye şekliyle نَوَاصِرٌ ve نَاصِرُونَ gibi cemî şekli değil; cümle veya şibh-i cümle olmamak kastedilmektedir.¹⁵⁸ كَأَنَّ النَّجْمَ دِينَارٌ “Sanki yıldız, dinardır” örneğini bunun için zikredebiliriz. دِينَارٌ kelimesi şibh-i cümle olmadığı gibi cümle de değildir. Müfred bir kelimedir.

2. Fiil cümlesi olur. لَعَلَّكَ اجْتَهَدْتَ örneğinde اجْتَهَدْتَ fâil + fiil şeklinde basit bir fiil cümlesidir. لَعَلَّكَ cümlesi اجْتَهَدْتَ'nin fiil cümlesi şeklindeki haberidir.¹⁵⁹

3. İsim cümlesi olur. إِنَّ الْعَالَمَ قَدْرُهُ مُرْتَفِعٌ cümlesinde إِنَّ قَدْرُهُ مُرْتَفِعٌ kısmı إِنَّ'nin isim cümlesi halinde haberidir. قَدْرُهُ مُرْتَفِعٌ kısmında هُ zamiri إِنَّ'nin ismine racîdir. Müfred olarak gelen haberlerde zamire ihtiyaç yoktur. Haber cümle halinde geldiği zaman, bu cümleler müstakildir. Ancak bu müstakil cümlelerin önceleriyle bir bağlantısının sağlanması gerekmektedir. Bu bağlantı isim cümlelerinde mübtedâyâ racî zamir ile gerçeklemektedir. el-Hurûfu'l-Müşebbehe bi'l-Fiil mübtedâyı kendisine isim olarak almasından dolayı bu zamir bu isme racî olmalıdır. Ancak isme racî bu zamir biliniyorsa hazfedilebilir. إِنَّ الْبُرَّ الْكُرَّ بَسِيتَيْنِ دِرْهَمًا “Buğdaydan bir kûr, altmış dirhemedir” örneğinde mübtedâyâ raci olarak gelmesi gereken zamir hazfedilmiştir.

4. Şibh-i cümle (cümleye benzeyen) olur: إِنَّ الْعَادِلَ تَحْتَ لَوَاءِ الرَّحْمَنِ، وَإِنَّ فِي زُمرَةِ الشَّيْطَانِ تَحْتَ لَوَاءِ الرَّحْمَنِ cümlelerinde تَحْتَ لَوَاءِ الرَّحْمَنِ ile تَحْتَ لَوَاءِ الرَّحْمَنِ cümlelerinde mahzûf مَوْجُود كَائِنٌ kelimeleri takdir edilirse, haber müfred takdirinde olur. وَجَدَ veya يُوجَدُ şeklinde fiil takdir edilirse, haber cümle olur. Haberin müfred veya cümle takdirinde olması sebebiyle haber, cümleye veya müfrede benzetilmiş olur. İktifâ (yeterlilik) ve iktisâr (kısalık) bulunması sebebiyle ‘cümleye benzer’ anlamında şibih cümle ismi verilmiştir.¹⁶⁰

5. Şart cümlesi olur: Her ne kadar nahivciler bu türü, fiil cümlesinin içerisinde telakki etmişlerse de mübtedânın haberi şart ve cevap cümlelerinden oluşabilmektedir. Aynı şekilde إِنَّ'nin haber kısmı da şart ve cevap cümlelerinden oluşabilmektedir. إِنَّ بَكْرًا إِنَّ تُكْرِمُهُ يُكْرِمُكَ “Şüphesiz Bekir, ona ikram edersen o da sana ikram edecektir” örneğinde إِنَّ şart edatı, تُكْرِمُهُ şart fiili, يُكْرِمُ cevap fiilidir. إِنَّ تُكْرِمُهُ يُكْرِمُكَ cümlesi إِنَّ'nin haberi olması hasebiyle mahallen merfû cümle halinde haberdir.¹⁶¹

Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), bu harflerin mübtedâ ve haberin her ikisinde de amel ettiğini iddia etmiştir. Ancak Kûfe Ekolü mensuplarının meşhur görüşü ise, إِنَّ'nin haberinin bu harflerin etkisiyle merfû olmadığıdır.

¹⁵⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, c.1.s.84.

¹⁵⁸ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.459.

¹⁵⁹ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.367.

¹⁶⁰ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.367.

¹⁶¹ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s.74.

Bu harflerin haberinin merfû olarak yazılışının sebebi, cümleye gelmeden önce haber olmasıdır, şeklindedir. Buna el-Ferrâ (ö. 207/822)'nın şu sözünü delil olarak getirmektedirler: "إِنَّ'nin mansûb yapması zayıf bir nasbediştir ve bu zayıflık isimde meydana gelir, haberinde meydana gelmez"¹⁶² şeklindedir. Bu yorum, Fiile Benzeyen Harfler isim cümlesinde haberin başına gelmeden önceki hali merfû olduğu için kabul edilebilir. Ancak bunu, كَانَ ve benzerlerinden birisinin isim cümlesine gelmesiyle, isim cümlesinin her iki unsurunu yani hem ismini merfû hem haberini mansûb hale getiren kurala kıyâs edersek bu durumda, إِنَّ'nin isim cümlesinde ismini mansûb yaptıktan sonra ve haberi de merfû bırakmasının nedeninin إِنَّ'nin zayıflığından olmadığını söyleyebiliriz. Zira إِنَّ'nin ismini mansûb yapması ضَرَبَ عَمْرًا زَيْدٌ örneğindeki gibi إِنَّ'nin fiilin ameline benzetilmesi sebebiyledir. إِنَّ'nin isim cümlesinin başında lafzî bir âmil olması sebebiyle mübtedâyı mansûb yapması lafzî bir âmil olarak isim cümlesi ile ilgili bir durumdur, denilebilir. Çünkü mübtedâ, müsnedün ileyhidir ve manevi bir âmildir. Burada lafzen bir âmil olan إِنَّ'nin gelmesi onu değiştirmiştir.

Kûfe Ekolu mensuplarının bir kısmı إِنَّ ve benzerlerinin isim ve haberinin her ikisinin de mansûb olabileceğini; özellikle el-Ferrâ'nın لَيْت 'de bunu caiz kıldığını iddia etmişlerdir. Aynı şekilde onun لَعَلَّ'nin isim ve haberinin de mansûb oluşunu caiz gören İbn İsbâ (ö. 654/1256)' dan nakledilmiştir. Bir kısım nahivciye göre bu, bir kabileye ait özel bir kullanımdır. Nahivcilerin çoğuna göre caiz değildir. Şu şiiri de haberin mansûb kullanımıyla ilgili şahit olarak getirmişlerdir.

إِذَا اسْوَدَّ جُنْحُ اللَّيْلِ فَلَتَأْتِ، وَلَتَكُنْ خُطَاكَ خِفَافًا، إِنَّ حُرَّاسَنَا أَسَدًا

“Gece karanlığı şiddetlendiği zaman, gelmelerine ve ayağınızın hafif olmasına izin verin, çünkü muhafızlarımız aslanlardır” şiirinde nahivcilerin çoğuna göre إِنَّ'nin haberi تَلْقَاهُمْ أَسَدًا şeklinde mahzûftur veya إِنَّ'nin haberi mahzûf كَانَ'dır. Yani cümlelerin takdiri كَانُوا أَسَدًا şeklindedir.¹⁶³

1.3.2.1. Haberlerinin Öne Alınması

Fiile Benzeyen Harflerin haberi, müfred ve cümle olduğu zaman haberinin isminden sonra gelmesi şarttır. Bunun için مُحَمَّدًا قَادِمٌ “Şüphesiz Muhammed gelmiştir” örneğini zikredebiliriz. Haberi müfred olduğu halde bu örneği إِنَّ قَادِمٌ مُحَمَّدًا şeklinde söylemek, üslup bozulduğu için caiz değildir. Yine إِنَّ آدَابُهُ عَالِيَةٌ “Şüphesiz ki İslâm'ın ahlakı yücedir” cümlesinde haber cümle şeklinde kullanılmıştır. Bu cümlelerin, إِنَّ آدَابُهُ عَالِيَةُ الْإِسْلَامِ şeklinde söylenmesi de doğru değildir. Bunun gibi إِنَّ الطَّالِبَ يَذَاكِرُ دَرْسَهُ “Kuşkusuz

¹⁶² el-Ferrâ, *Me'ânî'l-Kur'ân*, c.1.s.31.

¹⁶³ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s.394.

öğrenci dersini müzakere yapmaktadır” cümlesini *إِنَّ يُدَاكِرُ دَرْسَهُ الطَّالِبُ* “Kuşkusuz müzakere yapmaktadır dersini öğrenci” şeklinde söylemek de doğru değildir.¹⁶⁴ Ancak, haberin zarf veya car-mecrur olarak yani şibh-i cümle şeklinde geldiği olur. Bu harflerin haberinin kendi isminin önüne geçmesi için üç durum söz konusudur. Takdimin ve te’hirin caiz olması. *إِنَّ* örneğinde haber car ve mecrur olduğu için ve *لَيْتَ عِنْدَكَ مُحَمَّدًا* “Keşke Muhammed senin yanında olsa!” örneğinde haber, zarf olduğu için takdim edilmiş, ismi de te’hir edilmiştir.¹⁶⁵

1. Zorunlu olarak haberinin isminin üzerine takdim edilmesini gerektiren lafzen ve rutbeten müteahhire dönen bir zamirin gelmesidir. *لَيْتَ فِي الدَّارِ* “Keşke evin sahibi evde olsa!” örneğinde *هَا* zamiri cümlede zorunlu olarak bulunmaktadır ve haberin bir kısmına geri dönmektedir. Bu zamirin kaldırılması veya yerinin değiştirilmesi mümkün değildir. Bu cümle, *لَيْتَ صَاحِبِهَا فِي الدَّارِ* şeklinde zamirin lafzen ve rutbeten müteahhire geri dönmediği için söylenmesi caiz değildir.¹⁶⁶ Çünkü haber zikredilmeden önce haberin zamirinin söylenmesi halinde zamirin merciinin ne olduğu sorunu ortaya çıkmış olacaktır.
2. İbtidâ lâmi gibi takdime bir engelin bulunduğu zaman haberin te’hir edilmesinin vacib olmasıdır: Yüce Allah’ın *لَفِي نَعِيمٍ* “Şüphesiz iyiler gerçekten nimet içindedirler”¹⁶⁷ sözünde te’kid lâmi harf-i cerin başına gelmesi haberin te’hir edilmesine engel oluşturmaktadır.¹⁶⁸
3. Haberde zarf, câr ve mecrûr bulunur. Bununla birlikte haber de âmil olur ve haberin ma’mulü ismin üzerine takdim edilir. Bu durumda *إِنَّ عِنْدَكَ زَيْدًا* “Kuşkusuz senin yanında Zeyd ayaktadır” ile *إِنَّ فِي الْمَهْدِ الطِّفْلَ نَائِمٌ* “Beşikte çocuk uyumaktadır” örneklerindeki gibi haberin zarf, câr ve mecrûr halindeki ma’mulü olan *فِي الْمَهْدِ* ve *عِنْدَكَ* kısımları ismin önüne geçmesi caiz olur. Zira haber ile ismin takdimi ancak araya zarfın girmesiyle mümkün olmaktadır.¹⁶⁹ Ancak haberin şibh-i cümle olmadığı *إِنَّ كِتَابَكَ الْمُتَعَلِّمُ قَارِئٌ كِتَابَكَ* “Kuşkusuz öğrenci kitabınızın bir okuyucusudur” cümlesini *إِنَّ كِتَابَكَ الْمُتَعَلِّمُ قَارِئٌ* “Kuşkusuz senin kitabın öğrenci olan okuyucusudur” şeklinde ifade etmek caiz olmaz.¹⁷⁰

¹⁶⁴ Muhammed Fâdıl Sâlih es-Samerrâî, *en-Nahvu 'l-'Arabî*, Dâru İbn Kesîr, 2.

Baskı, Beyrût, 2016. c.1. s.286.

¹⁶⁵ es-Samerrâî, *en-Nahvu 'l-'Arabî*, c.1.s.286. el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.368-369.

¹⁶⁶ es-Samerrâî, *en-Nahvu 'l-'Arabî*, c.1.s.286. el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.368-369.

¹⁶⁷ Kur’ân-ı Kerim, *İnfitâr* 82/13.

¹⁶⁸ es-Samerrâî, *en-Nahvu 'l-'Arabî*, c.1.s.286. el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.368-369.

¹⁶⁹ İbn Serrâc, *el-Usul fi'n-Nahv*, s.231.

¹⁷⁰ es-Samerrâî, *en-Nahvu 'l-'Arabî*, c.1.s.286. el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.368-369.

4. إِنَّ'nin ismiyle beraber tevâbiî türünden kelimeler kullanılabilir ve bu kelime إِنَّ'nin ismiyle haberi arasında girebilir. “Bütün iş Allah’a aittir/İş bütünüyle Allah’a aittir/İş tamamen Allah’a aittir”¹⁷¹ كَلَّا Çoğunlukla isim olarak kabul edilir. Bu durumda bedel, sıfat, te’kid çeşidinden biri olur. Bu üçünden en çok kabul edileni te’kid olmasıdır.¹⁷² Mana verilirken “Bütün iş Allah’a aittir / İş bütünüyle Allah’a aittir / İş tamamen Allah’a aittir” manalarından biri verilebilir. Ancak te’kid manasının tercih edilmesi daha uygundur.

1.3.2.2. Haberlerinin Hazfi

Fiile Benzeyen Harflerin haberleri zarf veya câr-mecrûr olduğu zaman bu harflerin haberleri hazfedilebilir ve haberleri olmaksızın sadece isimleri ile kullanılır. Bu, karinelerin delâleti ve Araplarda kullanım genişliğinin çok olması sebebiyledir. Âlimlerin bir kısmı إِنَّ عَدَدًا، إِنَّ وَلَدًا، إِنَّ مَالًا، إِنَّ مَالًا، إِنَّ لَهْمَ مَالًا، هَلْ لَهْمَ وَلَدًا؟، هَلْ لَهْمَ عَدَدًا؟ cümlelerini buna delil getirmişlerdir. Sanki bu cümleler “هَلْ لَهْمَ مَالًا؟، هَلْ لَهْمَ وَلَدًا؟، هَلْ لَهْمَ عَدَدًا؟” şeklinde mukadder sorulara cevap olmuştur. Buna karşılık haberlerinin إِنَّ لَهْمَ مَالًا، هَلْ لَهْمَ وَلَدًا؟، هَلْ لَهْمَ عَدَدًا؟ şeklinde takdiri kullanılmıştır. Bu cümleler, mukadder sorulara cevap olarak kullanılmaktadır. Çünkü haberle ilgili karinenin önceden geçmesi sebebiyle haberin zikredilmesine gerek kalmamıştır. Bu ise haberin câr-mecrûr veya zarf olduğu durumlarda söz konusudur.¹⁷³

إِنَّ'nin ismi إِنَّ عَدَدًا، إِنَّ وَلَدًا، إِنَّ مَالًا، إِنَّ مَالًا، إِنَّ لَهْمَ مَالًا، هَلْ لَهْمَ وَلَدًا؟، هَلْ لَهْمَ عَدَدًا؟ gibi nekre gelebilir; Nitekim, Araplar kendi aralarında konuşurken biri diğerini kastederek;

هَلْ لَكُمْ أَحَدٌ إِنَّ النَّاسَ أَلْبُ عَلَيْكُمْ

“Size yardım edecek var mı? gerçekten insanlar size karşı birleşmişler” demesine إِنَّ عَمْرًا، إِنَّ زَيْدًا، (bize yardımcı) Zeyd vardır. (Bize yardımcı) ‘Amr vardır” diyerek karşılık vermektedir. Bu cümlelerin manası إِنَّ لَنَا “Bizim (yardımcılarımız) vardır” şeklindedir.¹⁷⁴ Bu durumu siyak ve sibak ile anlamak mümkün ise gerçekleşebilir. Nitekim bazen konuşma esnasında kelâm muhatap tarafından anlaşıldığı için kelâmın unsurlarından birisini söylemek gerekmebilir. Bu durumda haber ile ilgili bir delil cümlede bulunursa haberin hazfedilmesi uygundur. Bunun için şu örneği zikredebiliriz. “أَأَنْتَ مُسَافِرٌ مَعَنَا؟” “Bizimle birlikte yolculuğa çıkan sen misin?” cümlesinin cevabı...لَعَلِّي “Belki ben...” şeklinde olabilir. Bu durumda لَعَلَّ'nin haberi hazfedilmiş olarak مُسَافِرٌ mahzûf olarak takdiren gelir.

¹⁷¹ Kur’ân-ı Kerim, Âl-i İmrân 3/154.

¹⁷² el-Âhfeş el-Evsat, *Me’ânî'l-Kur’ân*, c.1.s.218.

¹⁷³ İbn Yâ’iş, *Şerhu'l Mufasssal li'z-Zemahşerî*, Dârü'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrût 2011, c.1.s.258.

¹⁷⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c.2. s.141.

mekândan çağrılmaktadır”¹⁸⁰ şeklinde başka bir yerde geldiğini ifade etmektedir. Ancak haberle ilgili birçok şeye ihtiyaç duyulmadığı gibi habere de ihtiyaç duyulmadığı bilinmektedir. Kur’ân’da geçen cümlelerin haberlerine de ihtiyaç duyulmayabilir. Bunun sebebi olarak da mananın bilinmesi ve kelâmın uzun olmasından kaçınmak gerekçe olarak gösterilmektedir. Bunun için de “وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَ بِهِ الْمَوْتَى “Eğer gelmesi sebebiyle dağların yürütüldüğü veya yerin parçalandığı yahut ölülerin konuşturulduğu bir Kur’ân olsaydı (yine inanmazlardı)”¹⁸¹ ayeti örnek olarak verilmektedir.¹⁸² Zira kelâmın uzun olmasından kaçınılması sebebiyle kelâmın tamamlanması muhatabın takdirine bırakılmıştır.

Haberin mahzûf olması bu harflerden sadece إِنَّ ve أَنَّ’ye özgü değildir. لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ nin haberi de mahzûf olarak gelmektedir. Nitekim قِيلَ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبَ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ... "Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir..."¹⁸³ ayetinde بِرِّ لَكِنَّ nin haberi mahzûf بِرِّ takdirindedir.¹⁸⁴

1.3.2.3. İsim ve Haberine Atıf Yapılması

إِنَّ ve Kardeşlerinin haberlerine atıf yapılması konusunda nahiv ekolleri farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Kûfiler, haber tamamlanmadan önce إِنَّ’nin isminin ve haberinin mevkiine atfın caiz olduğunu iddia etmişlerdir. Bundan sonraki kısım için ise ihtilaf etmişlerdir. el-Kisâî (ö. 189/805), her hâlükârda bunun caiz olduğunu, ister إِنَّ’nin ameli ortaya çıkmış olsun ister çıkmamış olsun fark etmediğini şu örnekler ile açıklamaktadır: إِنَّ زَيْدًا وَعَمْرُو قَائِمَانِ ile إِنَّكَ وَانْكَ ile إِنَّ زَيْدًا وَعَمْرُو قَائِمَانِ şeklinde haberleri tesniye olarak gelmiştir. Yani her iki cümlelerin haberleri ortak gelmiştir. Ancak el-Ferrâ, إِنَّ’nin ameli ortaya çıkmadıkça bu caiz değildir, demektedir. Basrîler ise haber tamamlanmadan önce إِنَّ’nin haberinin mevkiine atfın caiz olmadığını iddia etmişlerdir. Ancak Kûfiler, “Bunun cevazının delili nakil ve kıyâs iledir”, demektedirler. Haber birinci cümlede tamamlanmadan sonraki cümlede إِنَّ’nin isim ve haberine atıfla ilgili naklî delil olarak şu ayeti getirmektedirler: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ “İman edenler, Yahudiler, Sâbiiler ve Hristiyanlar,

¹⁸⁰ Kur’ân-ı Kerim, Fussilet, 41/44.

¹⁸¹ Kur’ân-ı Kerim, Ra’d, 13/31.

¹⁸² el-Âhfeş el-Evsât, Me’ânî’l-Kur’ân, c.2. s.367.

¹⁸³ Kur’ân-ı Kerim, Bakara 2/177.

¹⁸⁴ el-Âhfeş el-Evsât, Me’ânî’l-Kur’ân, c.1.s.156.

¹⁸⁵ el-Enbârî, İhtilâfu’n-Nahviyîn. s.155.

(bunlardan) Allah'a ve âhiret gününe inanıp dünyaya ve âhirette yararlı işler yapanlara korku yoktur ve onlar üzülecek de değillerdir”¹⁸⁶ ayetindeki birinci cümlelerin haberi tamamlanmadan sonraki cümlede إِنَّ 'nin isminin konumuna إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمَلْ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ “Şüphesiz, iman edenler; Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbîîlerden de Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih âmel işleyenler için herhangi bir korku yoktur; onlar üzülmeyeceklerdir”¹⁸⁷ ayetindeki وَالصَّابِئِينَ, إِنَّ 'nin ismi olarak mansûb gelmiştir. Bu iki farklı kullanımın var olması birinci cümlede haber tamamlanmadan isme, merfû şekilde atfı yapılmasını mümkün kılmaktadır. Nitekim bir kısım Araplar tarafından إِنَّكَ زَيْدٌ وَ ذَاهِبَانِ cümlesinde إِنَّ 'nin ismine atfı yapılmış ve bu matuf kelime, ك'ın önceki durumu esas alınarak merfû kullanılmıştır.¹⁸⁸

Kûffiler, إِنَّ ve benzerlerinin isim ve haberlerine atfı ile ilgili kıyâsî delil olarak ise şu açıklamayı yapmaktadırlar: “لَا” için gerekli haber tamamlanmadan önce sonraki cümleye atfı yapılmıştır. Bunun caiz olduğu konusunda icmâ edilmiştir. إِنَّ 'deki birinci cümlelerin haberi tamamlanmadan önce ikinci cümlelerin atfı yapılması da bunun gibidir. إِنَّ 'nin bu şekilde kullanılabilmesinin şartı, eğer ispat için kullanılır nefyî için kullanılmaz ise, لَا 'nın mesabesinde olmasıdır. Çünkü Araplar bir şeyi benzerine hamlettikleri gibi; bir şeyi zıddının üzerine de hamlediyorlar,’ demektedirler. İkinci görüş olarak da haber tamamlandıktan sonra isme atfı yapılması caiz olduğu gibi haber tamamlanmadan önce atfı yapmak da caizdir. İki durum arasında fark yoktur’ demektedirler.¹⁸⁹ Ancak el-Enbârî onların bu görüşü de şu şekilde açıklamaktadır: “İn zayıf olmasından dolayı haberde amel etmez. Haber, إِنَّ gelmeden önce isim cümlesinde mübtedânın haberi olması sebebiyle merfû olmuştur. Atfı yapılan haber de bu sebeple merfû gelmiştir, demek mümkün değildir. Zira إِنَّ hem haberde âmildir hem de cümleye إِنَّ gelmeden önce haber olması sebebiyle merfûdur bu sebeple de iki amil birleşip amel etti’ denilmiş olsaydı, mesele anlaşılmazdı. Bu sebeple iki âmilin birleşmesi sebebiyle atfı yapılan haberin merfû geldiğini iddia etmek mümkün değildir. İddia ettiğimiz şey, لَا زَيْدٌ وَامْرَأَةٌ أَفْضَلُ مِنْكَ örneğinde yapılan atfı gibi “لَا” için gerekli haber tamamlanmadan önce sonraki cümleye atfı yapıldığı gibi إِنَّ 'nin haberine atfı yapılması caizdir”¹⁹⁰ şeklindedir.

¹⁸⁶ Kur’ân-ı Kerim, Mâide 5/69.

¹⁸⁷ Kur’ân-ı Kerim, Bakara 2/62.

¹⁸⁸ el-Enbârî, *el-İnsâf*, s.152.

¹⁸⁹ el-Enbârî, *el-İnsâf*, s.152.

¹⁹⁰ el-Enbârî, *el-İnsâf*, s.152-153.

Basrîler ise Kûflerin bu delillerini şöyle reddetmişlerdir: **إِنَّكَ وَرَيْدٌ قَائِمَانِ** denildiği zaman **رَيْدٌ** mübtedâ olduğu için merfû olması vacip olur ve **رَيْدٌ** 'ün haberde âmil olması da vacip olur **إِنَّ** 'nin ismi **ك** ' tır. **إِنَّ** haberinde âmil olursa bu iki âmil bir tek lâfızda birleşmiş olur. Bu durumda hem **إِنَّ** hem de **رَيْدٌ** ikisi birlikte âmil olur” bu, bir tek isimde iki âmilin amel etmesine sebep olurdu. Bu ise imkânsızdır” diyerek bunun caiz olmadığını ispat etmek istemişlerdir.¹⁹¹

el-Enbârî (ö. 577/1181), Kûfilerin nakil yoluyla getirmiş oldukları bu delilleri reddederek yorumlamakta ve Yüce Allah'ın اِنَّ الدِّينَ اَمْنًا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِّؤْنَ وَالنَّصَارَى مَنْ اَمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ¹⁹² ayetini bunun için örnek vererek şu yorumu yapmaktadır:

İn zîdîn amnûvâ vâldîdîn hâdûvâ vâlvâbûn vâlvâsârî mîn amnî billâh vâlvîyûm vâlvâkhr vâlveml vâlvâlvâ fâlvâ kâvuf vâlvâlvîhm vâlvâ hûm yâkhrûnûn vâlvâlvâbûn vâlvâlvâsârî (kâlvâk) "İman edenler ile Yahudilerden Allah'a ve ahiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de değillerdir, Sâbiiler ve Hristiyanlar da (böyledir)" şeklinde takdir edilir.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوا وَالصّٰبِئُوْنَ وَالنّٰصَارَى مِنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صٰلِحًا ۙ كٰسِمٰی, kısmı, اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صٰلِحًا ۙ۱۹۳ ayetindeki kısmı, kısmına haber olarak da kullanılır. اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوا ۙ۱۹۳ için haber olmuştur. اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۙ۱۹۳'nin haberi olarak kullanılan kısım olarak da kullanılır. اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۙ۱۹۳ haberinin benzeri bir haber gizli şekilde bulunur. Bu durumda ayet, اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوا ۙ۱۹۳ (مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صٰلِحًا) وَالصّٰبِئُوْنَ وَالنّٰصَارَى ۙ۱۹۳ ayet, “Şüphesiz iman edenler; Yahudilerden, (Allah'a ve ahiret gününe inanıp sâlih âmel işleyenler için) Hristiyanlardan ve Sâbiîlerden de Allah'a ve ahiret gününe inanıp sâlih âmel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur onlar üzüntü çekmeyeceklerdir” takdirinde olur. Nitekim Araplar, اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوا ۙ۱۹۳ cümlesinde اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ۱۹۳ kelimesinin mübtedâsı tesniye olduğu halde müfred halde kullanmışlardır. Bu cümle iki şekilde takdir edilebilir. Birinciye göre اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ۱۹۳ kelimesi, اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ۱۹۳ için haber olarak kabul edilir, اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ۱۹۳'in haberi olan اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ۱۹۳ kelimesi اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ۱۹۳ için de gizli haber kılınır. Buna göre cümle اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ۱۹۳ (اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ۱۹۳) اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ۱۹۳ için de gizli haber takdir edilir. Bu durumda cümle اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ۱۹۳ (اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ۱۹۳) اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ۱۹۳ takdirinde olur. Nitekim şairin şu şiiri de buna örnektir;

وَالْأَفْعَالُ فَأَعْلَمُوا أَنَا وَأَنْتُمْ
بُغَاةٌ، مَا بَقِينَا فِي شِقَاقٍ

¹⁹¹ el-Enbârî, *el-Însâf*, s.155.

¹⁹² Kur'ân-ı Kerim, *Maide* 3/69.

¹⁹³ Kur'ân-ı Kerim, *Bakara* 2/62.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا
 ۖ هَٰؤُلَاءِ اٰیَتِیْیَہٗ دığer bır yorum dı; ۖ هَٰؤُلَاءِ ۖ dı gızlenmıs
 merfû zamır ۖzerıne atıf yapılmasıdır. تَابُوا ۖse ۖهَٰؤُلَاءِ ۖmanasında
 kullanılmaktadır. Buna göre ayet وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ وَالنَّصَارَىٰ
 ۖمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا ۖفَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
 ۖ“Şüphesız iman edenler; Yahudı olanlar, Hristıyanlardan ve Sâbıûlerden de Allah'a ve ahiret
 gününe inanıp sâlih âmel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bır korku yoktur onlar ۖzۖntۖ çekmeyeceklerdır”
 takdirinde olur. el-Enbârî'ye göre bu zayıf bır görۖştۖr. Çünkü merfû zamırın
 ۖzerıne atfetmek kerih görۖlmۖştۖr. Kûfılere göre gerekli görۖlۖrse olabilir. Zira onlar bunu kerih görmemişlerdır.¹⁹⁵

İn'li cümlelerin haberinin başına kan eklenerek kullanılabilir. Bu konuda şu açıklamalar yapılmaktadır: رَئِدَاْ اِنَّ رَئِدَاْ كَانَ قَائِمًا cümlesinde رَئِدَاْ'nin ismidir. رَئِدَاْ'nin haberidir. قَائِمًا de كَانَ'nin haberidir. كَانَ'nin ismi de gizli şekilde bulunmaktadır. Bu tercih edilen görüştür. ¹⁹⁷ Nitekim اِنَّهٗ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا “Çünkü bu, büyük bir günahtr” ¹⁹⁸ ayeti اِنَّ اَكْلَهَا كَانَ حُوبًا كَبِيرًا takdirinde kabul edilmiştir ¹⁹⁹ Ancak cümle اِنَّ رَئِدَاْ كَانَ قَائِمًا şeklinde olursa رَئِدَاْ, kelimesi اِنَّ'nin ismi قَائِمًا kelimesi merfû olarak اِنَّ'nin haberi olarak okunabilir. كَانَ'nin ameli de iptal edilir. İstenirse كَانَ'nin ameli kelimeler tesniye ve cemi halinde kullanılınca da buna benzer şekilde gelir. Tesniye olarak اِنَّ الرَّئِيَيْنِ كَانَا قَائِمَيْنِ “ Kuşkusuz iki Zeyd ayakta’ydı” ve cemi olarak اِنَّ الرَّئِيَيْنِ كَانُوا قَائِمَيْنِ “Kuşkusuz Zeydler

41

ayaktaydılar” şeklinde kullanılan cümlelerinde olduğu gibi كَانْ'ın merfû ameli iptal edilmez. İstenirse de إِنَّ الرِّدِّيْنَ كَانَ قَائِمًا “Kuşkusuz iki Zeyd ayaktadır” ve إِنَّ الرِّدِّيْنَ كَانَ قَائِمُونَ “Kuşkusuz Zeydler ayaktadır” şeklinde كَانْ'ın merfû ameli iptal edilip ²⁰⁰ كَانْ'ın haberi olarak merfû gelebilir.

1.4.FİİLE BENZEYEN HARFLERİN ÖZELLİKLERİ

1.4.1. إِنَّ

إِنَّ Hemzenin meksûr, ن 'un şeddeli okunduğu bu kelime; isim cümlelerinde genellikle te'kid ve tahkîk amaçlı kullanılmaktadır. Sîbeveyhi, *el-Kitab*'da إِنَّ ve أَنَّ kelimeleri arasında herhangi bir ayırım yapmadan أَنَّ olarak kaydetmiştir.²⁰¹ Sîbeveyhi, bu iki kelimeyi anlamsal ve yazılış bakımından birbirlerine benzemelerinden dolayı bir tek kelime olarak değerlendirmektedir. Ancak bu iki kelimenin kullanımı birbirlerinden farklıdır.

1.4.1.1. إِنَّ'nin İfade Ettiği Anlamlar

إِنَّ birden fazla mana içermektedir. Bu anlamları şöyle sıralamak mümkündür:

1. إِنَّ te'kid manasında kullanılmaktadır: Te'kid lügatte “شَدَّة” vurguladı, şiddetlendirdi, anlamında ²⁰² sağlam, sert, sıkı, şiddetli, kuvvetli olmak, bir şeye asılmak, bir şeyi kuvvetle çekmek, sıkılaştırmak, sıkı yapmak, sıkıştırmak, bir şeyi güçlendirmek, takviye yapmak, bir şeyi bağlamak, hayvana semer vurmak, hayvanı eyerlemek, hamle yapmak, kelimeyi vurgulamak, birinin elini sıkmak, tokalaşmak, ısrarcı olmak²⁰³ gibi anlamlara gelir. İstilah anlamı ise, “Bir sözün insanın zihnine yerleştirilip takviye edilmesidir”²⁰⁴ şeklinde tarif edilmiştir. Te'kidin gayesi, muhatabın zihnine manayı yerleştirmek, te'vilde hatayı ortadan kaldırmaktır.²⁰⁵ Te'kidin gerçekleştirilmesi için yollar bulunmaktadır. Müttekellim muhatabın ihtiyacına göre kastını ifade eder. Eğer muhatabın

²⁰⁰ ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-Cumel*, s.141.

²⁰¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. nşr. Hartwig Derenbourg, Paris 1881, c.1. s.341.

²⁰² İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihâh Tacu'luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr 'Attar, Dâru'l- İlmi'l-Melâyîn 3. Baskı, Beyrût 1984, c.2.s. 553.

²⁰³ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 2012, s.474.

²⁰⁴ Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Abdulkadir 'Ata, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2012, c.2. s.225.

²⁰⁵

zihni verdiği haberle ilgili bir bilgiye sahip değilse ve herhangi bir tereddüdü yoksa mütekellim tarafından verilecek bilgide pekiştirenlerden ve te'kid unsurlarına gerek duyulmaz. Muhatap tereddüt içindeyse ve verilen hükümle ilgili herhangi bir talebi de varsa onu te'kid edatlarıyla kuvvetlendirmesi uygun olur. Muhatap inkârcı ise onu inkâr derecesine göre te'kid etmek gerekir. Nitekim Kur'an'daki Îsâ (a.s.)'ın elçileriyle ilgili hikâyede muhatapları onları ilk kez yalanladıklarında elçiler onlara verdikleri cevapta *إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ* "Şüphesiz biz, size gönderilmiş elçileriz"²⁰⁶ şeklinde cevaplanmış olup muhatapları onları ikinci kez yalanladıklarında ise, *إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ* "... kuşkusuz biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz"²⁰⁷ şeklinde konuşmuşlardır. Kelâmın birinci çeşidine ibtidaî, ikincisine talebî, üçüncüsüne inkârî adı verilmektedir.²⁰⁸

Te'kid unsurları ve edatları oldukça fazladır. el-Hurûfu'l-Müşebbehe bi'l-Fiil olarak tanımlanan harflerden birkaçı te'kid edatı olarak kullanılmaktadır. Araplar te'kid unsurlarını kullanmakla kelâmın lâfızlarında fazlalık veya değişiklik yaparak manayı da ziyadeleştirmeyi amaçlamaktadırlar.²⁰⁹ *إِنَّ* ve benzerlerinin cümlede kullanılmasıyla cümlede lafzen fazlalık ve değişiklik bulunmaktadır. *إِنَّ*'nin gelmesi nedeniyle sanki kelâm tekrar edilerek te'kid edilmiş olmaktadır.²¹⁰

Kelâmda meydana gelen takdim ve te'hiri de te'kid unsuru olarak değerlendirmek mümkündür. Bu sebeple *إِنَّ* ve benzerlerinde sadece lafzî bir fazlalıktan kaynaklı te'kidin bulunmadığını kelâmın unsurlarının konumunun değişmesine²¹¹ bağlı bir te'kid anlamının da bulunduğu söylenebilir. İbn Ya'îş (ö. 643/1245)'e göre, *إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ* cümlesi ile *إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ* cümlesi arasındaki tek fark te'kid manasının varlığıdır. *إِنَّ* cümlelerinin içeriğini te'kid etmektedir. Cümle *إِنَّ*'nin gelmesiyle *وَزَيْدٌ قَائِمٌ* şeklinde iki kez söylenmiş olmaktadır.²¹² Bu şekilde söylenmesi lâfzî te'kid ifade eder. Zira lafzî te'kid, açık veya gizli bir isim, fiil, harf ya da cümlelerin aynı lâfız ile

²⁰⁶ Kur'an-ı Kerim, Yâsîn 36/14.

²⁰⁷ Kur'an-ı Kerim, Yâsîn 36/16.

²⁰⁸ Muhammed b. Abdurrahmân el-Kazvînî, *Telhisu'l-Miftâh*, Mektebetu'l-Büşrâ, Karaçi 2010. s.13-14.

²⁰⁹ Celâleddin Ebû'l-Fadl Abdurrahmân b. Kemâleddîn Ebû Bekr b. Muḥammed es-Suyûtî, *Mu'tereku'l-Akrân fî l-Î'câzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsh. Ahmed Şemseddin, Beyrût 1988.c.2.s.243.

²¹⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, c.4.s.526.

²¹¹ ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s.71-72.

²¹² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, c.4.s.526.

veya müradifi ile tekrar edilmesidir. جَاءَ عَلِيٌّ عَلِيٍّ örneğindeki gibi عَلِيٍّ lafzının tekrar edilmesiyle²¹³ te'kid gerçekleşmektedir.

إنّ'nin te'kid ifade etmesini farklı gerekçelendiren bir görüşe göre, إمٍ emir fiilinden إنّ lafzı türemiştir. Emir fiilinin muhataba müennes kipine şeddeli te'kid نّ'u eklenmesi için ي harfi hafz edilir sonra yalnız başına kalan hemze ()'nin yanına şeddeli te'kid نّ'u bitişerek إنّ haline gelmektedir. إنّ haline gelen bu kelime sonrasında el-Hurûfu'l-Müşebbehe bi'l-Fiil'den olan إنّ'olarak kullanıldığı iddia edilmiş, emir fiili olmasının da te'kid ifade etmesinin sebeplerinden biri olarak değerlendirilmiştir.²¹⁴ Bize göre emir fiili olarak kullanılan ve idğam veya diğer sebeplerle meydana gelmiş إنّ'de oluşan lafzî bir değişiklik, cümleye te'kid manası vermemektedir. Fakat isim cümlesinin başına gelen إنّ isim cümlesinde lafzî bir değişiklik meydana getirmesi ve kelâmın içerisinde fazlalık olması sebebiyle cümleye te'kid anlamı vermektedir. Çünkü başına geldiği cümle, fiil cümlesi değil isim cümlesidir, bulunduğu yer itibarıyla fiil olarak değil harf olarak bulunmaktadır.

2. إنّ kelimesi, نَعَمْ manasında cevap harfi olarak kullanılmaktadır: Bu görüş, Sîbeveyhi (ö. 180/796), Ahfeş (ö. 215/830 [?]) ve Müberred (ö. 286/900)'e aittir. Onlar إِنَّ هَذَانِ لَسَاجِرَانِ²¹⁵ ayetinde إنّ'nin نَعَمْ manasının kullanılmasını buna delil getirmişlerdir. Bunun için;

لَعَنَ اللَّهُ نَاقَةَ حَمَلْتَنِي إِلَيْكَ، فَقَالَ إِنَّ وَرَاقِبَهَا

“Beni sana taşıyıp getiren dişi deveye Allah lanet etsin, evet! onun binicisine de lanet olsun!” cümlesinde إنّ'nin نَعَمْ manasında kullanıldığına dair bunu şahid getirmişlerdir. Yani وَلَعَنَ رَاقِبَهَا نَعَمْ takdirinde, إنّ manasındadır. Ebû ‘Ubeyd el-Herâvî (ö. 224/838), إنّ'nin نَعَمْ manası ifade etmediğini iddia etmiştir.²¹⁶ Bunun için إِنَّهُ وَقَدْ كَبُرْتُ، فَقُلْتُ: إِنَّهُ (Bayanlar) dedi ki beyazlık senin başında bulunmaktadır ve sen kocadın, dedim ki: Gerçekten (öyledir)!” sözünü delil getirmiştir. Ona göre إِنَّهُ’deki zamir mansûb zamirdir, إنّ'nin haberi de mahzûftur. Yani إِنَّهُ كَذَلِكَ²¹⁷ şeklindedir.²¹⁷ Ancak verilen iki örnek de şiirden alınmış kısımlar olup ikisinde de muhatabın anlayışına bırakılmış özel durumlar söz konusudur. Bu sebeple konuşan ve mütekellim arasında gerçekleşen anlamdan hangisi zihinlerde hasıl oluyorsa o anlamı yerleştirmek uygun olacaktır.

²¹³ el-Galâyînî, *Câmi’u’l-d-Durûsî*, s.545.; Ebû’l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Îsâ b. Yûsuf el-‘Uşmûnî, *Şerhu ‘Uşmûnî ‘âla Elfiye İbn Mâlik*, thk. Hasan Hâmed, Dârû’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 2010, c.2. s.344.

²¹⁴ el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s. 401.;es-Samerrâî, *Me’âni’n-Nahvî*, c.1. s.363.

²¹⁵ Kur’ân-ı Kerim, *Tâhâ* 20/63.

²¹⁶ el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s.397-398.

²¹⁷ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s.51.

3. ^{İn} bağlaç olarak kullanılmaktadır: Kelâmın bir kısmını diğer kısmına bağlar, ^{İn} bulunmazsa sözün anlamı tamam olmaz ve kelâmda kınamayı gerektirmeyen bir bozukluk görülür. ^{آتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ} “O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah’ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız. Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim, çok nankördür!”²¹⁸ cümlesinden ^{İn}’yi çıkardığımızda iki cümle birinci cümleyle bağını koparmış oluruz. ^{İn}’nin gelmesiyle ikinci cümle birinci cümleyle bağ kurulmuştur. ‘Abdulkâhir Curcânî bu baği Beşşâr b. Burd (ö. 167/783-84)’un şu şiirini şahid getirerek açıklar:

بَكَرَا صَجَبِي قَبْلَ الْهَجِيرِ إِنَّ ذَاكَ النَّجَاحَ فِي التَّبَكِيرِ

“Arkadaşlar! Kavurucu sıcak vakti gelip çatmadan yola erken çıkın. Kuşkusuz başarı yola erken çıkmaktadır” cümlesinde “^{İn}” harfi, bu şekilde kullanıldığı zaman ^ف harfi ile cümlelerin öncesine bağlanmasına gerek kalmaz. Böyle yerlerde kelâma yeni bir başlangıç yapıldığını, hem de yeni bir başlangıç yapılmayıp önceki cümleye bağlandığını gördüğün gibi; kelâmın öncesiyle koparıldığını hem de öncesiyle bitişip bağlı olduğu görülür. İlginç bir şekilde bu harf kendisinden öncekini bağlama faydası vermektedir. ^{إِنَّ ذَاكَ النَّجَاحَ فِي} cümlesinin başındaki ^{İn} düşürülürse kelâmdaki düzen bozulur ve gerçekten de ikinci cümlelerin birincisine bağlanmadığı görülür. Başına ^ف getirerek ^{بَكَرَا صَجَبِي قَبْلَ الْهَجِيرِ فَذَاكَ النَّجَاحَ فِي التَّبَكِيرِ} demedikçe iki cümle arasındaki baği kurmak için bir yol bulunamaz”²¹⁹ demektedir. Zira Curcânî buna benzer başka bir beyti zikrettikten sonra ^ف ile bağlanan cümlelerin ^{İn} ile kullanılan cümlede bulunan güzellik ve ünsiyetin diğerinde bulunmadığını ifade eder.²²⁰

4. ^{İn} ta’lil manasında kullanılmaktadır: Ta’lil, “hükmü gösteren veya gerekli kılan yahut hükmün kendisine bağlandığı durum, vasıf, mâna, gerekçe”²²¹ olarak tanımlanmaktadır. Aşağıdaki ayetlerde ^{İn} ta’lil anlamında kullanılmıştır:

“... Şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır.”²²² ^{إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ} “Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Çünkü Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.”²²³ ^{وَاحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ} “...İyilik edin,

²¹⁸ Kur’ân-ı Kerim, *İbrâhîm* 14/34.

²¹⁹ Curcânî, *Delâilu l-Î’câz*, s.281.

²²⁰ Curcânî, *Delâilu l-Î’câz*, s.318.

²²¹ İbrahim Kâfi Dönmez, “İllet”, DİA, İstanbul, 2000, XXII, s.117.

²²² Kur’ân-ı Kerim, *Bakara* 2/168.

²²³ Kur’ân-ı Kerim, *Bakara* 2/173.

kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever”²²⁴ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرُّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ 225 “...sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.”²²⁵ “Andolsun ki sen öldürmek için bana el uzatsan bile, ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim! Zira ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım”²²⁶ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ 226 “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir”²²⁷ فَلَمَّا آفَقُوا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ 227 “Onlar hünerlerini ortaya koyunca Mûsâ şöyle dedi: “Asıl bu sizin ortaya koyduğunuz sihirdir. Allah onu mutlaka boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah bozgunculuk edenlerin işini düzeltmez”²²⁸ ayetlerinde ta’lil manası bulunmaktadır.²²⁹

Ancak buralardaki ta’lil şekli kendinden önceki cümleyi açıklamaktadır. Açıklanan cümle aynı zamanda te’kid ifade etmektedir. Hakikat şudur ki إِنَّ ile kurulan tüm cümlelerde ta’lil manasını aramak doğru değildir. Zira her açıklama isteyen cümlede nedensellik bulunmaz. ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), ta’lil ile ilgili şunları söylemektedir: “Neden bildirmek, bildirmeksizin konuşmaktan daha belîğ bir üsluptur. Zira belirlenmiş neden hükmün genel olduğunu ifade eder ve gönüller nedeni açıklanan hükümlerden hoşlanmaktadır. Kur’ân’daki ta’liller, gerçek sebebi bildiren, delile dayanan ta’lillerdir ve dinleyicinin soru sormasını gerektiren yerlerde bulunurlar. Nitekim; وَمَا أَنْزَلْنَاهُ فِي الْقُرْآنِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ “Ben nefsimi temize çıkarmam; çünkü nefis, Rabbimin merhameti olmadıkça, kötülüğü emreder. Doğrusu Rabbim bağışlayandır, merhamet edendir.”²³⁰ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir”²³¹ ayetlerinde bulunmaktadır.²³² Benzer ayetlerde ta’lil olgusu, dinleyicinin “niçin?” sorusunu sormayı gerektirdiği için gelmiştir. Bu durumu أَنَّ’nin öncesinde bulunan harfi cerlerin hafzedilebilmesinden

²²⁴ Kur’ân-ı Kerim, Bakara 2/195.

²²⁵ Kur’ân-ı Kerim, Mâide 5/87.

²²⁶ Kur’ân-ı Kerim, Mâide 5/28.

²²⁷ Kur’ân-ı Kerim, Tevbe 9/103.

²²⁸ Kur’ân-ı Kerim, Yûnus 10/81.

²²⁹ es-Samerrâî, *Me’âni’n-Nahv*, Dâru’l-Kesîr, Beyrût 2017. c.1. s.366.; Celâleddin Ebû’l-Fadl Abdurrahmân b. Kemâleddîn Ebû Bekr b. Muḥammed es-Suyûtî, *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Fevvez Ahmed Zemerlî, Dâru’l-Kutubi’l-‘Arabî, Beyrût 2012, s.378.

²³⁰ Kur’ân-ı Kerim, Yûsuf 12/53, Tevbe 9/103.

²³¹ Kur’ân-ı Kerim, Tevbe 9/103.

²³² ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.3.s.91.

anlayabiliriz. بَشَّرْتُهُ بِأَنَّهُ مِنَ الْفَائِزِينَ “Kurtuluşa erenlerden olduğu için müjdeledim” şeklinde gelen cümle بَشَّرْتُهُ أَنَّهُ مِنَ الْفَائِزِينَ şeklinde de kullanılabilir. ²³³ Nitekim Sîbeveyhi’ye göre إِنَّ cümlede ta’lil ifade eder. إِنَّ’daki bu ta’lil manasının bulunmasının sebebi, أَنْ’li cümlede أَنْ’nin evvelinde hazfedilmiş ta’lil ل’inin örneklerinin bulunmuş olmasıdır. Bu örneklerin varlığına kıyaslayarak إِنَّ’nin evvelinde hazfedilmiş ta’lil ل’ını takdir ederek Sîbeveyhi şu izahı yapar: “جِئْتُكَ أَنْتَ تُرِيدُ الْمَعْرُوفَ” “sana geldim, sen iyilik istiyorsun!” demekle جِئْتُكَ لِأَنَّكَ تُرِيدُ الْمَعْرُوفَ “iyilik istediğin için sana geldim” ifadesi kastedilmektedir. Zira;

وَأَغْفِرُ غُرَاءَ الْكَرِيمِ ادِّخَارَهُ وَأَعْرِضُ عَنْ ذَنْبِ الْبَلِيغِ تَكْرُمًا

“Tasarruf yapması sebebiyle cömerttin çıplaklığını affederim ve ihsanda bulunup kınayan kimsenin suçlamasından da yüz çeviririm” örneğinde ادِّخَارُهُ şeklindeki mastarının kullanımında lam hazfedildiği gibi جِئْتُكَ أَنْتَ تُرِيدُ الْمَعْرُوفَ cümlesinde de ta’lil manasına gelen lam hazfedilmiştir. Şâyet إِنَّ’li cümle ibtida varsayılarak جِئْتُكَ إِنَّكَ تُحِبُّ الْمَعْرُوفَ şeklinde okunsaydı daha iyi olurdu”²³⁴ demektedir.

5. إِنَّ tahkîk manasında kullanılmaktadır: Neredeyse tüm nahivciler إِنَّ’nin te’kid ifade ettiğinde ittifak halindedirler. Ancak bir kısım nahivciler, tahkîk manasını bunun üzerine ilave etmektedirler.²³⁵ Fârâbî’nin ‘*Kitâbu l-Hurûf*’undaki açıklamaları bu harfin tahkîk için kullanıldığını ispatlar niteliktedir.²³⁶ Zira insanlar soyut âlemdeki hakikatleri ifade ederken somut âlemdeki sembollere ihtiyaç duymaktadır. Tahkîk manasının verilmesinden gaye de budur. Tahkîk kelimesinin türediği ح-ق fiili batılın zıddı anlamına gelmektedir. Bu fiilden türemiş حَقَّق fiili bir işin kesinleştiğini belirtmektedir.²³⁷ Tahkîk sözün içeriğinin hakikat olduğunu aktarmaktır. Te’kid ise sözün hakikat olduğunu ifade etmede bir üsluptur. Aynı zamanda tahkîk, te’kid manası ifade etmektedir, denilebilir. Bu üslup bazen morfolojik bakımdan olur, bazen gramatik ve retorik bakımdan olur. إِنَّ ve benzerleri gramatik ve retorik bakımdan te’kid edatı olarak kullanılmaktadır. Ancak İslâmî ilimlerde soyut mana ile ilgili kullanımlarda tahkîk manasının olması, te’kidten daha üst bir ifadedir. Bu bağlamda إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ “Muhakkak ki kıyamet sarsıntısı büyük bir olaydır”²³⁸ ayetini tahkîk manası ile tercüme etmek daha isabetli olacaktır. Zira ayet müminlere de kâfirlere de genel olarak hitap etmekte ve kıyametin olacağını kesin bir şekilde ifade etmektedir.

²³³ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu l-Esâsiyye*, s.248.

²³⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c.1. s.127-128.

²³⁵ es-Suyûtî, *Behcetü l-Mardiyye*, s.213; el-Enbârî, *Esrâru l-'Arabiyye*, s.122.

²³⁶ el-Fârâbî, *Kitâbu l-Hurûf*, s.2.

²³⁷ İbn Manzûr, *Lisânu l-'Arab*, c.10. s.49.

²³⁸ Kur'an-ı Kerim, *Hâc* 22/1.

إِنَّ'nin tahkîk ifade etmesiyle ilgili diğer bir husus, إِنَّ ve benzerlerinin amel etmede fiile benziyor olmalarıdır ²³⁹ Amel etmek, fiillerde asıldır; isimlerde ve harflerde ise asıl değil, fer'idir. Bu bakımdan isimler ve harfler, fiillere benzetilmiştir. Bu bağlamda cümlelerin başına geldiğinde “kesinleştirdim, hakikat bildim, kesin olarak söylüyorum, hakikat olarak bildiriyorum” gibi anlamlar verilmesi uygundur.

ظَنَّ zan ve yakîn ifade eden ظَنَّ ve benzerleri ile beraber kullanılınca yakîn ifade etmeye devam eder. Zira أَنْ te'kid için kullanılmaktadır. ...ve وَعَلِمَ أَنْ فَيَكُفُّ ضَعْفًا “Kur’ân’da ضَعْفًا” ²⁴⁰ ayetinde, أَنْ'den dolayı عَلِمَ fiili yakîn ifade etmektedir. Ancak أَنْ tahfif edilmiş olsa ظَنَّ ve benzerleri yakîn ifade etmez şekk ifade etmeye devam eder. Nitekim وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ وَحَسِبَ fiili ile beraber أَنْ gelmemiş, tahfif edilmiş hali olan أَنْ gelmiştir. Bundan dolayı وَحَسِبَ fiilinde şekk manası devam etmektedir. ²⁴²

6. إِنَّ ve benzerlerinin isimlerinin, inşâî mana taşımaları mümkün değildir. Ancak bu harflerden إِنَّ'nin haberinin, takdiri bir söze ihtiyaç duymaksızın inşâî, talebî ve gayri talebî olması mümkündür. ²⁴³ Talebî cümlelerden emir, nehiy, dua, arz ve soru edatlarından kaynaklı cümleler ile temenni manasına benzeyen cümleler bu nevidendir. Bunların إِنَّ'ye haber olmasına bir engel bulunmamaktadır. Kesinlikle Ey Zeyd! إِنَّ زَيْدًا لَا تُهْنُهُ “Kesinlikle Ey Zeyd! ona ihanet etme(zsin)! ” إِنَّ عَمْرًا مَا أَجْمَلُهُ “Muhakkak ki Âmr, ne güzeldir! ” إِنَّ اللَّهَ نِعْمًا يُعْطِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ²⁴⁴ “Allah size ne güzel öğütler vermektedir” ²⁴⁵ “...Gerçekten, onların yapageldikleri ne kötüdür!” ²⁴⁵ benzeri ayetlerini buna örnek gösterebiliriz. Yine şairin şu sözünün de إِنَّ'nin haberinin talebî cümlelerden olduğunu söyleyebiliriz

إِنَّ الدِّينَ قَتَلْتُمْ أَمْسَ سَيِّدَهُمْ لَا تَحْسَبُوا لَيْلَهُمْ عَنْ لَيْلِكُمْ نَامَا

“Dün efendilerini öldürdüğünüz kimseleri sizin geceleriniz hakkında uykuda olduklarını sanmayın! ²⁴⁶

7. إِنَّ harfinin cümlede gördüğü işlevlerden birisi de nekre bir kelimeyi mübtedâ hükmü kazanmaya; yani haberin konusu kılmaya elverişli

²³⁹ el-Esterâbâdî, *Şerhu Kâfiye İbn Hâcib*, c.1.s.255.

²⁴⁰ Kur’ân-ı Kerim, *Enfâl* 8/66.

²⁴¹ Kur’ân-ı Kerim, *Mâide* 5/71.

²⁴² Muhammed Fâdıl Sâlih es-Semerrâî, *en-Nahvu'l-Arabî Ahkâmun ve Me'ânî*, Dâru İbn Kesîr, 2. Baskı, Dimaşk 2016, c.2. s.24.

²⁴³ Absusselâm Hârûn, *el-Esâlîbu'l-İnşâiyye*, s.53-54.

²⁴⁴ Kur’ân-ı Kerim, *Nisâ* 4/58.

²⁴⁵ Kur’ân-ı Kerim, *Tevbe* 9/9.

²⁴⁶ Absusselâm Hârûn, *el-Esâlîbu'l-İnşâiyye*, s.54.

kılmaktır. Bunun örneği Sulmâ b. Rebîâ et-Teymî (ö. m. 609 [?])'nin şu beytidir.

إِنَّ شِوَاءَ وَتَسْوَةَ وَخَبَبَ الْبَازِلِ الْأُمُونِ

“Gerçekten kebab, neşe, ayağını yere sağlam basan güçlü ve dinamik devenin yürüyüşü... hep (hayatın lezzetlerindendir)” Eğer bu cümlelerin başından إِنَّ harfi kaldırılarak شِوَاءَ وَتَسْوَةَ وَخَبَبَ الْبَازِلِ الْأُمُونِ şeklinde söylenirse doğru kullanılmamış olur. Zira nekre kelimeler ile isim cümlesi başlamaz. Yine nekre bir kelime kendisine sıfat olabilecek kelime veya kelime gurubu olarak mübtedâ olmaya elverişli olduğu zaman إِنَّ harfiyle ifade edilmesi daha güzelleşir ve anlam daha belirgin olur.²⁴⁷ Şu beyti buna örnek verebiliriz.

إِنَّ دَهْرًا يَلْفُ شَمْلِي بِسُعْدَى لَزْمَانٍ يَهُمُّ بِالْإِحْسَانِ

“Kuşkusuz Su'dâ ile dağınıklığımı toparlayan zaman, iyiliği isteyen bir zamandır”²⁴⁸ cümlesinin بِالْإِحْسَانِ لَزْمَانٍ يَهُمُّ بِسُعْدَى دَهْرٌ يَلْفُ شَمْلِي şeklinde söylenmesi de mümkündür ancak iki cümle aynı güzellikte ve belirginlikte değildir.²⁴⁹

1.4.1.2. إِنَّ 'ye İbtida (ل) Lamının Bitişmesi

İbtida lâmi genelde üç yerde bulunur. Bunlardan biri de إِنَّ'nin haberinin başında gelmesidir. İbtidâ lamı bulunduğu yerler şunlardır:

1. Mübtedânın veya haberinin başına gelir. Bu iki şekildedir.

a. Doğrudan mübtedânın başında gelmesi. Örnek:

“Onların içlerinde size karşı duydukları korku, Allah'a olan korkularından daha şiddetlidir”²⁵⁰ ayetinde lam, mukaddem mübtedânın başında bulunur. Buna göre قَائِمٌ لَزِيدٌ şeklinde muahhar mübtedânın başında kullanılmaz. Bu şekilde kullanım zaruretten dolayı şiirden başka bir durumda işitilmemiştir. Şiirdeki kullanım ise kuraldışı bir kullanımdır.²⁵¹

b. Haberin, mübtedânın önüne geçmesi şartıyla bu lam, haberin başına eklenir.

Örnek: لَمْجَنَّهُ أَنْتَ cümlesinde mübtedânın haberin önüne geçmesi sebebiyle lamın mübtedânın başına gelmesinden kaçınılır. أَنْتَ لَمْجَنَّهُ şeklinde bir ifade işitilmemiştir. Bu tür ifadeler, kuraldışı kabul edilmiş ve itibar edilmemiştir.

²⁴⁷ Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s.316.

²⁴⁸ Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s.316.

²⁴⁹ Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s.316.

²⁵⁰ Kur'ân-ı Kerim, *Haşr* 59/13.

²⁵¹ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsî*, s.370.

Ancak nahivcilerden bir kısmı tarafından mübtedâ ister takdim edilsin ister te'hir edilsin lammın gelmesi caiz görülmemiştir.²⁵²

2. إِنَّ veya mübtedânın dışındaki yerlerde kullanılabilir. Bunlar üç tanedir;

a. Müzari fiilin başında kullanımı. Örnek:

لَتَنْهَضَ الْأُمَّةُ مُقْتَفِيَةً آثَارَ جُدُودِهَا “Toplum atalarının izlerine tabi olmakla kalkınır.”

b. Camid mazi fiilin başında kullanımı. Örnek:

لَيْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “Yaptıkları ne kadar kötüdür!”²⁵³

c. Başına قَدْ bitişmiş mutasarrıf mazi fiilin başında kullanımı. Örnek:

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلْمُتَلَكِّينَ “Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde, (almak) isteyenler için ibretler vardır”²⁵⁴

Âlimlerin bir kısmı mazi fiilin başına gelen bu lamı, kasem lamı olarak kabul etmişlerdir. Onlara göre kasem mahzûftur. Bu lammın mazi fiile eşlik etmesi kasemin cevabıdır.

Bu lam, إِنَّ 'nin başında bulunduğu isim cümlelerinde de kullanılabilir. Bunlar şunlardır:

- a) إِنَّ 'nin ismi muahhar olduğu zaman, bu lam, إِنَّ 'nin haberinin başına gelir. Bu durumda haber şunlardan biri olur: Açık isim, fiili müzari, camid mazi fiil veya başına قَدْ bitişmiş mutasarrıf mazi fiil, isim cümlesi, mahzûf haberi ve mamulünü gösteren zarf veya câr mecrûr olabilir.²⁵⁵ Bu lammın geliş amacı te'kid etmektir. İbtidâ lamı da denilmektedir. Dört yerde kullanılmaktadır: Bu lam, إِنَّ 'nin isminin üzerine gelir. إِنَّ 'nin ismi te'hir edilmiş, haberi de öne geçmiş zarf veya câr-mercûra bağlı olmalıdır. Nitekim, إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا “Beyânın bir kısmı gerçekten sihirdir”²⁵⁶ hadisi bu şekilde varid olmuştur.
- b) Bu lam, إِنَّ 'nin haberinin başına gelir. إِنَّ 'nin haberi muahhar olmalı, mukaddem olmamalı, aynı zamanda إِنَّ 'nin haberi fiil cümlesi olarak gelirse bu cümledeki fiil mazi fiil olmadığı sabit olmalıdır. Nitekim şu ayetlerde bunun örnekleri bulunmaktadır: وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ “Rabbin onların kalplerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da elbette bilir”²⁵⁷ ayetindeki lam, إِنَّ 'nin haberi müzari fiil olması sebebiyle kullanılabilmıştır. وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ “Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin”²⁵⁸ ayetindeki lam, إِنَّ 'nin haberi muahhar olması sebebiyle kullanılabilmıştır.

²⁵² el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.370.

²⁵³ Kur'ân-ı Kerim, Mâide 5/62.

²⁵⁴ Kur'ân-ı Kerim, Yûsuf 12/7.

²⁵⁵ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.370-371.

²⁵⁶ el-Buhârî, Sahih-i Buhârî, *Kitabu't-Tib*, hds. No: 5767. s.146

²⁵⁷ Kur'ân-ı Kerim, Neml 27/74.

²⁵⁸ Kur'ân-ı Kerim, Kâlem 68/4.

- c) Şâyet إِنَّ'nin haberi mazi fiil ile başlayan bir cümle olursa, bu mazi fiilin başına قَدْ gelebilir, bu durumda bu lam قَدْ ile birleşik olarak لَقَدْ şeklinde bu mazi fiilin başına gelir. Örnek: “Kuşkusuz Selim ayağa kalkmıştır” cümlesinde²⁵⁹ lam قَدْ ile beraber gelmiştir.
- d) İsme benzerliği sebebiyle camid mazi fiilin başına da lamın gelmesi caiz görülmüştür.²⁶⁰ Ancak camid mazi fiile lamın gelmesi az rastlanan bir durumdur. İn خَلِيلًا لِنَعْمِ الرَّجُلِ “Kuşkusuz Halil gerçekten ne değerli adamdır” cümlesinde نَعْمِ'nin başına camid mazi fiilinin isme benzerliği sebebiyle lam gelmiştir.
- e) Fasıl veya imad zamiriyle beraber gelebilir. إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ “İşte bunlar gerçek haberlerdir”²⁶¹ ayetinde fasıl zamiri هُو'nin başına lam gelmiştir. Bu lamın cümledeki asıl yeri kelâmın başında bulunmasıdır. Cümle başında gelen bu lam, te'kid içindir. إِنَّ de te'kid içindir. İki te'kid harfinin birleşmesi hoş olmadığı için ikisinin arasına ikinci bir lâm olan ibtidâ lâmı ile fasılanın gelmesi uygun görülmüştür.²⁶²

إِنَّ'li cümlelerde birden fazla lam bulunabilir. Âhfeş el-Evsat (ö. 215/830 [?]), *Meâni 'l-Kur'ân*'da وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيَبْطُنَّ “Ve şüphesiz sizden öyle kimse vardır ki, elbette ağır davranacaktır...”²⁶³ ayetinin tahlilinde, birinci ل'ın, ikinci ل'ın da kasem gayesiyle gelebileceğini bu durumda cümlede de وَإِنَّ “Ve şüphesiz sizden öyle kimse vardır ki Allah'a yemin olsun ki ağır davranacaktır” takdirinde olduğunu belirtir.²⁶⁴

1.4.1.3. إِنَّ'nin Tahfifi

إِنَّ edatı tahfif edilince, yani إِنَّ şekline konulunca genelde amelden düşer. Bu durumda ismi mansûb okunmaz. Mübtedâ olmak üzere merfû okunur. إِنَّ'nin amelini yapması az olur. Yani إِنَّ hafifletilmiş halde إِنَّ زَيْدًا قَاتِمٌ şeklinde ismini mansûb okuyanların sayısı azdır. Amelden düşürenlerin sayısı ise çoktur. Bu durumda genelde merfû okurlar. Böylesi durumda إِنَّ'nin ismini mansûb kılma özelliği yok olur. Fiile Benzeyen Harfler sadece mübtedâ ve haberin başına gelir. Ama hafifletilince bu özelliğini kaybeder. Bu durumda fiile benzerlik kaybolduğundan amelden düşürülmesi caizdir. Çünkü fiile benzerlik yönlerinden biri, üç harfli oluşu ve sonunun mazi fiil gibi meftûh olmasıdır. Ancak sonu sakın kılınınca fiile benzerliği azalır. Bu durumda hem isim cümlesinde; إِنَّ زَيْدٌ لَّكَرِيمٌ hem de fiil cümlesinde; إِنَّ كَانَ زَيْدٌ لَّكَرِيمًا şeklinde إِنَّ

²⁵⁹ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu 'l-Esâsiyye*, s.157.

²⁶⁰ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu 'l-Esâsiyye*, s.157.

²⁶¹ Kur'ân-ı Kerim, *Âl-i İmrân* 3/62.

²⁶² el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu 'l-Esâsiyye*, s.156-159.

²⁶³ Kur'ân-ı Kerim, *Nisâ* 4/72.

²⁶⁴ el-Âhfeş el-Evsât, *Me'âni 'l-Kur'ân*, c.1.s.242.

hafifletilerek **إِنْ** şeklinde gelir.²⁶⁵ Yüce Allah'ın şu ayetinde geçen **إِنْ** edatı mansûb amelinin yapılarak²⁶⁶ **وَإِنْ كَلَّا لَمَّا لُؤِيْفَتْهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ** “Şüphesiz rabbin, onların her birine yaptıklarının karşılığını tam olarak verecektir. Rabbin, onların yapmakta olduklarından haberdardır”²⁶⁷ ayetindeki **كُلْ** lafzı hem tahfif edilmeden **وَإِنْ كَلَّا** hem de tahfif edilmiş olarak **وَإِنْ كَلَّا** şeklinde okunmuştur.

إِنْ edatı tahfif edilip, amelden düşürülerek okunursa, nefyi edatı **إِنْ** 'le karışmaması için haberine lam gelmesi gereklidir. Ama amelden düşürülmemişse, yani hafifletildiği halde **إِنْ زَيْدًا قَالِمٌ** şeklinde ismi mansûb olarak okununca haberine lamın getirilmesine gerek yoktur. Çünkü bu durumda nefyi edatı olan **إِنْ** nasb amelinin yapmadığından, **إِنْ** edatının tahfif edilmiş şekli olan **إِنْ** ile karışmaz.²⁶⁸

Bazen de konuşanın konuşmasına delâlet eden mana açık olduğu zaman, amelden düşürüldüğü halde, lamın gelişi gerekli değildir. Yani cümlenin içeriğinden nefi edatı olan **إِنْ** olmadığı anlaşılıyorsa, haberine **ل** 'ın getirilmesine gerek yoktur.²⁶⁹ Aşağıdaki şiir buna örnektir.

أَنَا ابْنُ أَبَا الضَّيِّمِ مِنْ آلِ مَالِكٍ وَإِنْ مَالِكٌ كَانَتْ كِرَامَ الْمُعَاذِينَ

“Ben, Mâlik ailesinden zilleti kabul etmeyenlerin çocuğuyum. Kuşkusuz Mâlik kabilesi yüce soyludur.” Şiirde nefi edatı olan **إِنْ** ile karışmasından emin olduğu için **إِنْ** ile haberi olan **كَانَتْ** kelimesiyle beraber lam getirilmemiştir.²⁷⁰

Tahfif edilmiş meksûr **إِنْ** edatı amelden düşse bile, başında herhangi bir fiilin kullanıldığı cümleye gelmez. Bilakis kendi asli kullanılışı ile yine bir irtibatı olmalıdır. Bunların asli yeri, mübtedâ ve haberde kullanılan edatlar olmalarıdır. Dolayısıyla amelden düşmesiyle mübtedâ ve haberin başında kullanılmayınca, bu kez de mübtedâ ve haberin başına gelen bir fiilin başında gelmesi uygun görülmüştür. Bunlar da **كَانَ**, **ظَنَّ** gibi mübtedânın, başına gelen bir fiil olmalıdır. Neshedicilerden kasıt, mübtedâ ve haberin başına gelip, mübtedâ ve haberi, mübtedâ ve haber olmaktan çıkaran fiillerdir.²⁷¹ Tahfif edilmiş **إِنْ** edatıyla beraber gelen neshedici fiiller mâzî lafzıyla gelebilir. Şu ayetteki kullanımı buna örnek verebiliriz. **وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ**

²⁶⁵ er-Râcihî, Abduh Alî İbrâhîm, et-Tatbîku'n-Nahvî, 2.Baskı, Dâru'l- Turâsati's-Sahâbeti, Tantâ 2018. s.172.

²⁶⁶ es-Suyûtî, *el-Behçetu 'l-Merdiyye*, c.1. s.227.

²⁶⁷ Kur'ân-ı Kerim, Hûd 11/111.

²⁶⁸ es-Suyûtî, *el-Behçetu 'l-Merdiyye*, c.1.s.228.

²⁶⁹ es-Suyûtî, *el-Behçetu 'l-Merdiyye*, c.1.s.228.

²⁷⁰ es-Suyûtî, *el-Behçetu 'l-Merdiyye*, c.1.s.229-230.

²⁷¹ es-Suyûtî, *el-Behçetu 'l-Merdiyye*, c.1.s.228.

“Bu, Allah’ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelecektir.”

²⁷² Ancak nashedici fiillerin müzari lafzıyla gelişi azdır. *وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُرْثَوْنَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ* “O inkârcılar Kur’ân’ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, “Şüphe yok o bir delidir” derler.”²⁷³ Ancak bu nashedici fiillerin haricindeki fiillerin gelişi ise az rastlanan bir durumdur.²⁷⁴ Aşağıdaki şiiri buna örnek verebiliriz.

سَلَّتُ يَمِينَكَ إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا حَلَّتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

“Eğer bir Müslümanı öldürdüysen sağ elin felç olsun. Kasten adam öldürenin cezası başına gelsin!” Bu şiirde *قَتَلْتَ* *إِنْ* ibaresinde tahfif edilmiş *إِنْ* edatından sonra, nashedici olmayan *قَتَلْتَ* fiili kullanılmış, *لِمُسْلِمًا*’nin başına lam gelmiştir²⁷⁵

1.4.1.4. *إِنْ*’ye *ما*-i Kâffe’nin Bitişi

Fiile Benzeyen Harflerden sonra amelden düşüren *ما* edatı gelirse, geçerli görüşe göre bu harflerin ameli düşer.²⁷⁶ *إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ* ayetindeki *إِنْ*’nin ismi olarak mansûb gelmesi gereken *اللَّهُ* lafzı, *ما*’nın gelmesiyle *إِنْ*’nin amelinin düşmüş olması sebebiyle merfû okunmuştur. Başka bir görüşe göre Fiile Benzeyen Harflerden sonra amelden düşüren *ما* edatı hem fiil cümlesi hem de isim cümlesine gelebilir bu sebeple amelleri zayıflar. *إِنَّمَا* ve *إِنَّمَا زَيْدٌ قَائِمٌ* gibi. Yine bu harflere *ما* edatının gelmesinin sebebi, *إِنْ*’nin amelinin düşürmek ve anlam bakımından da hasr yapmaktır.²⁷⁷ Hasr yapmakla sanki istisna edatı *ما...إِلَّا...إِلَّا* kullanılmış gibi anlam kazanır. *إِنَّمَا* *ما زَيْدٌ إِلَّا قَائِمٌ* ve *ما ذَهَبَ إِلَّا عَمْرُو* cümleleri *إِنَّمَا ذَهَبَ عَمْرُو* ve *ما زَيْدٌ قَائِمٌ* “Ancak ‘Amr gitmiştir”, “Ancak Zeyd ayaktadır” anlamındadır.²⁷⁸ Arap dilcilerinin bir kısmına göre bu harflere bitişen *ما* edatını zâid kabul ederek amelinin iptal etmeyenler de vardır.²⁷⁹ Nitekim Fiile Benzeyen Harflerden *يَا*’nın bitişmesiyle *يَا*’yı amel ettirenler olduğu gibi amel ettirmeyenlerde bulunmaktadır.²⁸⁰ Nâbiğa (ö. m. 604 [?])’nın şu şiiri buna örnektir.

قَالَتْ أَلَا لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامُ لَنَا ... إِلَى حَمَامَتِنَا أَوْ نَصْفُهُ فَقَدْ

²⁷² Kur’ân-ı Kerim, Bakara 2/143.

²⁷³ Kur’ân-ı Kerim, Kalem 68/51.

²⁷⁴ es-Suyûtî, *el-Behcetü l-Mardiyye*, c.1.s.228.

²⁷⁵ es-Suyûtî, *el-Behcetü l-Mardiyye*, c.1.s.228.

²⁷⁶ Kur’ân-ı Kerim, Nisa 4/171.

²⁷⁷ el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s.395.

²⁷⁸ el-Meylânî, *Şerhu l-Muğnî*, s.346.

²⁷⁹ İbn Hişâm, *Şerhu Katru’n-Nedâ*, s.172.

²⁸⁰ el-Hâşimî, *el-Kavâ’idu l-Esâsiyye*, s.152.

قَالَتْ أَلَا لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامُ لَنَا ... إِلَى حَمَامَتِنَا، أَوْ نَصْفُهُ فَقَدَ

“Dedi ki: Keşke güvercinlerimizle birlikte bu güvercinler veya onların yarısı bizim olsaydı yeterli olurdu” şiirinde لَيْتَ edatının başına amelden düşüren مَا gelmesine rağmen لَيْتَ edatının ismi olan الْحَمَامُ hem mansûb hem de merfû olmak üzere iki şekilde de okunmuştur. Amel ettirip mansûb okuyanlara göre مَا edatı zâidtir. Merfû okuyanlara göre ise مَا edatı amelden düşüren edattır.²⁸¹ Nitekim bu şiirin öncesi şöyledir:

وَاخْكُمُ كَحُكْمِ قَتَاةِ الْحَيِّ إِذْ نَظَرْتُ إِلَى حَمَامٍ سِرَاعٍ وَارِدِ النَّدَمِ

“Az suya varan güvercine baktıklarında hüküm veren kabilenin genç kızları gibi hüküm et!”²⁸²

إِنَّمَا lafzı, muhatabın câhili olmadığı ve doğruluğuna karşı çıkmadığı veya muhatap karşı çıkıyor ve bilmiyor olmakla birlikte mütekellimin muhatabı bu seviyeye indirdiği bilgileri haber vermek içindir. Bu, إِنَّمَا هُوَ أَخُوكَ وَإِنَّمَا هُوَ صَاحِبُكَ، “Ancak o senin kardeşindir. Ancak bu senin eski arkadaşın yahu!” şeklinde söylenir. Ancak bu gerçekten de sözü edilen kişinin kardeşi olduğunu bilmeyen veya bunun doğruluğunu kabul etmeyen birine söylenmez. Çünkü muhatap bunun böyle olduğunu bilmekte ve kabul etmektedir. Konuşana böyle söylenmekle ona kardeşlik veya arkadaşlık hakkını hatırlatmak ve onlara karşı davranışının doğru olmadığı bildirilmek istenmektedir. Nitekim Mütenebbî (ö. 354/965)'nin şu beyti de böyledir.

إِنَّمَا أَنْتَ وَالِدٌ وَالْأَبُ الْقَا..... طِعْ أَخْنَى مِنْ وَاصِلِ الْأَوْلَادِ

“Sen babasın yahu! Çocuklarıyla ilgilenmeyen baba bile anne-babasıyla ilgilenmeyi eksik etmeyen evlattan daha şefkatlidir” cümlesinde Mütenebbî, Kâfûr’a baba olduğunu bildirmeyi kastetmemektedir. Kâfûr’un da böyle bir şeyden haberdar kılınmaya ihtiyacı yoktur. Fakat şair, baba yerinde olmanın gerektirdiği bir şeyi bu haberin üzerine kurabilmek için ona bilinen bir konuyu hatırlatmak istemiştir. Nitekim Arapların مَنْ يَخْشَى الْقَوْتَ “Ancak kaçırmaktan korkan acele eder” sözleri de böyledir. Çünkü kaçırma korkusu olmayan kişinin acele etmeyeceği hususu herkesin malumudur. Kur’ân-ı Kerim’den şu ayetler de bu minvaldedir: ... إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ “Ancak dinleyenler cevap verir.”²⁸³ “Sen ancak, إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ Kur’ân’a uyan ve görmeden Rahmân’dan korkan kimseleri uyatabilirsin.”²⁸⁴

²⁸¹ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s.347.

²⁸² el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s.347.

²⁸³ Kur’ân-ı Kerim, *En’âm* 6/36.

²⁸⁴ Kur’ân-ı Kerim, *Yâsin* 36/11.

Bunlar, muhatabın bildiği ve kesinlikle inkâr etmediği bir şeyin bildirildiği haber örnekleridir.²⁸⁵

إِنَّمَا sınırlama ifade eder. إِنَّمَا, bir niteliğin sadece bir şeye ait olduğunu ifade eder. إِنَّمَا lafzı, kendisinden sonra gelen cümlede, bir eylemi/ niteliği bir şeye ait kılmayı ve onun dışındaki her şeyden uzaklaştırmayı ifade etmektedir. Örneğin, إِنَّمَا جَاءَنِي زَيْدٌ “Ancak bana Zeyd geldi” denildiğinde Zeyd’den başka gelen kimsenin olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla إِنَّمَا lafzının bulunduğu bir söz, جَاءَنِي زَيْدٌ، لَا عَمْرُو “Bana Zeyd geldi, ‘Amr değil” tarzında bir anlam ifade etmektedir. جَاءَنِي زَيْدٌ، لَا عَمْرُO cümlesini إِنَّمَا جَاءَنِي زَيْدٌ cümlesinden ayrıcalıklı kılan özellik, bunun bir çırpıda ifade edilmiş olmasıdır. Zira جَاءَنِي زَيْدٌ، لَا عَمْرُO cümlesinde anlam, iki ayrı durumdan oluşur. إِنَّمَا lafzının diğer bir üstün tarafı da gelenin Zeyd olduğunun çok açık bir biçimde vurguluyor olmasıdır. Cümle لَا harfiyle ifade edilip جَاءَنِي زَيْدٌ، لَا عَمْرُO denildiğinde anlam bu derece açık ve vurgulu olmaz. Çünkü atıf harfi olan لَا’nın işlevi, öncesine ait kılınan niteliği sonrasında kaldırmasıdır. Mesela جَاءَنِي زَيْدٌ، لَا عَمْرُO sözünün anlamı, şudur: Birisi جَاءَنِي زَيْدٌ، وَلَا عَمْرُO “Bana Zeyd ve ‘Amr geldi.” derse; bu sözde, Zeyd tarafından gelme eylemi gerçekleşmişken ‘Amr tarafından gerçekleşmediği, anlamı yoktur. Oysa جَاءَنِي زَيْدٌ، لَا عَمْرُO sözünde gelenin ‘Amr değil, Zeyd olduğu, anlaşılmaktadır. Şu hâlde bu söz, biri tarafından gerçekleşen eylemin ona değil de başkasına ait olduğunu sanan kişinin bu yanlışını düzeltmeye yöneliktir. Burada ortada, gelen iki kişi bulunmadığı ve gelenin tek kişi olduğu konusunda, konuşan ve dinleyen açısından herhangi bir kuşku bulunmamaktadır. Ancak kuşku, gelenin Zeyd mi, yoksa ‘Amr mı olduğu konusundadır. Diğer bir husus, dinleyene, senin yanına birinin geldiği haberi ulaşip o, bu gelenin ‘Amr olduğu düşünmedikçe جَاءَنِي زَيْدٌ، لَا عَمْرُO diyerek gelenin ‘Amr değil, Zeyd olduğunu söylemeye gerek yoktur. Atıf harfi لَا’nın yaptığı bu işlev, إِنَّمَا için de aynen geçerlidir. Buna göre إِنَّمَا جَاءَنِي زَيْدٌ “Bana ancak Zeyd geldi” denildiğinde amaç, Zeyd ile birlikte başka kimselerin de geldiğini reddetmek değildir, Zeyd tarafından gerçekleştiği söylenen bu eylemin ‘Amr’a ait olmadığını ifade etmektir. Yine bu cümlelerin söylendiği yerde ‘iki kişinin gelmediği sadece bir kişinin geldiği konusunda dinleyenin kuşkusu kalmaz. Ancak onun kuşkusu gelenin Zeyd mi, yoksa ‘Amr mı olduğuna yöneliktir. Bu sebeple, إِنَّمَا جَاءَنِي زَيْدٌ denilerek gelenin Zeyd olduğunu ifade etmiş ve dinleyenin kuşkusu giderilmiş olur. Yine dinleyene, birinin geldiği haberi ulaşip o, bu gelenin ‘Amr olduğunu sanmadığı ve ona gelenin ‘Amr değil, Zeyd olduğunu bildirmek gerekmediği sürece böyle söylenmez.²⁸⁶

إِنَّمَا harfi isim cümlesinde vurgu amacıyla kullanılmaktadır. “Bu bakımdan إِنَّمَا harfinden sonra gelen mübtedâ ve haberin durumu, takdim ve te’hir edilmek

²⁸⁵ el-Curcânî, *Delâ’ilu’l-Î’câz*, s.328.

²⁸⁶ el-Curcânî, *Delâ’ilu’l-Î’câz*, s.334-335.

açısından fâil ve mef'ûlün durumu gibidir. Buna göre إِنَّمَا'nın haberi yerinde bırakılıp mübtedânın önüne geçirilmediğinde ise vurgu mübtedâyâ geçer. Bu şu şekildedir: إِنَّمَا هَذَا لَكَ “Bu ancak senindir” denildiğinde vurgu لَكَ lafzında bulunur. Çünkü cümlelerin لَا لِعَيْرِكَ “Bu ancak senindir, senden başkasının değil” biçiminde de söylenebilmesi bunu gösterir. Atıf harfi olan لَا harfi kullanıldığında atıf hangi kelime üzerine yapılacaksa vurgu her zaman onda olur. Bu durumun daha açık bir şekilde anlaşılması için şu ayetleri incelemek faydalı olacaktır: فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ “...sana düşen ancak bildirmek; bize düşense hesap görmektir.” إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ “Günah ancak zengin oldukları halde senden izin isteyenlerin üzerinedir”²⁸⁷ ayetlerinde birinci ayette vurgu, haber olan عَلَيْكَ ve عَلَيْنَا kelimelerinde değil; mübtedâ olan الْبَلَاغُ ve الْحِسَابُ kelimelerindedir. İkinci ayette ise, mübtedâ olan السَّبِيلُ kelimesinde değil; haber olan عَلَى الَّذِينَ ifadesinde²⁸⁸ bulunmaktadır.

Yukarıdaki cümle مَا ve إِلَّا ile kurulduğunda ‘öne alınmaması halinde vurgunun haberde olduğu; öne alınması halinde ise vurgunun mübtedâyâ geçtiği’ açık ve kesin bir şekilde görünmektedir. Şöyle ki: مَا زَيْدٌ إِلَّا قَائِمٌ “Zeyd ancak ayaktadır” denildiğinde Zeyd’in nitelenebileceği vasıflar arasında “ayakta durma” vasfı seçilmiş olur. مَا قَائِمٌ إِلَّا زَيْدٌ “Ayakta olan sadece Zeyd’tir” denildiğinde ise ayakta olma vasfı sadece Zeyd’e ait kılınmış olmaktadır. Bu cümlelerin ilkinde nitelik sahibine (mevsuf) sadece bir nitelik (sıfat) verilirken; ikincisinde ifade edilen nitelik, sadece bir nitelik sahibine (mevsufa) ait kılınmıştır. Buna göre bu cümlelerin anlamı, aynı cümleyi إِنَّمَا ile kurduğumuzda مَا زَيْدٌ إِلَّا قَائِمٌ “O, ancak ayaktadır” anlamına gelir. مَا زَيْدٌ إِلَّا قَائِمٌ “Zeyd ancak ayaktadır” cümlesini لَا harfiyle atıf yapılarak لَا قَائِمٌ إِلَّا زَيْدٌ “O, ancak ayaktadır, oturmakta değil” şeklinde denilmesi dilbilgisi açısından mümkün görünmektedir. Ancak bu cümlelerin إِلَّا harfiyle kullanılması uygun görülmemiştir. Çünkü Araplar, مَا زَيْدٌ إِلَّا قَائِمٌ, لَا قَائِمٌ bir cümle kullanmamaktadırlar.²⁸⁹

إِنَّمَا harfinin cümleye kattığı, anlamlardan biri de şudur: Mutekellim söylediği şeyin herkesçe bilinen bir husus olduğu izlenimini uyandırmak ve kimsenin karşı çıkmayacağı doğruluk ve kesinlikte olduğunu iddia etmek istediği sözün başına bu harfi getirir. Nitekim İbn Kays er-Rukayyât (ö. 75/694)’a ait olan şu mısrayı bunun için örnek verebiliriz:

إِنَّمَا مُصْنَعُ شِهَابٍ مِنَ اللَّهِ

“Mus’ab, ancak Allah tarafından gönderilen bir ateş şulesidir” cümlesinde kimsenin karşı çıkmayacağı bir durumdan bahsedilmektedir. Nitekim

²⁸⁷ Kur’ân-ı Kerim, Tevbe 9/93.

²⁸⁸ el-Curcânî, *Delâ’ilu’l-Î’câz*, s.339-340.

²⁸⁹ el-Curcânî, *Delâ’ilu’l-Î’câz*, s.340.

Yahudilerin sözlerinin aktarıldığı şu ayet de böyledir: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ “Kendilerine ‘yeryüzünde bozgunculuk etmeyin’ denilince ‘(olur mu öyle şey!) Biz ancak düzen sağlayanlarız’ derler”²⁹⁰ sözlerine Yahudiler, إِنَّمَا harfini getirerek hem kendilerinin düzen sağlayıcı olduğunu iddia etmişler, hem de bunun zaten herkesçe bilinen apaçık bir durum olduğunu ifade etmek istemişlerdir. Onların إِنَّمَا harfini kullanarak getirdikleri bu te’kidli ifadeye karşılık, sözlerini reddeden أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ “İyi bilin ki, kuşkusuz onlar bozgunculuk edenlerin ta kendileridir; ama bunun farkında bile değiller”²⁹¹ ayetinin, tenbih harfi olan أَلَا ile te’kid ifade eden إِنَّ birleştirilerek kullanılmış²⁹² olması onların te’kid amaçlı إِنَّمَا’yı kullandıklarını göstermektedir.

1.4.1.5. اِنْ'nin İstifhâm Edatlarıyla Kullanımı

İstifhâm, “bilgi istemek”, amacıyla kullanılan bir kavramdır.²⁹³ Mantıkçılara göre ise istifham kavramı, tasavvur ve tasdik diye ikiye ayrılmaktadır. Tasavvur bir şeyin zihinde şeklinin oluşması demektir. Örneğin, insan kavramı hakkında olumlu ve olumsuz bir hüküm vermeden düşünmek tasavvurdur. Tasavvurda düşünülen şeyin, dışarda bir varlığı yoktur. İnsanı tasavvur etmek, insanın resmini çizip diğer varlıklardan ayırmak demektir. Ancak tasavvurla kastedilen insan ile ilgili hüküm vermek söz konusu değildir. Tasdik ise hüküm vermektir, ayrıca herhangi bir şeye olumluluk veya olumsuzluk isnâd edilmesi ile gelen hükümle birlikte olan tasavvura da tasdik denir. Örneğin insan varlığının yazar olup olmadığına dair bir hüküm vermek, tasdiktir.²⁹⁴

Soru edatlarından hemze (اِ) tasavvur ve tasdik; هَلْ özellikle tasdik, diğer soru edatları sadece tasavvur için kullanılmaktadır.²⁹⁵ Arapçada، مَنْ، هَلْ، اَيْنَ، كَيْفَ، مَتَى، مَا، اَيْنَ، اَيُّ، اَيْنَ، اَنَّى istifhâm edatlarıdır. Bizi ilgilendiren husus bu edatların اِنْ'nin başına gelip gelmeyeceği, meselesidir. Bu edatlardan hemzenin asıl görevi soru edatı olmasıdır.²⁹⁶ Soru dışında eşitlik, inkârî talebî, takrir, tahakküm, emir, taaccüb, istibtâ gibi muhtelif manaları bulunmaktadır.²⁹⁷ Ancak yaklaşık aynı anlama gelen هَلْ soru edatı, olumlu talebî tasdik etmek içindir. هَلْ menfi tasdik ve tasavvur için kullanılmaz. Hemze ise iki talep arasında ortakır. Diğer soru edatları da tasavvur için kullanılmaktadır. Hemze, hepsinden daha geniş şekilde kullanılmaktadır ve on

²⁹⁰ Kur’ân-ı Kerim, Bakara 2/11.

²⁹¹ Kur’ân-ı Kerim, Bakara 2/12.

²⁹² el-Curcânî, *Delâ’ilu’l-İcâz* s.347.

²⁹³ es-Suyûtî, *İtkân*, s.576.

²⁹⁴ Mehmet Cevat Ergin, *Arap Dilinde İstifhâm Edatları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 1998, s.13-19.

²⁹⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.313.

²⁹⁶ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.4. s.110.

²⁹⁷ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s.46.

yönden هَلْ'den ayrılır. Bunlardan biri de إِنَّ'nin başına hemze gelebildiği halde هَلْ'in إِنَّ'nin başına gelememesidir.²⁹⁸ Nitekim مُسَافِرٌ "Emir muhakkak yola çıkmış mıdır?"²⁹⁹ gibi bir cümlemin Araplar tarafından kullanılmadığı görülmektedir. إِنَّ'nin başına soru edatlarından ا hemze gelebilir. Örneğin, Kur'ân'da أَخِي "Yoksa sen, gerçekten sen Yûsuf musun?" diye sordular. O da "Evet" dedi, "Ben Yûsuf'um, bu da kardeşim"³⁰⁰ ayetinde görülmektedir. هَلْ قَامَ؟ sorusuna نَعَمْ diye cevap verilecektir. Nitekim أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ şeklinde hemze ile sorulan soruya ise hem نَعَمْ hem de لَا şeklinde cevap verilebilir. Yukarıda verilen هَلْ إِنَّ الْأَمِيرَ cümlesini değerlendirdiğimizde إِنَّ'nin tahkîk ifade etmesi هَلْ'in cevabında verilecek müspet tasdik anlamındaki نَعَمْ lafzını gereksiz kılmaktadır. Çünkü anlam zaten إِنَّ ile kesinlik ifade etmekte ve 'Gerçekten Emir gitti mi?' şekline gelmektedir. Ancak هَلْ قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي "Yoksa sen, gerçekten sen Yûsuf musun?" diye sordular. O da "Evet" dedi, "Ben Yûsuf'um, bu da kardeşim"³⁰¹ ayetinde sorunun karşılığında لَا ile cevap imkânı da bulunmaktadır. Hemzenin إِنَّ'nin başına dahil edilmesinin diğer bir sebebi, soru dışında takrir manası ifade etmesidir.³⁰²

Yukarıdaki ayet, mütekellimin söz konusu hükmü muhataba itiraf etmeye yönlendirmesi ve yerleştirmesi anlamına gelen takrir³⁰³ amaçlı getirilmiştir. Muhatap onun Yusuf olduğunu anlamış, soru sorulmasının karşılığında onay beklemektedir. Bu ifade tarzı hakiki istifhâm olmaz. Zira istifhâm, bilinmeyen bir şeyin zihinde cevabı arandığında, sâmiî olarak şüphe edenlerden sadır olursa hakiki olur, şüphe etmeyenden meydana gelirse bildiği bir şeyi sormuş olacağından hakiki istifhâm olmaz.³⁰⁴ Bu sebeple bu ayetteki hemzenin kullanımı hakiki istifhâm değildir.

1.4.2. نَّ

1.4.2.1. نَّ' nin İfade Ettiği Anlamlar

Hemzenin meftûh, nûnun şeddeli okunduğu bu edat, genelde iki mana için kullanılmaktadır.

- Te'kid harfidir. Nahiv âlimlerinin çoğunun kabul ettiği görüşe göre إِنَّ'nin ferî olup bağlaç harfî olarak kullanılmaktadır. İsmi ve haberiyle birlikte,

²⁹⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s.46; es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.398.

²⁹⁹ Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bed'î*, Muessesettu'l-Kutubi'l-Sikâfiyye, Beyrût 2012, s.65.

³⁰⁰ Kur'ân-ı Kerim, *Yûsuf* 12/90.

³⁰¹ *Yûsuf* 12/90.

³⁰² İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s.46. el-Mâlikî, *Rasfu'l-Mebânî*, s.136.

³⁰³ Çağmar, *Arap Belâgatinde Te'kid*, s.31.

³⁰⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.576

dolaylı mastar haline getirilir. Şayet haberi, müştak kelime olursa, dolaylı mastar haline getirilerek haber kendi lafzından alınır ve habere mastar manası verilir. *اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا* Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah'ın emri bunlar arasından inip durmaktadır ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilirsiniz *قَدِيرٌ شَيْءٍ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا* 305 “Allah’ın bilgisinin her şeye kadir olduğu...” kısmında *أَنَّ*’nin haberine *قُدْرَتُهُ* ‘onun kudreti’ şeklinde mastar manası verilir. Kelime camid ise, umumilik ifade eden *كُون* mastarı takdir edilir. Bu durumda te’kid manası taşıması biraz zordur. Zira kendisiyle yapılan mastar açıkça zikredildiğinde, te’kid ifade etmez. 306 Çünkü buradaki te’kid, cümleden çevrilen mastara aittir. Kendisiyle, meksûr *إِنَّ* arasındaki fark bu yüzden ortaya çıkmaktadır. Çünkü meksûr *إِنَّ* ile yapılan te’kid, cümledeki hükme aittir. Hâlbuki *أَنَّ* cümleyi meydana getiren unsurlardan birini te’kid etmektedir. 307

- b. "لَعَلَّ" manasında kullanılmaktadır. Hemzenin fethası ile okunan kıraate göre; *"وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ* "Eğer kendilerine (başka) bir mucize gelirse mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır. Ola ki O mucizeler geldiği vakitte inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?" 308 ayetini buna örnek gösterebiliriz. Burada *لَعَلَّ* kelimesi "لَعَلَّ" manasında kullanılmıştır. 309
- c. Sebeplilik manasında kullanılmaktadır. Bunun gerekçesi başında mahzûf harf-i cerrin bulunmasıdır. Zira *أَنَّ*’nin başında sebep ifade eden bir harfi cerr bulunduğu hazif edilebilir. *وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا* "Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'ın yanına katarak hiçbir kimseye yalvarmayın" *وَلَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا* 310 ayeti, "Mescitler Allah'a ait olduğu için Allah'la beraber hiçbir kimseye yalvarmayın" takdirindedir. 311
- d. Tahkîk manasında kullanılabilir. Aslında te’kid manasında kullanılmaktadır. Fakat te’kid, manayı kuvvetlendirmede bir üsluptur. Tahkîk ise mananın kuvvetli olduğunu vurgulamaktadır. 312 Ancak *إِنَّ* tam bir isim cümlesinin içeriğini tahkik ederken *أَنَّ* cümle içerisinde bulunduğu

305 Kur’ân-ı Kerim, *Talâk* 65/12.

306 el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s.403.

307 es-Suyûtî, *el-İtkân*, 378-379.

308 Kur’ân-ı Kerim, *En'âm*, 6/109.

309 es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.378-379. *Lisânu'l-'Arab*, c.13.s.39.

310 Kur’ân-ı Kerim, *Cin*, 72/18.

311 Takî'ud-Dîn Muhammed İbn Ali el-Birgivî, *Mecmuâtü'l-Nahv ve Şerhu İzhâr*, Şîfa Yay., İstanbul 2012, s.58.

312 el-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, s.206.

بأنك “Sen bir baharsın ve bereketli bir sağanaksın” şiirinde geçen ربيع ibaresinde tahfif edilmiş أَنْ edatının ismi açıkça geldiğinden, haberinin ربيع şeklinde müfred olarak gelmesi caizdir. Cümle olarak gelmesine gerek yoktur.³¹⁸

Tahfif edilmiş أَنْ edatın haberi fiil olarak gelmişse ve bu fiil, dua fiili değilse veya çekimi imkânsız bir fiil değilse; bu durumda tahfif edilmiş أَنْ ile cümlesi arasına şu harflerin getirilmesi uygun görülmektedir. Bu getirilen harfler, fasıla harfi olarak isimlendirilir.

- a. Fasıla harflerinden birincisi فَذْ harfidir. وَنَعْلَمُ أَنْ فَذْ صدقنا “Senin bize doğru söylediğini bilelim”³¹⁹ ayetinde أَنْ edatının ismi, şen zamiri olup, mahzûftur. Haberi ise, صدقنا fiilidir. صدقنا fiili dua fiili değildir. Ayrıca çekimi imkânsız olan bir fiil de değildir, zira صدقنا mazi bir fiil olup, çekimi yapılabilen bir fiildir. İşte أَنْ edatının haberi bu şartlarda gelince أَنْ ve haberinin arasına فَذْ edatı getirilir. Bunun sebebi tahfif edilmiş أَنْ edatının, mastar harfi olan أَنْ edatıyla karışmasına engel olmaktır.
- b. Fasıla harflerinden ikincisi nefiy harfidir. Şu ayetler buna örnektir.

أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا “Görmüyorlar mı idi ki, onlara ne bir söz iade edebiliyordu...”³²⁰ أَيْخُسَبُ الْإِنْسَانُ أَلَّنْ نَجْمَعُ عِظَامَهُ “İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanır?”³²¹ أَيْخُسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ “Kimse onu görmedi mi sanıyor?”³²² ayetlerinde fasıla harfi olarak olumsuzluk edatları kullanılmıştır.

أَنْ edatının haberi, çekimi imkansız fiil veya dua fiili değilse fasıla harfi gelebilir, şeklindeki kurala bazı kitaplarda itiraz edilmiş,, وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا “İnsan için ancak çalıştığı vardır”³²³ ayeti de örnek olarak verilmiştir. Ancak örnek verilen ayet yukarıda ifade edilen tahfif edilmiş أَنْ’in olumsuzluk edatlarıyla beraber kullanılabilmesi kuralı ile çelişmemektedir. Çünkü burada لَيْسَ fiil olmakla beraber olumsuzluk manası barındırır. Dolayısıyla ayet وَأَنْ لَمْ يَرَهُ إِلَّا مَا سَعَى “İnsanın elde ettiği, çalıştığından başkası değildir” anlamındadır. Zira bu ayetteki لَيْسَ edatı için olumsuzluk manası barındırması sebebiyle fasıla olarak kullanılmıştır.³²⁴

³¹⁸ es-Suyûtî, *el-Behçetu'l-Merdiyye*, c.1.s.316.

³¹⁹ Kur’ân-ı Kerim, *Mâide* 5/113.

³²⁰ Kur’ân-ı Kerim, *Tâhâ* 20/89.

³²¹ Kur’ân-ı Kerim, *Kıyâme* 75/3.

³²² Kur’ân-ı Kerim, *Beled* 90/7.

³²³ Kur’ân-ı Kerim, *Necm* 53/39.

³²⁴ es-Suyûtî, *el-Behçetu'l-Merdiyye*, c.1.s.230.

Benzer şekilde أَفَلَا يَرَوْنَ إِلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا “Onlar bir sözle kendilerine geri dönmeyeceklerini görmüyorlar mı?”³²⁵ ayeti kerimesindeki أَنَّ edatının haberi, fiil olarak geldiğinden, tahfif edilmiş أَنَّ edatının, müzari fiili nasb eden أَنَّ edatıyla karışmaması için olumsuzluk edatı olan lam (لا) getirilmiştir. أَنَّ edatının nûnu, olumsuzluk edatının lamıyla mahreç itibariyle yakın olunca, idğam yapılmış, böylelikle أَلَّا şekline girmiştir.

- c. Fasıla harflerinin üçüncüsü سَ ve سَوْفَ edatıdır. Örnek: عَلِمَ أَنَّ سَيَكُونُ... “...olacağını bildi...”³²⁶ ayetinde tahfif edilmiş أَنَّ edatının, mastar olan أَنَّ edatıyla karışmaması için haberin başına istikbale delâlet eden سَ harfi ile beraber kullanılmıştır.³²⁷
- d. Fasıla harflerinin dördüncüsü لَوْ edatıdır. Örnek فَالْمَا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجَنُّ أَنَّ لَوْ كَانُوا “Süleyman’ın cesedi yıkılınca cinler anladılar ki, eğer gaybi bilmiş olsalardı aşağılayıcı azap içinde kalmamış olacaktı”³²⁸ ayetindeki لَوْ edatı fasıla harfi olarak kullanılmıştır. Ancak لَوْ edatını nahiv kitaplarında fasıla harfi olarak zikreden âlimlerin sayısı azdır. Ancak yukarıdaki فَالْمَا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجَنُّ أَنَّ لَوْ كَانُوا ayetindeki tahfif edilmiş أَنَّ mastarlık ifade eden لَوْ ile karışmaması için haberine istikbale delâlet eden لَوْ kelimesiyle beraber kullanılmıştır.
- e. أَنَّ edatının başına geldiği fiil, dua fiiliyse, veya çekimlenemeyen bir fiil ise,³²⁹ fasıla harfine ihtiyaç yoktur. Örnek, غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنْ الْخَامِسَةِ أَنَّ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنْ الْخَامِسَةِ “Beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah’ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır”³³⁰ ayetindeki غَضِبَ fiili dua manası içermesi sebebiyle fasıla harfine ihtiyaç duyulmamıştır. Örnek, ...وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدْ أَفْتَرَبَ... “Ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı?”³³¹ Fasıla harfleri bazen iki özelliği de kendisinde bulundurabilir. Örnek, وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى “İnsan için ancak çalıştığı vardır”³³² لَيْسَ hem olumsuz hem de çekimlenemeyen bir fiil olması sebebiyle fasıla harfi olarak kullanılmıştır.³³³
- f. Bazen çekimlenemeyen fiiller fasıla harfi olmadan أَنَّ edatından sonra zikredilir. Ancak bu durum mümkün olsa bile nahivciler tarafından ‘fasıla olması en uygundur’ şeklinde ifade edilmiştir. Nahivciler tarafından ‘fasılın olması vaciptir’ denilmeyip ‘en uygundur’ denilmesinden fasılının bazen gelmeyeceğini anlayabiliriz. Şu şiir de fasılının gelmediğine örnektir:

³²⁵ Kur’ân-ı Kerim, *Tâhâ* 20/89.

³²⁶ Kur’ân-ı Kerim, *Müzemmil* 73/20.

³²⁷ es-Suyûtî, *Behcetü l-Mardiyye*, c.1.s.230.

³²⁸ Kur’ân-ı Kerim, *Sebe* 34/14.

³²⁹ es-Suyûtî, *el-Behcetü l-Mardiyye*, c.1.s.103-232.

³³⁰ Kur’ân-ı Kerim, *Nûr* 24/8.

³³¹ Kur’ân-ı Kerim, *A’râf* 7/185.

³³² Kur’ân-ı Kerim, *Necm* 53/39.

³³³ es-Suyûtî, *el-Behcetü l-Mardiyye*, c.1.s.103-232.

عَلِّمُوا أَنْ يُؤْمَلُونَ فَجَادُوا قَبْلَ أَنْ يَسْأَلُوا بِأَعْظَمِ سُؤْلِ

“(İnsanların) ümit ettiklerini anladılar ve bu sebeple cömertlik ettiler [büyük bir istekle kendilerinden istenilmeden önce]” şiirinde يُؤْمَلُونَ ibaresindeki, يُؤْمَلُونَ'nin mutasarrıf bir fiil olmasına rağmen, fasıla harfî olmadan أَنْ edatıyla beraber zikredilmiştir. Şiirdeki أَنْ edatının, müzari fiili nasb eden أَنْ edatı olmadığını يُؤْمَلُونَ fiilinin nûnunun sabit oluşundan anlayabiliriz. Çünkü أَنْ edatı mastar harfî olsaydı, fiilin sonundaki nûn düşerdi. Zira nasbden harfler müzari fiillerin cemilerinde nûnları düşürür. Oysa أَنْ edatı tahfif edilmiş أَنْ edatı değil, mastar harfidir. Bunun delilini de يُسْأَلُوا fiilinin sonundaki nûnun hazfidir.³³⁴

1.4.2.3. Meksûr إِنَّ ve Meftûh أَنَّ'nin Anlam Farkları

إِنَّ cümlelerinin içeriğini te'kid etmek için kullanılmaktadır. إِنَّ cümleleri denildiği zaman cümle sanki iki kez tekrarlanmış olmaktadır. Ancak إِنَّ cümlesi ile, cümle tekrarı ile elde edilen زَيْدٌ قَائِمٌ cümlesinden daha özlü bir ifade elde edilmiş olmaktadır. Eğer başına lam eklenirse, إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ şeklinde olursa daha fazla te'kid manası olur. Sanki cümle üç defa tekrar edilmiş olmaktadır. إِنَّ 'nin benzeri olan أَنَّ de te'kid manası ifade eder. إِنَّ cümle ile birlikte kullanılır. Zira cümle, kendi manasını ifade etmede kendi başına kaim tam bir mana ifade ediyorsa kelâm olur. Bu sebeple إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ ile إِنَّ cümlesi arasında te'kidten başka bir fark yoktur. إِنَّ 'nin dahil edilmesiyle söz konusu cümle müstakil cümle olmaya devam eder. إِنَّ edatı, إِنَّهُ عَالِمٌ örneğinde olduğu gibi sıla cümlesinde kullanılabilir. Çünkü ismi ve haberi bulunan bir isim cümlesinin başında yer almaktadır. Nitekim Yüce Allah'ın اَنْتُمْ اَوَّلِي الْفَوْزِ "Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik"³³⁵ ayetinde اَنْ sıla cümlesinin başında kullanılmıştır. Ancak اَنْ hakkında bunu söylemek pek mümkün değildir. Bilakis büyük cümlede اَنْ'li kısım cümle manasından müfred manasına döner. Büyük cümle içerisinde yan cümlecik halinde kullanılabilir ve müekked mastar haline girer. Şayet bununla te'kid kastedilmezse mastar makamı ve manası daha öne çıkar. اَنْ زَيْدًا قَائِمٌ örnek cümlesi اَنْ زَيْدٌ قَائِمٌ şeklinde اَنْ'li kısım mastar ile te'vil edilmiş olur.³³⁶

³³⁴ es-Suyûtî, *el-Behçetu'l-Merdiyye*, c.1.s.320.

³³⁵ Kur'ân-ı Kerim, Kasas 28/76.

³³⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, c.4. s.567.

cümlelerin haberine lam dahil olduğu halde meftûh اُنْ okunduğuna فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ okunduğuna “Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, tekrar dirilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı”³⁴⁴ ayeti delil olarak gösterilmiştir. Ancak el-Âhfeş el-Evsât, bu ayette lam, haberine geldiği halde meftûh اُنْ okunmasının sebebi nedir? sorusunu şöyle açıklanmaktadır: “ذَٰكَ اُنْ okunmuştur. ذَٰكَ uygun olmasaydı اِنَّ'nin kullanılması uygun olacaktı”³⁴⁵ zira haber ve ismin başında lam (ـل) in varlığı اِنْ okunması için asli sebep değil, fer'i' sebeptir. Eğer اُنْ getirilerek اُنْ يَخْلُمُ لَٰذَاكَ cümlesinin başına اُنْ getirilerek اُنْ يَخْلُمُ لَٰذَاكَ şeklinde söylenirse bu uygun değildir. Şayet lam kullanılmazsa ve اُنْ يَخْلُمُ لَٰذَاكَ şeklinde söylenirse اُنْ'nin amelinin yapan unsurlardan lam bulunmadığı için اُنْ olarak okunur.³⁴⁶

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ ۖ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ۚ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا (Resûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarında dolaşırlardı”³⁴⁷ ayetinde lamdan dolayı mı meksûr اِنْ olarak geldi? Sorusu şu şekilde cevaplanabilir. Şayet orada lam bulunmasaydı zaten اِنْ orada bulunuyordu. Çünkü اِنْ يَخْلُمُ لَٰذَاكَ şeklinde söylemek uygun düşmemektedir. اِنْ burada kıssadır. Bu şiiri de buna şahit olarak getirmek mümkündür.

مَا أَعْطَانِي وَلَا سَأَلْتُهُمَا إِلَّا وَإِنِّي لَحَاجِزِي كَرَمِي

“O ikisi bana vermedi ve ben de o ikisinden istemedim. Ancak beni bu işten onurum alıkoymuştur”³⁴⁸ Bu örneklerden anlaşıldığı kadarıyla lamın اِنْ'nin haberinde kullanılmış olması meksûr اِنْ olarak okunması için yeterli sebep değildir.³⁴⁹

Zorunlu olarak meksûr اِنْ okunmasının gerekçeleri nahivcilere göre şunlardır:

1.4.2.4.1. اِنْ'nin Meksûr Okunması Gerekli Yerler

Kelâmın başında,³⁵⁰ bu ya hakikaten olur veya hükmen olur.³⁵¹ Zira bu harfin gelişi gayesi de isim cümlesinin başında bulunmasıdır. Örnek:

³⁴⁴ Kur’ân-ı Kerim Sâffât 37/143-144.

³⁴⁵ el-Âhfeş el-Evsât, *Me’âni l-Kur’ân*, c.1.s.107-108.

³⁴⁶ el-Âhfeş el-Evsât, *Me’âni l-Kur’ân*, c.1.s.108.

³⁴⁷ Kur’ân-ı Kerim Furkân 25/20.

³⁴⁸ el-Âhfeş el-Evsât, *Me’âni l-Kur’ân*, c.1.s.108.

³⁴⁹ el-Âhfeş el-Evsât, *Me’âni l-Kur’ân*, c.1.s.109.

³⁵⁰ İbn Hişâm, *Şerhu Şüzûri z-Zeheb*, s.190-191; İbn Hişâm, *Evdâhu l-Mesâlik*, s.232.

³⁵¹ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu l-Esâsiyye*, s.160.

”³⁵²“Muhakkak ki biz onu kadir gecesini indirdik.” إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

- a. Kelâmın başında hükmen bulunması ise قَالَ ve benzer mana içeren bir sözün takdir edilmesiyle olur. “Hayır; gerçekten insan, azar.”³⁵³

İsti'nâf cümlesinin başında bulunur. İsti'nâf kelimesi “yeniden başlamak, yenilemek, tekrarlamak” demektir. Nahiv ilminde isti'nâf cümlesi söz, kelâm, ibare, paragraf ve sûre başlarındaki cümlelere denildiği gibi, gizli soruya cevap teşkil etsin veya etmesin söz ortasında bulunup da öncesindeki cümle ile açık veya gizli ilgisi kesilen cümleye de denir. Bazı nahivcilere göre isti'nâfiyye cümlesi ibtidaiyye cümlesinin eşanlamlısıdır.³⁵⁴ Böyle olunca cümle yeniden başlamış kabul edilir. Örnek:

”Benim tembel olduğumu iddia ediyorlar. Muhakkak ki onlar, gerçekten yalancılar.” بِرَّعْمُونَ أَيُّ مُتَكَايِلٍ إِنَّهُمْ لَكَادِبُونَ. Cümlesi iki temel cümleden oluşmaktadır. بِرَّعْمُونَ أَيُّ مُتَكَايِلٍ kısmı tam bir cümle olduğu halde bittikten sonra bu cümleye bağlı fakat yeni bir cümle gelmektedir. Bu sebeple إِنَّ ile başlanması zorunlu hale gelmiştir.³⁵⁵

- b. İbtida için gelen حَتَّى'dan sonra. Örnek:

”Selim hastalandı öyle ki onlar ondan ümitlerini kesmektedirler”³⁵⁶ مَرَضَ سَلِيمٌ حَتَّى إِنَّهُمْ لَا يَرْجُونَ. Ancak harf-i cer manasında ve atıf edatı olursa عَرَفْتُ أُمُورَكَ حَتَّى أَنَّ okunmaktadır. Örnek: “İşlerini bildim öyle ki faziletli oluşuna kadar”³⁵⁷ cümlesinde حَتَّى cer harfi olarak kullanılmıştır.

- c. Sıla cümlesinin başında ³⁵⁸ Örnek:

”...Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik...”³⁵⁹ وَأَتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءَ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ " Ancak sıra cümlesinin hemen başında değil de sonrasında gelmişse bu durumda cümlesinde olduğu gibi meftûh gelmek zorundadır.³⁶⁰

³⁵² Kur'ân-ı Kerim, Kadir 97/1.

³⁵³ Kur'ân-ı Kerim, 'Alak 96/6.

³⁵⁴ İsmail Durmuş, “İsti'nâf”, DİA, İstanbul 1999. c.23. s.367-368.

³⁵⁵ el-Hâşimî, el-Kavâ'idü'l-Esâsiyye, s.161.

³⁵⁶ el-Hâşimî, el-Kavâ'idü'l-Esâsiyye, s.161.

³⁵⁷ İbn Hişâm, Evdâhu'l-Mesâlik, s.240.

³⁵⁸ el-Hâşimî, el-Kavâ'idü'l-Esâsiyye, s.160.; İbn Hişâm, Evdâhu'l-Mesâlik, s.232.

³⁵⁹ Kur'ân-ı Kerim, Kasas 28/76.

³⁶⁰ İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s.190-191.

d. Sıfat cümlesinin başında bulunursa.³⁶¹ Örnek:

مَرَرْتُ بِرَجُلٍ عِنْدِي أَنَّهُ فَاضِلٌ şayet cümle مَرَرْتُ بِرَجُلٍ إِنَّهُ فَاضِلٌ başında olmadığı için meksûr إِنَّ ile okunmaz.³⁶²

e. Hal cümlesinin başında bulunursa.³⁶³ Örnek;

كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ “Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Mü’minlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi.”³⁶⁴ ayetinde hal cümlesinin başında kullanılmıştır. Ancak hal cümlesinin hemen başında değil de sonrasında gelmişse bu durumda أَفْقِلَ زَيْدٌ وَعِنْدِي أَنَّهُ ظَافِرٌ cümlesinde olduğu gibi meftûh gelmek zorundadır.³⁶⁵

f. Cümleye muzaf olarak kullanılan ve cümle başında bulunan حَيْثُ, إِذَا, حَيْثُ edatlarından sonra gelmesi,³⁶⁶ Örnek:

جَلَسْتُ حَيْثُ إِنَّ زَيْدًا جَالِسٌ. Ancak bir kısım nahivcilere göre حَيْثُ 'dan sonra meftûh okumak tercih edilmektedir. Meftûh أَنْ okunması açık bir gramer hatası kabul edilebilir. Çünkü حَيْثُ kendisinden sonraki cümleden başkasına izafet yapılmaz. Meftûh أَنْ ve onun ma'mulü müfred tevilindedir. Cümle olması kabul edilmemektedir.³⁶⁷

g. İN'nin isim veya haberinin başında اللَّامُ الْمُعْلَقَةُ yani ibtidâ, te'kid lamı olursa meksûr إِنَّ okunur.³⁶⁸ Örnek;

وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ “Tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah’ın elçisisin” derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki münafıklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler”³⁶⁹ Burada لَرَسُولُهُ ve لَكَاذِبُونَ da bulunan lam (لـ), kendisinden sonra gelen lafzın ameline manidir. Yani kendisinden sonraki kısmı ibtidâ hükmüne sokması sebebiyle meksûr إِنَّ olmak zorundadır. Şayet bu lam olmazsa, meftûh أَنْ okumak gerekli olur. Nitekim ...إِلَّا هُوَ... “Allah, gerçekten

³⁶¹ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye*, s.161.; İbn Hişâm, *Evdâhu'l-Mesâlik*, s.232.

³⁶² İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s.190-191.

³⁶³ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye*, s.161.; İbn Hişâm, *Evdâhu'l-Mesâlik*, s.232.

³⁶⁴ Kur'ân-ı Kerim, *Enfâl*, 8/5.

³⁶⁵ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s.190-191.

³⁶⁶ İbn Hişâm, *Evdâhu'l-Mesâlik*, s.232.

³⁶⁷ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s.190-191.

³⁶⁸ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s.190-191.; İbn Hişâm, *Evdâhu'l-Mesâlik*, s.232.

³⁶⁹ Kur'ân-ı Kerim, *Münâfikûn* 63/1.

kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik etti...”³⁷⁰ ayetinde lam olmadan gelmesi sebebiyle meftûh اَنَّ şeklinde okunmaktadır.³⁷¹

- h. قَوْل ile hüküm verilmiş yerde, yani قَوْل'den türemiş sözlerden sonra.³⁷² Ancak kavlin makulünden sonra gelen cümlelerin zan ifade etmemiş olması gerekmektedir.³⁷³ Zira اِنَّ tahkîk ifade eder. Zann ifade ederse çelişki meydana gelir. Nitekim, قَالَ اِنِّي عَبْدُ اللَّهِ “Dedi ki: Muhakkak ki ben Allah’ın kuluyum.”³⁷⁴ ayetinde zan ifade edecek bir durum söz konusu değildir. Bu sebeple meksûr اِنَّ okunması zorunlu olarak gelmiştir. Konuyla ilgili olarak Zemahşerî, Keşşâf adlı tefsirinde Bakara Sûresi وَوَصَّيْ بِهَا اِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ اِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمْ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ “İbrahim, bunu kendi oğullarına da vasiyet etti, Yakub da öyle: “Oğullarım! Allah, sizin için bu dini (İslâm’ı) seçti. Siz de ancak Müslümanlar olarak ölün” dedi”³⁷⁵ ayetin tefsirini yaparken اِنَّ veya اَنَّ okunmasıyla ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır: “Basralılara göre يَا بَنِيَّ sözünün başındaki fiili hazfedilmiştir. Kûfelilere göre اِنَّ ile başlayan kısım وَوَصَّيْ fiiline bağlıdır. Çünkü وَوَصَّيْ fiili “قول” manasında olması sebebiyle اِنَّ ile başlayan kısım وَوَصَّ kelimesine bağlanmıştır ve اِنَّ ile okunması gerekir. Nitekim şairin şu sözünde;

رَجُلَانِ مِنْ ضَبَّةٍ أَخْبَرَانَا
إِنَّا رَأَيْنَا رَجُلًا عُرْيَانًا

“Dabbe kabilesinde iki adam bize haber verdi: “Gerçekten çıplak bir adam gördük” cümlesinde de buna benzer bir durum söz konusudur. Zemahşerî ’ye göre اِنَّ’nin evveli قَوْل takdirinde olması sebebiyle hemze kesre ile okunmalıdır. Diğer müfessirlere göre ise, اَنَّ ‘Haber vermek’ fiiline bağlıdır. Bu sebeple meftûh okunmalıdır.³⁷⁶

- i. Kasemin cevabında geldiğinde³⁷⁷ Zira kasem bir çeşit te’kid ve tahkîk ifade etmektedir. Kesemden sonra gelen cümleler kendisi üzerine yemin edilen varlığı açıklamak için gelir. Yine kasem cümleleri istinafiye cümlesi kabul edilebilir. Örnek:

حَمِّ وَالْكَتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ “Hâ Mîm, Apaçık olan Kitap’a Andolsun ki, biz onu mübarek bir gecede indirdik. Şüphesiz biz

³⁷⁰ Kur’ân-ı Kerim, Âl-i İmrân 3/18.

³⁷¹ İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri ’z-Zeheb, s.191.

³⁷² İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri ’z-Zeheb, s.192. İbn Hişâm, Evdâhu ’l-Mesâlik, s.232.

³⁷³ Birgivî, İzhârü ’l-Esrâr, s.64. el-Hâşimî, el-Kavâ’idu ’l-Esâsiyye, s.160.

³⁷⁴ Kur’ân-ı Kerim, Meryem 19/30.

³⁷⁵ Kur’ân-ı Kerim, Bakara 2/132.

³⁷⁶ ez-Zemahşerî, Keşşâf, c.1, s.329-330.

³⁷⁷ İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri ’z-Zeheb, s.192.; İbn Hişâm, Evdâhu ’l-Mesâlik, s.232.

insanları uyarmaktayız”³⁷⁸ ayetindeki meksûr اِنَّ okunuşu kasemin cevabında gelmesi sebebiyledir.

- j. Somut isim, yani kendi zatıyla kaim olan ismin sonrasında geldiğinde³⁷⁹ Zira اِنَّ ismi aynın ya kendisi hakkında veya sıfatları hakkında kesin bir bilgiyi haber vermektedir.
رَيْدٌ اِنَّهُ فَاضِلٌ “Zeyd, gerçekten faziletlidir” örneğinde Zeyd’ten sonraki اِنَّ ile kurulmuş cümle Zeyd’in sıfatı hakkında bilgi vermektedir.³⁸⁰ Bu sebeple meksûr kullanılmıştır.

1.4.2.4.2. اِنَّ’nin Meftûh Okunması Gerekli Yerler

- a. اِنَّ ve sonrası fâil olarak bulunduğu³⁸¹ Bu, temel cümle içinde yer alan yan cümlede kullanılabilir. Örnek: اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ “Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi?...”³⁸²

- b. Nâibu’l-fâil olduğunda³⁸³ Bu, temel cümle içindeki yan cümlede kullanılabilir.

قُلْ اُوْحِيْ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ (Ey Muhammed!) De ki: “Bana cinlerden bir topluluğun (Kur’ân’ı) dinleyip şöyle dedikleri vahiy edildi”³⁸⁴

- c. قَوْل manası içermeyen meful olduğunda; Çünkü قَوْل manası içerdiği durumda اِنَّ olarak okunduğu daha önce ifade edilmişti. Örnek:

“Allah’ın, size, hakkında hiçbir delil indirmedigi şeyleri O’na ortak koştuktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştüğünüz şeylerden ne diye korkayım?”³⁸⁵

- d. Mübtedâ olarak merfû makamında bulunduğu³⁸⁶ Örnek:

وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنَّكَ تَرٰى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ اِنَّ الَّذِيْ اٰخِيَاها “Sen in yeryüzünü kupkuru görmeyen Allah’ın ayetlerindendir. Biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman, harekete geçip

³⁷⁸ Kur’ân-ı Kerim, *Duhân* 44/1-3.

³⁷⁹ İbn Hişâm, *Şerhu Şüzûri’z-Zeheb*, s.192.; İbn Hişâm, *Evdâhu’l-Mesâlik*, s.232.

³⁸⁰ el-Hâşimî, *el-Kavâ’idu’l-Esâsiyye*, s.161.

³⁸¹ el-Hâşimî, *el-Kavâ’idu’l-Esâsiyye*, s.161.; İbn Hişâm, *Evdâhu’l-Mesâlik*, s.234.

³⁸² Kur’ân-ı Kerim, *Ankebut* 29/51.

³⁸³ İbn Hişâm, *Evdâhu’l-Mesâlik*, s.235.

³⁸⁴ Kur’ân-ı Kerim, *Cin* 72/1.

³⁸⁵ Kur’ân-ı Kerim, *Enâm* 6/81.

³⁸⁶ el-Hâşimî, *el-Kavâ’idu’l-Esâsiyye*, s.161.; İbn Hişâm, *Evdâhu’l-Mesâlik*, s.235.

kabarır. Ona can veren, elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kadirdir”³⁸⁷ ayetindeki وَمِنْ آيَاتِهِ câr-mecrûdan sonra muahhar mübtedâ olarak أَنْتَ şeklinde gelmiştir.

e. Mana ismine haber olarak bulunduğunda.³⁸⁸ Örnek:

اَعْتَقَادِي أَنَّكَ فَاضِلٌ “kanaatim senin faziletli olduğundur.” kısmı, اَعْتَقَادِي 'den sonraki kısım müfred bir isim şeklinde te’vil edilmiştir.

f. Harf-i cerin mecrûru konumunda olduğunda ³⁸⁹ Örnek:

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ “Bu böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir”³⁹⁰

g. İzafet ile mecrur olduğunda; ³⁹¹ Örnek:

وَالرُّبُّ رَبُّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلُ مَا أَنَّكُمْ تَنْتَفُونَ “Göğün ve yerin Rabbine Andolsun ki bu vaad, sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir”³⁹² ayetinde مَا edatına muzaf ileyh olması sebebiyle meftûh أَنْ olarak okunmuştur.

h. Mahkî olmayan meful olduğunda. Örnek:

وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ “Siz, Allah’ın size haklarında hiçbir hüküm indirmedığı şeyleri O’na ortak koştuktan korkmazken, ben sizin ortak koştüğunuz şeylerden nasıl korkarım? Şimdi biliyorsanız (söyleyin), iki gruptan hangisi güvende olmaya daha lâyıktır?”³⁹³ ayetinde أَنْ ma’muliyle beraber dolaylı master haline gelmesi sebebiyle meftûh okunmuştur. لَا تَخَافُونَ إِشْرَاكُمْ takdirindedir.³⁹⁴

i. Yukarıda zikri geçen yerlerden birisine tabi olan yerlerde.

a. Matuf olarak. Örnek: فَضَّلْتُكُمْ وَأَيُّ فَضَّلْتُكُمْ “Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve (bir zamanlar) sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın”³⁹⁵ Burada me’ful olan نِعْمَتِي kelimesine atf yapılmıştır.

³⁸⁷ Kur’ân-ı Kerim, Fusilet 41/39.

³⁸⁸ el-Hâşimî, el-Kavâ'idü'l-Esâsiyye, s.161.

³⁸⁹ İbn Hişâm, Evdâhu'l-Mesâlik, s.235.

³⁹⁰ Kur’ân-ı Kerim, Hac 22/6.

³⁹¹ el-Hâşimî, el-Kavâ'idü'l-Esâsiyye, s.161.; İbn Hişâm, Evdâhu'l-Mesâlik, s. 235.

³⁹² Kur’ân-ı Kerim, Zâriyât 51/23.

³⁹³ Kur’ân-ı Kerim, En'am 6/81.

³⁹⁴ İbn Hişâm, Evdâhu'l-Mesâlik, s.235.

³⁹⁵ Kur’ân-ı Kerim, Bakara 2/47.

b. Bedel olarak, Örnek:

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَه تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحَقِّقَ الْحَقَّ
“Hatırlayın, Allah size "iki topluluktan biri sizindir" diye vaad ediyordu, siz güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz”³⁹⁶ Burada
أَنَّ bedel olan إِحْدَى kelimesine atıf yapılmıştır. Bu sebeple meftûh okunmuştur.

1.4.2.4.3. Meksûr إِنَّ ve meftûh أَنَّ Okunabildiği Yerler

a. إِذَا-i fucaiyye'den sonra.³⁹⁷ Örnek:

خَرَجْتُ فَإِذَا إِنَّ زَيْدًا بِالْبَابِ “Çıktım birde ne göreyim! Zeyd kapıda”
cümlesi إِذَا ile okunabilir. Zira bir cümleden sonra başka bir cümle başlamaktadır. Ancak إِنَّ'den sonraki kısım dolaylı mastar yapılırsa haberi mahzûf mübteda olur. Bu durumda إِنَّ ile okunabilir. Cümle de
فَإِذَا وَفُوفُهُ حَاصِلٌ “Onun birdenbire (karşıda) diklenmesi (meydana geldi)”
takdirindedir.³⁹⁸

b. Şartın cevabında gelen فـ den sonra.³⁹⁹ Örnek:

إِنْ تَجْتَهِدْ فَإِنَّكَ فَالٌ تَنْجُجُ “Eğer gayret ediyorsan öyleyse sen başarmaktasın”
cümlesinde إِنْ ile okunursa فَالٌ تَنْجُجُ takdirindedir. أَنَّ ile okunursa أَنَّ'den
sonraki kısım dolaylı mastar olarak mübtedâdır ve haberi de mahzûftur. Bu
durumda فَالٌ تَنْجُجُ فَتَجَاخُكَ حَاصِلٌ “Eğer çalışırsan o halde senin başarılı olman
gerçekleşir” takdirindedir.⁴⁰⁰

Kur’ân’da da bu konuyla ilgili şu ayet örnek verilebilir.

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ إِنَّهُ مِنْ عَمَلٍ
“Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: "Selâm size! Rabbiniz merhamet etmeyi -bir lütuf olarak- kendine yazdı. Gerçek şu ki, sizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar da ardından tövbe edip kendisini düzeltirse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir”⁴⁰¹ ayetindeki إِنَّهُ ve فَالٌ ifadeleri istinaf cümlesi kabul edilerek meksûr okunmuştur. Bu durumda ‘rahmet’ kelimesi tefsir edilerek ‘merhameti ilke edinmiştir’ manası verilmiş olur. Yine أَنَّ harfi ‘rahmet’ kelimesinden bedel kabul edilmiş ve meftûh da okunmuştur.⁴⁰²

³⁹⁶ Kur’ân-ı Kerim, *Enfâl* 8/7.

³⁹⁷ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye*, s.161.; İbn Hişâm, *Evdâhu'l-Mesâlik*, s.237.

³⁹⁸ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye*, s.162.

³⁹⁹ İbn Hişâm, *Evdâhu'l-Mesâlik*, s.236.

⁴⁰⁰ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye*, s.162.

⁴⁰¹ Kur’ân-ı Kerim, *En'am* 6/54.

⁴⁰² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c.2. s.353

a. قَوْل kelimesine haber olarak bulunduğu durumda.⁴⁰³

أَوَّلُ قَوْلِي إِنِّي/أَنِّي أَحْمَدُ اللَّهَ “ilk sözüm Allah’a hamd etmekteyim(dir)” sözünde olduğu gibi قَوْل kelimesinin haberi olarak bulunmakta olup hem meksûr hem de meftûh okunabilir.

b. Ta’lil (sebeup bildirme) durumunda.⁴⁰⁴ Örnek:

اَطْلُبُ الْعِلْمَ إِنَّهُ/أَنَّهُ سَبِيلُ الْفَلَاحِ “İlmi arzula, zira o, kurtuluş yoludur” cümlesi istinafiye (cümleye yeniden başlama) cümlesi olarak kabul edilirse meksûr إِنَّ olarak okunur. Ancak ta’lil ifadeleri genellikle harfî cer manalı ifadelerdir.⁴⁰⁵ Bu sebeple meftûh okunması daha çok tercih edilebilir.

c. Kendisinden sonra lam bulunmayan cümlede kasem fiilinden sonra iki şekilde okunabilir. Zira kasemden sonraki kısım kasemin cevabı olur ve cümle olarak kabul edilir. O zaman meksûr okumak tercih edilmelidir. Ya da başında harf-i cer olduğu kabul edilebilir. O zaman da meftûh okumak tercih edilebilir.

أُقْسِمُ بِإِنَّ الدَّارَ مَلِكُ سَلِيمٍ “Yemin ederim: Ev, Selim’in mülküdür”

أُقْسِمُ عَلَى إِنَّ الدَّارَ مَلِكُ سَلِيمٍ “Bu evin, Selim’in mülkü olduğuna yemin ederim” şeklindedir.⁴⁰⁶

d. لَا’den sonra ⁴⁰⁷ Örnek:

لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ “Hiç kuşku yok ki Allah onların saklı tuttuklarını da açığa vurduklarını da bilmektedir. O, ululuk taslayanları sevmez”⁴⁰⁸ ayetinde لَا جَرَمَ kasem makamında kabul edilip meksûr لَا ile okunur. لَا جَرَمَ kelimesi لَا بُدَّ manasında olursa o zaman da لَا, cinsini nefyî eden لَا manasında olur. لَا’dan sonraki kısım olan أَنَّ ile takdir edilmiş dolaylı mastar olur. Bu durumda cümle لَا بُدَّ مِنْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ takdirindedir.⁴⁰⁹

e. أَمَّا’dan sonra. Örnek: إِنَّكَ فَاضِلٌ أَمَّا şeklinde okunursa أَمَّا başlama harfî olan أَمَّا makamındadır. Bu sebeple إِنَّ okunmuştur. أَمَّا okunursa أَمَّا manasına geldiği için fethalı okunmuştur.⁴¹⁰

⁴⁰³ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri’z-Zeheb*, s.191.; İbn Hişâm, *Evdâhu’l-Mesâlik*, s.240.

⁴⁰⁴ el-Hâşimî, *el-Kavâ’idu’l-Esâsiyye*, s.162.

⁴⁰⁵ el-Hâşimî, *el-Kavâ’idu’l-Esâsiyye*, s.162.

⁴⁰⁶ el-Hâşimî, *el-Kavâ’idu’l-Esâsiyye*, s.162.

⁴⁰⁷ İbn Hişâm, *Evdâhu’l-Mesâlik*, s.241.

⁴⁰⁸ Kur’ân-ı Kerim, *Nahl* 16/23.

⁴⁰⁹ el-Hâşimî, *el-Kavâ’idu’l-Esâsiyye*, s.162.

⁴¹⁰ İbn Hişâm, *Evdâhu’l-Mesâlik*, s.240.

- f. **و** harfinden sonra **أَنَّ** okunur, bunun şartı kendisinin üzerine atıf yapılabilmesi için uygun bir kelimenin geçmesidir. Örnek: **إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَىٰ** “Burada sana acıkmak da çıplak kalmak da yok. Yine burada susuzluk çekmezsin ve sıcaktan bunalmazsın”⁴¹¹ ayetini Nâfi‘ b. Abdurrahman (ö. 169/785) ve Ebû Bekr Şu‘be b. Ayyâş (ö. 193/809), **و**’dan sonraki kısmı, birinci **إِنَّ**’ye atıf olarak ya da istinaf cümlesi olarak **إِنَّ** okumuştur. Bu ikisinin dışındakiler **أَنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ** kısmına **و** ile atıflı **أَنَّ** okumuşlardır.⁴¹²

1.4.3. كَأَنَّ

1.4.3.1. كَأَنَّ 'nin İfade Ettiği Anlamlar

Bu kelimenin **كَأَنَّ** birleşmesinden meydana geldiği iddia edilmiştir. **ك**’ın asıl kullanımı teşbih içindir. Teşbih iki şey arasında ortaklık için kullanılmaktadır.⁴¹³

- a. Teşbih, **إِنَّ زَيْدًا كَأَسَدٍ** ‘Sanki Zeyd Aslandır’ cümlesinin aslı **كَأَنَّ زَيْدًا أَسَدٌ** ‘Muhakkak ki Zeyd Aslan gibidir’ şeklindedir. Öneme binaen teşbih harfi başa alınmıştır. Önüne harfi cer geldiği için **إِنَّ** ‘nin hemzesi fetha kılınmıştır. Ne var ki **كَأَنَّ زَيْدًا أَسَدٌ** ‘Sanki Zeyd Aslandır’ cümlesi **إِنَّ زَيْدًا كَأَسَدٍ** ‘Muhakkak ki Zeyd Aslan gibidir’ cümlesinden daha belîğ bir anlam içermektedir. Zira teşbihte ortaklık söz konusudur. **كَأَنَّ زَيْدًا أَسَدٌ** cümlesinde bu ortaklık kendisine benzetilen aslan üzerinde daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu cümleyi anlamlaştırsak “Zeyd Aslan olmuştur” anlamı verirken **إِنَّ زَيْدًا كَأَسَدٍ** ‘Muhakkak ki Zeyd Aslan gibidir. Henüz Aslan olmamıştır’ anlamını içermektedir. Bu bakımdan **كَأَنَّ زَيْدًا أَسَدٌ** cümlesi te’kid bakımından daha fazla olmaktadır.⁴¹⁴

Bu kelime, benzetme kuvvetli olduğunda kullanılabilir. Şöyle ki benzeyen ile kendisine benzetilene bakan kimse, aradaki farkı ayırt edemeyecek kadar şüpheye düşer. Nitekim Belkis, Süleyman (a.s.) için **فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا عَرْشُكِ ۖ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ ۖ وَأَوْتَيْنَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ** “Belkis gelince, "Senin tahtın böyle mi?" denildi. O da "Sanki o! (tıpkı o) Fakat zaten daha önce bize bilgi verilmişti ve biz teslimiyet göstermiştik" dedi”⁴¹⁵ sözünü kullanmıştır.

⁴¹¹ Kur’ân-ı Kerim, *Tâhâ* 20/118-119.

⁴¹² İbn Hişâm, *Evdâhu’l-Mesâlik*, s.240.

⁴¹³ Muhammed Fâdıl Sâlih es-Semerrâî, *Me’âni’n-Nahv*, Dâru İbn Kesîr, Beyrût 2017, c.1.s.386.

⁴¹⁴ el-Meylânî, *Şerhu’l-Muğni*, s.222.

⁴¹⁵ Kur’ân-ı Kerim, *Neml* 27/42.

- b. Haberi, camid kelime olmadığı zaman كَانَ 'nin, zan ve şek ifade ettiği söylenir.⁴¹⁶ وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّ مَسَّهُ ۚ كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “İnsana bir sıkıntı dokundu mu gerek yan üstü yatarken gerek otururken gerekse ayakta iken (her halinde bu sıkıntıdan kurtulmak için) bize dua eder. Ama biz onun bu sıkıntısını ondan kaldırdık mı, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için bize hiç yalvarmamış gibi geçer gider. İşte o haddi aşanlara, yapmakta oldukları şeyler, böylece süslenmiş (hoş gösterilmiş)tir”⁴¹⁷ ayetinde olduğu gibi bazen de ن (nûn) şeddetsiz okunur⁴¹⁸ ve zan ifade eder.

1.4.3.2. كَانَ'nin Tahfifi

أَنَّ edatı tahfif edilip, ismi içinde mukadder şekilde bulunur. Meftûh أَنَّ edatında zikredilen benzer sebepten ötürü, كَانَ edatı hafifletince amelden düşmektedir.⁴¹⁹ أَنْ edatı fiile çok benzediği için, mukadder zamirde amel etmesi vacip olur. Aslında bu gerekçe كَانَ edatı için de söylenmelidir. Çünkü fiile çok benzer ve muzaaf fiil veznindedir.

Ancak, كَانَ edatı şu konularda أَنَّ edatından farklıdır.

- a. كَانَ edatının haberi cümle olarak gelir.⁴²⁰ “sanki كَانَ لَمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ”⁴²¹ ayetinde كَانَ edatının haberi كَانَ لَمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ şeklinde cümle olarak gelmiştir.
- b. كَانَ edatında ismin hazfî, vacib değildir. Bilakis isminin açık belirtilmesi caizdir. Şairin şu şiirinde, aynı şekilde ismi açık olarak rivâyet edilmiştir. Şiir:

وَيَوْمًا ثَوَافِينَا بِوَجْهِ مَقْسَمٍ كَانَ طَنِيَّةً تَغْطُو إِلَى وَارِقِ السَّلَمِ

“Selem yapraklarına giden ceylan gibi bir gün bizi de güler yüzle karşılırsın” cümlesinde كَانَ طَنِيَّةً kelimesini mansûb okuyanlara göre, طَنِيَّةً kelimesi كَانَ edatının ismi, تَغْطُو fiili de onun haberidir. كَانَ edatının ismi olan طَنِيَّةً kelimesi gizli olarak gelmemiştir. Açık olarak zikredilmiştir. Oysa tahfif edilmiş أَنْ edatının ismi ise sadece gizli olarak gelir. Açıktan gelmez.

- c. طَنِيَّةً kelimesi, كَانَ edatına haber olarak, merfû da okunmuştur. Bu durumda haberi müfred gelmiş olur.⁴²² İsmi ise, şen zamiri olup gizlidir. Çünkü haber olarak gelen طَنِيَّةً kelimesi müfred bir kelimedir.

⁴¹⁶ İbn Hişâm, Şerhu Katru'n-Nedâ, s.171.

⁴¹⁷ Kur'ân-ı Kerim, Yûnus 10/12

⁴¹⁸ es-Sûyûtî, el-İtkân, s.406.

⁴¹⁹ es-Suyûtî, el-Behcetü'l-Mardiyye, c.1.s.320.

⁴²⁰ es-Suyûtî, el-Behcetü'l-Merdiyye, c.1.s.320.

⁴²¹ Kur'ân-ı Kerim, Yunus 10/24.

⁴²² es-Suyûtî, el-Behcetü'l-Mardiyye, c.1.s.321.

14.4. لَكِنَّ

1.4.4.1. لَكِنَّ'nin İfade Ettiği Anlamlar

Nûn'un (ن) şeddesiyle okunan bu kelime, ismini mansûb, haberini merfû yapan bir harftir. İstidrâk manasında yani, önceki kelâmdan doğan vehmi ortadan kaldırmak için kullanılabilir. İlk olarak öne sürülen cümlede muhatap için bir vehim oluşur. Bu vehim لَكِنَّ ile kaldırılır. Mesela Zeyd ve 'Amr, bir yere birlikte gelmeleri hususunda bir gereklilik söz konusudur. Yani Zeyd ve 'Amr öyle bir beraberlik ilişki içerisinde bulundukları için birbirlerinden ayrılmıyorlar. Bu durumda جَاءَنِي زَيْدٌ denildiğinde dinleyici kişi 'Amr'ın da Zeyd'le beraber geldiği vehmine kapılırken, لَكِنَّ عَمْرًا لَمْ يَجِْ "fakat 'Amr gelmedi" şeklinde söylense muhatapın zihnindeki bu vehim kalkar.⁴²³ Dolayısıyla لَكِنَّ kendisinden sonra gelen cümleye, önceki cümlemin hükmüne muhalif bir hüküm kazandırır. Bu yüzden kendisinden önce, daha sonra gelecek cümleye muhalif veya mütenakız bir sözün geçmesi lazımdır. Nitekim "وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ ۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا" "Süleyman'ın hükümlerini hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdıkları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi⁴²⁴ ayeti buna örnek verilebilir.⁴²⁵

لَكِنَّ birbirinden farklı olan iki kelâm arasına girer. Bu iki şekilde olur:

1. Manen olur. سَافَرَ زَيْدٌ لَكِنَّ عَمْرًا حَاضِرٌ "Zeyd sefere çıktı fakat 'Amr mukimdir" Bu misaldeki farklılık manadadır, lâfızda değildir. Zira mana birinci kısımda seferi oluş, ikinci kısımda mukim oluştur. Lafzen birbirlerinden farklı değildir. Çünkü her iki kısım olumludur.
2. Hem lafzen hem de manen olur. Önceden geçen جَاءَنِي زَيْدٌ لَكِنَّ عَمْرًا لَمْ يَجِْ cümlesinde ise lafzen iki farklı kelâm arasına girmiştir. Farklılık hem lafzendir hem manendir. Çünkü biri geliş, diğeri gelmeyiştir. Yine lafzî olarak birinci cümle olumlu, ikincisi olumsuz gelmiştir.⁴²⁶

İstidrâk, istisnanın benzeridir. Ancak; istisna cüzün külden istisnası şeklinde olur. İstidrâk böyle değildir. Zira istisna edilen yerde, müstesna minhu, kavim vb. kelimeler gibi çokluğa delalet eden bir kelime olmalıdır.

⁴²³ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s.339. İbn Hişâm, *Şerhu Katru'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, s.170.

⁴²⁴ Kur'ân-ı Kerim, *Bakara* 2/102.

⁴²⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fî 'Ulumi'l-Kur'ân*, s.415.

⁴²⁶ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s.339.

Zeyd gibi tekil bir kelimedede istisna yapılmaz. Ama istidrâkta böyle bir şart yoktur. Müfret olarak kullanılan ‘Zeyd’ kelimesi de istidrâk edilebilir. Mesela, جَاءَنِي زَيْدٌ إِلَّا عَمْرًا لَمْ يَجِْ denilmesi mümkündür. Ancak جَاءَنِي زَيْدٌ إِلَّا عَمْرًا لَمْ يَجِْ şeklinde denilmez. Zira burada müstesna minhu, kavim ve topluluk ismi gibi çoğul bir kelime değildir.⁴²⁷

es-Süyûtî, “*el-Basit*” adlı eserde kelimenin bazen istidrâk manasını taşımaksızın te’kid için kullanıldığını söyler. İstidrâkın, bir şeyin vukû bulacağı vehmini ortadan kaldıran bir mana ifade ettiğini açıklar. Buna مَا زَيْدٌ شَجَاعًا لَكِنَّهُ كَرِيمٌ ‘Zeyd cesaretli değildir, ama cömerttir’ cümlesini misal getirir, secaat ve keremin birbirine yakın sıfatlar olduğunu, birini nefiy etmekle, diğerinin de nefyinin anlaşılacağını belirtir. Bu durumda لَكِنَّ kullanılarak yanlış anlaşılma giderilmiş olur. لَكِنَّ ‘nin te’kid anlamında kullanılmasına misal olarak şu cümleyi verir: “şayet o bana gelseydi kendisine ikramda bulunurdum, ama gelmedi.” Bu cümlede لَوْ لَكِنَّnin ifade ettiği imtina manasını te’kid etmiştir,⁴²⁸ der.

İbn ‘Usfûr (ö. 669/1270)’a göre bu kelimedede te’kid ve istidrâk manaları mevcuttur. كَأَنَّ kelimesi, teşbihi te’kid ettiği gibi, bu kelimedede de tercih edilen bu görüş te’kiddir. Bu yüzden bazı ulema لَكِنَّ kelimesini لَكِنَّ ve أَنَّ ‘den meydana geldiğini, tahfif için hemzenin, iki sakinden dolayı da لَكِنَّdeki nûnun hafzedildiğini söyler.⁴²⁹

Nitekim, لَكِنَّnin türetilişi konusunda farklı yorumlar yapılmıştır.

el-Ferrâ, bu edatın aslının أَنَّ+لَكِنَّ olduğunu, hafifletilmesi için أَنَّnin hemzesinin atıldığını, لَكِنَّnin ‘unun hafzedildiğini ve şeddeli ن ‘un ve ل harflerinin birleştiğini iddia etmektedir. Kûfe Ekolüne mensup bir kısım dilciler, لَكِنَّnin, إِنَّ ve لَا ‘dan mürekkep olduğunu ك ‘ın teşbih ifade etmeyen zâid harf olarak eklendiğini ve tahfif amaçlı olarak da hemzenin düşürüldüğünü iddia etmişlerdir.⁴³⁰

1.4.4.1. لَكِنَّnin İsminin Hazfı

لَكِنَّ kelimesinin ismi bazen hazf edilir. Şu örnekteki gibi,

فَلَوْ كُنْتُ ضَبِيًّا عَرَفْتُ قَرَابَتِي وَلَكِنَّ زَنْجِيَّ عَظِيمُ الْمُشَافِرِ

⁴²⁷ el-Meylânî, *Şerhu ‘l-Muğnî*, s.340.

⁴²⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.415.

⁴²⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.416.

⁴³⁰ İbn Hişâm, *Muğnî ‘l-Lebîb*, c.1.s.321.

cümlesi **وَلِكِنَّكَ رَنْجِي** takdirinde olup **ك**, ise **لَكِنَّ**'nin mahzûf ismi olmuştur.⁴³¹

İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*'te aşağıdaki iki örneği vererek, şart edatı olarak kullanılan مَنْ'nin لَكِنَّ'nin ismi olamayacağını ifade eder. Bunun sebebi olarak da şart edatlarından önce bulunan bir âmilin şart edatları üzerine amel etmeyeceği iddia eder. Bunun sebebi olarak da şart edatlarından önce bulunan bir amilin şart edatları üzerine amel etmeyeceği iddia eder. Bunun için şu iki beyit istişhad edilmiştir.

وَمَا كُنْتُ مِمَّنْ يَدْخُلُ الْعَشَقُ قَلْبَهُ وَلَكِنَّ مَنْ يُبْصِرُ جُفُونَكَ يَعْشَقُ

“Ben kalbine aşk giren kişilerden olmadım. Fakat senin gözlerinin kapaklarını gören âşık olur.”

وَلَكِنَّ مَنْ لَا يَلِقَ أَمْرًا يَنْوِبُهُ بَعْدَتِهِ يَنْزِلُ بِهِ وَهُوَ أَعَزُّ

“Kim bir belayla hazırlıklı karşılaşmazsa o bela başına geldiğinde o zayıf ve silahsız olur.” Her iki örnekte مَنْ şart edatı olması sebebiyle لَكِنَّ'nin isim takdiren şen zamiridir.⁴³²

1.4.4.2. لَكِنَّ 'nin Tahfifi

لَکِنَّ'nin tahfif edilmiş hali iki şekilde gelir:

1. İbtida harfidir, naşb ameli yapmaz, ancak istidrâk manası ifade eder. وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ “Biz onlara haksızlık etmedik, kendilerine haksızlık edenler onlardır”⁴³³ ayetinde لَكِنْ’den önce وَ atıf edatı geldiğinden dolayı لَكِنْ atıf harfi değil ibtidâ harfidir.
2. Kendisinden sonra müfred kelime geldiği zaman, atıf harfi olmakla beraber, istidrâk manasını da korur. Nitekim لَكِنَّ اللَّهَ يَنْهَىٰ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ “Fakat Allah sana indirdiğine, onu ilmiyle (ilminin bir eseri olarak) indirdiğine şahitlik eder”⁴³⁴ ayetinde kendinden önceki ayet için atıf edatı olarak kullanılmıştır.⁴³⁵

1.4.4.3. 'لَكِنَّ' nin Haberinin Başına Lam (لـ) ın Gelmesi

Kûfiler, lam'ın كُفِّلَ'nin haberine dahil edilmesinin caiz olduğunu iddia ettikleri gibi “Zeyd ayağa مَا قَامَ زَيْدٌ كَيْنَ عَمْرًا لَقَائِمٍ”nin haberinin başına

⁴³¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.1.s.321.

⁴³² İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.1.s.321.

⁴³³ Kur'ân-ı Kerim, *Zuhrûf* 43/76.

⁴³⁴ Kur'ân-ı Kerim, *Nisâ* 4/166.

⁴³⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, c.4.s.231.

kalkmadı fakat ‘Amr gerçekten ayaktadır” örneğindeki gibi lâmin gelebileceğini iddia etmişlerdir. Bu görüşün aksine Basrîler لَكِنَّ'nin haberinin başına lamın gelmesinin caiz olmadığını iddia etmişlerdir. Ancak Kûfiler bu iddialarını kuvvetlendirmek için nakli ve kıyâsî olmak üzere iki delil getirmişlerdir. Naklî olarak حُبَّهَا لَكَمِيدُ، Fakat ben ona olan sevgimden dolayı gerçekten kederliyim” şiirinde lamın kullanıldığının naklî delilini getirmektedirler. Kıyâsî olarak delillendirirken de لَكِنَّ'nin aslının إِنَّ olduğunu lâm(ل) ve ك'ın إِنَّ'nin üzerine fazladan geldiğini iddia etmekte olup لَكِنَّ'nin haberine de lâm(لا)'ın sonradan dahil olabileceği şeklindedir.⁴³⁶ Kûfilerin kıyâsî olarak getirmiş oldukları delil tartışılabilir. Zira, birbirinden ayrılmayan anlam birimlerinin oluşturduğu özel dizime sözcük denir. Sözcüğün anlam birimlerinin gösterenleri çoğu kez birbirlerinden ayrılmayacak biçimde iç içe geçmiş durumda bulunur.⁴³⁷ Bununla birlikte bir kelimenin parçalarından her bir parça da kendi manasının bir bölümünü göstermez.⁴³⁸ Kelimede anlam birimlerinden bir parçanın eksilmesi durumunda sözcüğün anlamı ya değişecek veya anlamsız hale gelecektir. Bu durumda لَكِنَّ'nin başında bulunan lam kelâmdan çıkarıldığında; كِنَّ şekline gelmekte olup لَكِنَّ ile anlamsal bir bağı da kalmamaktadır. Böylece istidrâkî anlamı karşılayamaz hale gelmektedir. Ancak إِنَّ ve لَكِنَّ'nin haberlerinin başına gelen lam'dan maksat cümleye ek bir mana verilmek istenmesidir. Lam ise إِنَّ ve لَكِنَّ'nin anlamını te'kidli hale getirmektedir. Buna göre لَكِنَّ'nin başındaki lâm kelimenin aslındandır. Kûfilerin إِنَّ ve لَكِنَّ'nin haberlerine lamın dahil edilmesiyle ilgili görüşlerini buna dayandırmaları isabetli değildir. İsaetli olan Araplardan nakil yoluyla getirdikleri، وَلَكِنِّي مِنْ حُبِّهَا لَكَمِيدُ، örneğinde bu (ل)lamın إِنَّ ve لَكِنَّ'nin haberlerinde Araplar tarafından kullanılmış olmasıdır. Dilde aslanan da bir harfin veya kelimenin kullanımda olmasıdır. Buna binaen Kûfilerin naklî delil olarak ileri sürdükleri لَكِنَّ'nin haberine lamın gelmesi ile ilgili bu örnek esas alınarak لَكِنَّ'nin haberinin başına bu lamın gelmesinin caiz olduğu kabul edilebilir.

Kûfe Ekolünün لَكِنَّ'nin haberine lamın gelebileceğine delil olarak getirdikleri önceki cümleye benzeyen وَلَكِنِّي مِنْ حُبِّهَا لَعَمِيدُ örneğine İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*'te، حُبِّهَا لَعَمِيدُ وَلَكِنِّي مِنْ حُبِّهَا لَعَمِيدُ sözünü kimin tarafından söyledi bilinmediği, söz tamam olmadığı ve bu söze benzer bir söz de bulunmadığı için Kûfe ekolünün bu konudaki iddialarını reddeder.⁴³⁹

⁴³⁶ el-Enbârî, *el-İnsaf*, c.1.s.171.

⁴³⁷ André Martinet, *İşlevsel Genel Dilbilim*, çev. Berke Vardar, Multilingual Yay., İstanbul 1998. s.134-135.; Berke Vardar, *Dilbilim yazıları*, Multilingual Yay., İstanbul 2001, s.40-41.

⁴³⁸ İbn Hişâm, *Şerhu Katru'n-Nedâ*, s.22.

⁴³⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.1.s.321.

1.4.5. لَيْتَ

İsmi mansûb, haberini merfû yapan bir harftir, temenni manasını taşır. Tenûhi (ö. 342/953), cümleyi te'kid ettiğini söyler.⁴⁴⁰

1.4.5.1. لَيْتَ 'nin İfade Ettiği Anlamlar

Çoğunlukla imkân dışı şeylere taalluk eden temenni harfidir. Şu cümle buna örnektir.

فَيَا لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ

“Keşke gençlik bir gün geri dönse ihtiyarlığın sebep olduğu şeyleri ona haber vereceğim”

Asıl manası temenni ifade etmesidir. لَيْتَ 'de temenni edilen şeyin mümkün olması şart değildir. لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ! “Keşke gençlik geri gelse!” örneğinde olduğu gibi gençliğin geri gelmesi mümkün değildir. Ancak bazen لَيْتَ 'nin haberinde istenilenin meydana gelmesi mümkün olursa terecci manası için olabilir.

فَيَا لَيْتَ مَا بَيْنِي وَبَيْنَ أَحَبَّتِي مِنْ الْبُعْدِ مَا بَيْنِي وَبَيْنَ الْمَصَانِبِ

“Keşke benimle sevgilim arasındaki uzaklık benimle sıkıntılar arasında olsa!” cümlesinde talepte imkânsızlık ve zorluk yoktur bilakis elde edilmesi yakındır. Her iki örnekte isteğin yapıldığı zamanda bulunmayan bir şey talep edildiği için, bunları ‘talebî inşâ’nın içerisinde değerlendirmek mümkündür. Temenni ile terecci arasındaki farkla ilgili Süyûtî (ö. 911/1505), Karâfî (ö. 684/1285)’den alıntı yaparak şu izahatı yapmaktadır: Terecci manasının inşâi olduğu konusunda icmâ vardır. Tereccide mümkün olan, temennide ise mümkün olmayan durum bulunur. Tereccide beklenti söz konusu iken temennide beklenti söz konusu değildir. Temennide hayranlık ve özlem söz konusu iken tereccide bu anlam bulunmaz. Süyûtî sözüne Kâfiyeci (ö. 879/1474)’den alıntı yaparak devam eder: ‘öneri, istek, teklif anlamında kullanılan العرض kelimesiyle temenni arasındaki fark temenni ile terecci arasındaki fark gibidir. Terecci harfleri لَعَلَّ ve عَسَى’dır. Terecci mecâzen tevakkû anlamında kullanılabilirse de bu sakıncalıdır. O zaman tevakkû yerine işfâk için kullanılabilir.⁴⁴¹

⁴⁴⁰ ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, c.4.s.233.

⁴⁴¹ es-Süyûtî, *Mu'tereku'l-Akrân*, c.1.s.338-339.

Nitekim وَمَا يُذْرِكْ لَعْلَ السَّاعَةِ قَرِيبٌ “Nereden bileceksin, kıyamet vakti belki de çok yakın!”⁴⁴² ayetinde kıyamet vakti sebebiyle endişelendirme/korkutma ifadesi de bulunmaktadır.

Temenni ise, sevgi yoluyla bir şeyin elde edilmesini arzulamaktır. Temenni edilende, terecci edilenin tersi bir imkân şartı koşulmaz. Fakat beklenmeyenin nasıl olmasının istenilmesiyle ilgili temenninin mahalini isimlendirme konusunda görev paylaşımı yapılır.

لَيْتَ inşâî mana içermektedir. Bununla ilgili olarak Suyûtî, *Ârusu'l-Efrâh*’ adlı eserden alıntı yaparak: “Temenni, terecci, nida ve kasemde talep yoktur bilakis bunlarda tenbih vardır. İnşâî olarak isimlendirilmesinde de şaşılacak bir şey yoktur”⁴⁴³ demektedir.

لَيْتَ az olarak da imkân dahilinde olan şeyler için kullanılabilir. O zaman te’kid manası kazanır.

لَيْتَ زَيْدًا قَائِمٌ “Keşke Zeyd ayakta olsa!” cümlesinden şu mana hasıl olabilir. Muhatap Zeyd’in ayakta olduğunu tahmin ettiği anda, muhataba “Zeyd oturuyor” demekten daha kuvvetli bir manayı vermek için لَيْتَ زَيْدًا قَائِمٌ demek te’kidli mana içermektedir.

el-Ferrâ ve arkadaşları hem ismini hem haberini nasb ettiğini söyler ve şu örneği verirler:

يَا لَيْتَ أَيَّامَ الصَّبَا رَوَّاجِعَا

“Keşke çocukluk günleri geri dönsel!” cümlesinde لَيْتَ hem ismini hem de haberini mansûb kılmıştır. Bunun için İbn Mu’tez (ö. 296/908) şu cümleyi de delil olarak getirmiştir.

مَرَّتْ بِنَا سَحْرًا طَيْرٌ، فَقُلْتُ لَهَا طُوبَاكَ يَا لَيْتَنِي إِياكَ، طُوبَاكَ

“Büyülü bir kuş bize uğradı ve ona dedim ki, "Kutsanmışsın, keşke beni de kutsayaydın, kutsayaydın!””⁴⁴⁴

1.4.5.2. لَيْتَ i-ma Kâffenin Bitişi

Kendisine ما harfi bitiştiğinde isim cümlesindeki kullanım şekliyle kullanılmaya devam eder. Ancak fiil cümlelerinin başında bu ما kullanılmaz. Bu sebeple şöyle denilmez: “لَيْتَمَا قَامَ زَيْدٌ” “Keşke Zeyd Ayağa kalkmış olsa!”

⁴⁴² Kur’ân-ı Kerim, *Şûrâ* 42/17.

⁴⁴³ es-Suyûtî, *Mu'tereku'l-Akrân*, c.1.337.

⁴⁴⁴ İbn Hişâm *Muğni'l-Lebîb*, c.1.s.315-316.

Ancak İbn Ebi Reb'î (ö. 688/1289) ve Tâhir el-Kazvinî (ö. 575/1179-80), isim cümlesinin özellikleri kendisinde kalması sebebiyle لَيْتَ'ye ما'nın bitişmesi halinde fiil cümlelerinde amel etmesinin caiz olduğunu iddia etmişlerdir. Amelden düşürülmesi ise, kendisine benzeyen diğer el-Hurûfu Müşebbeh bi'l-Fiillerden birinin durumundaki gibi değerlendirilir. en-Nâbiga ez-Zübyânî (ö. 604 [?])'nin şu sözü de amel etmesi ve amelden düşürülmesi ile ilgili iki durum için rivâyet edilmiştir.

قَالَتْ: أَلَا لَيْتَنَا هَذَا الْحَمَامَ لَنَا إِلَى حَمَامَتِنَا أَوْ نَصْفُهُ فَقَدْ

“Dedi ki: Keşke güvercinlerimizle birlikte bu güvercinler veya onların yarısı bizim olsaydı yeterli olurdu” cümlesinde مَا ismi mevsûl olmak üzere merfû olarak değerlendirilmiştir. هَذَا ismi işareti mahfûz هُوَ için haberdur. Bu durumda cümlelerin anlamı şu şekildedir: هَذَا الْحَمَامَ لَنَا لَيْتَ الَّذِي هُوَ takdirindedir. Cümle bu takdirde olursa amelden düşürüldüğüne delil gösterilmez. Fakat bu, tercih edilen bir ihtimaldir. Çünkü sıla cümlesi uzun olmamasıyla beraber herhangi bir neden olmaksızın mübtedaya ait merfû aid zamirinin hazif edilmesiyle ilgili kullanım azdır. “لَيْتَنَا رَيْدًا أَلْقَاهُ” şeklinde لَيْتَ 'nin مَا'da amel etmesi caizdir. Tefsir şartıyla fiilin gizli verilmesinden de kaçınılır.⁴⁴⁵

لَيْتَ kelimesi yukarda belirtildiği gibi temenni harfidir. Ancak لَيْتَ'nin dışında هَلْ ve لَوْ ile de bu mana sağlanabilir. Süyûtî (ö. 911/1505), *Mu'tereku'l-Akrân*'da bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır. هَلْ'in görevinin kaybolduğu anlaşılınca temenni ifade eder. Nitekim هَلْ لَنَا مِنْ شَفَاعَةٍ فَيُشَفِّعُوا لَنَا أَوْ “Keşke bizim şefaatçilerimiz olsa da bize şefaat etseler veya (dünyaya) geri döndürülsek de yapmış olduğumuz amelleri başka türlü yapsak...”⁴⁴⁶ ayetinde هَلْ'in soru sorma görevi yoktur. Diğer bir harf لَوْ'dur. لَوْ “Ah keşke bizim için bir dönüş daha olsa da müminlerden olsak”⁴⁴⁷ ayetindeki لَوْ temenni ifade etmektedir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ İbn Hişâm *Muğni'l-Lebîb*, c.1.s.315.

⁴⁴⁶ Kur'ân-ı Kerim, A'râf 7/53.

⁴⁴⁷ Kur'ân-ı Kerim, Şuarâ 26/102.

⁴⁴⁸ es-Süyûtî *Mu'tereku'l-Akrân*, c.1.s.338.

1.4.6. لَعَلَّ

Bu harf, fiile benzeyen diğer harfler gibi ismini mansûb, haberini merfû eder. Çeşitli manaları vardır.⁴⁴⁹ Bunlar şunlardır:

1.4.6.1. لَعَلَّ 'nin İfade Ettiği Anlamlar

a. Tevakku' (Beklenti): Arzu edileni ümit etmek, hoşlanılmayandan korkmak, endişelenmek içindir. İki kısımdır.

Terecci (ümit etmek) ve itmâ' (arzulamak) manasında olur.⁴⁵⁰ Örnek;

لَعَلَّ الْحَبِيبَ قَادِمٌ، “Umulur ki Allah bize merhamet eder” لَعَلَّ اللَّهُ يَرْحَمَنَا “Umulur ki sevgili gelir” örneklerinde terecci manası bulunur. Terecci manası arzu edileni istemektir. Bununla yapılması imkân dahilinde olan şeyler kast edilir. Nitekim Kur’ân’daki Firavun’un şu sözü de terecci amacıyla kullanıldığı söylenmektedir. وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْخًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ Bu durumda ayetin manası “Firavun, "Ey Hâmân!" dedi, "Bana yüksek bir kule inşa et; keşke bazı yollara, göklerin yollarına ulaşısam da bu sayede Mûsâ'nın ilâhına muttali olurum.!”⁴⁵¹ şeklinde olur. Bu ayette Firavun bu sözleri ya cehli olarak ya hile olarak ya da iftira olarak söylemiştir. Yine temenni ile terecci arasındaki fark için şöyle denilebilir: Kelâm terecci amacıyla söyleniyorsa, temenni eden kimsenin aksine fiilin meydana gelmesi beklenir, temennide ise bu beklenti söz konusu değildir.⁴⁵²

İşfâk manasında kullanılır. İşfâk, hoşlanılmayan bir durumu beklemektir. لَعَلَّ زَيْدًا هَالِكٌ “Korkarım Zeyd helâk olur”⁴⁵³ şeklinde bir anlam verilir.

لَعَلَّ'nin mutlak tevakkû' (beklenti) dan soyutlanabileceği iddia edilmiştir. Bunun için (فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضُ مَا يُوْحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَن يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كُتُبٌ أَوْ نَنصُرُهُ) “Belki de sen (müşriklerin:) «Ona (gökten) bir hazine indirilseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi!» demelerinden ötürü sana vahyolunan ayetlerin bir kısmını (duyurmayı) terk edeceksin ve bu yüzden ruhun daralacaktır. (İyi bil ki) sen ancak bir uyarıcısın.

⁴⁴⁹ İbn Hişâm, *Şerhu Katru'n-Nedâ*, s.170.

⁴⁵⁰ es-Semerrâî, *Me'âni'n-Nahv*, c.1.s.381.

⁴⁵¹ Kur’ân-ı Kerim, *Mu'min* 40/36-37.

⁴⁵² es-Semerrâî, *Me'âni'n-Nahv*, c.1.s.381.

⁴⁵³ İbn Hişâm, *Şerhu Katru'n-Nedâ*, s.172.

Allah ise her şeye vekildir”⁴⁵⁴ ayetini delil getirmişlerdir.⁴⁵⁵ Bu durumda ayette لَعْلٌ'nin Türkçe manası “İhtimaldir ki” olmalıdır. Bununla birlikte et-Tenûhî(ö. 342/953); aynı zamanda لَعْلٌ'nin, meydana gelmesi umulan bir şeyi te'kid ettiğini söyler.⁴⁵⁶

- b. Ta'lil: Sözlükte “Bir şeyin illetini açıklamak, sebebini ortaya koymak, onu delille ispat etmek” anlamındadır. Ta'lil, mantıkta bir akıl yürütme (istidlâl) çeşididir. İslâm mantık geleneğinde bu tür akıl yürütme “zihnin genelden özele, tümelden tikele, müessirden esere, sebepten sonuca, kanundan olaya intikali” diye tanımlanır.⁴⁵⁷ Arap dilcilerinden bir grup لَعْلٌ'nin ta'lil için geldiğini ispat etmişlerdir: el-Âhfeş ve el-Kisâi bu gruptandır, bunlar لَعْلٌ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى “Öğüt alması için, yahut korkması için O'na yumuşak söz söyleyin”⁴⁵⁸ ayetinin bunun için olduğuna yorumlamışlardır. لَعْلٌ'nin bu anlamda olduğunu ispat etmeyenler, rica için olduğuna yorumlamışlardır.⁴⁵⁹ Bu ikinci iddia sahipleri لَعْلٌ'yi sözün gayesini gözetererek ele aldıkları açıktır. Bu durumda anlam “onun iman etmesini ümit ediyorum” şeklindedir.

el-Âhfeş el-Evsât, *Me'âni'l-Kur'ân*'da لَعْلٌ'nin كَيْ manasında ta'lil manası ifade ettiğini, bunun gerekçesi olarak لَعْلٌ'nin aslının عَلٌ olduğuna başındaki ل (lam)'ın gelmesiyle ta'lil manası kazandığını belirtir.⁴⁶⁰ Nitekim Arap dilcilerinden bir kısmı bu harfle ilgili olarak açıklamalarında لَعْلٌ yerine عَلٌ başlığında bu harfi ele almışlardır.⁴⁶¹ Ayrıca sebebiyet manası taşıdığına “فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لِّئَلَّا يَعْلَهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى “Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar”⁴⁶² ayeti gösterilir.

ez-Zerkeşî *el-Burhân*'ında; Begâvî (ö. 516/1122) ve Vâkıdî (ö. 207/823)'den naklen şunları söyler: “Kur'ân'da تَخْلُدُونَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ “İçlerinde ebedi yaşayacakmışsınız gibi sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?”⁴⁶³ dışındaki ayetlerde bulunan mevcut bütün لَعْلٌ kelimeleri sebebiyet ifade eder ve sadece yukarıdaki bu ayette teşbih manası bulunur” der.” Ancak Zerkeşî, bu ayette teşbih manasında kullanılmasının garip olduğunu, nahiv ulemasının böyle bir şey zikretmediğini söyler. Bununla birlikte Sahihî Buhârî'de لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ayetindeki “لَعْلٌ” nin, teşbih manasında yorumlandığını da belirtir.

⁴⁵⁴ Kur'ân-ı Kerim, *Hûd* 12/123.

⁴⁵⁵ es-Semerrâî, *en-Nahvu'l-'Arabî*, c.1.s.381.

⁴⁵⁶ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.4. s. 233.

⁴⁵⁷ Abdulkuddüs Bingöl, “*Ta'lîl*”, DİA, İstanbul 2000 c.2. s.511.

⁴⁵⁸ Kur'ân-ı Kerim, *Tâ-Hâ* 20/44.

⁴⁵⁹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.4. s. 233.

⁴⁶⁰ el-Âhfeş el-Evsât, *Me'âni'l-Kur'ân*, c.1.s.124.

⁴⁶¹ el-Mâlikî, *Rasfu'l-Mebânî*, s.434.

⁴⁶² Kur'ân-ı Kerim, *Tâ-Hâ* 40/44.

⁴⁶³ Kur'ân-ı Kerim, *Şuarâ* 26/129.

Fakat Begâvî ve Vâkıdî'den başka kimselere göre bu ayette لَعَلَّ'nin saf reca (ümit) manasını taşıdığını zikreder.⁴⁶⁴

es-Suyûtî ise *el-İtkân*'da konuyla ilgili olarak şöyle der: “İbn Ebi Hâtım (ö. 327/938), Suddî (ö. 127/745) tarikiyle Ebû Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet eder. Şuarâ suresindeki تَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ “Temelli kalacağınızı umarak mı büyük konaklar yaparsınız?”⁴⁶⁵ ayetindeki لَعَلَّ hariç, Kur'ân'daki bütün لَعَلَّ kelimeleri, "كَيْ" manasındadır. Nitekim İbn Ebi Hatim'in Kâtede (ö. 117/735)'den yaptığı rivayette, bazı kıratlara göre bu ayet, تَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ كَأَنَّكُمْ تَخْلُدُونَ “Sanki edebi yaşayacakmış gibi sağlam köşkler ediniyorsunuz” şeklinde okumuştur.⁴⁶⁶

Zira لَعَلَّ kelimesi, كَيْ manasında Araplar tarafından kullanılmıştır. اُبْعَثْ Binmem için bineğini bana gönder” örneğinde takdiren لَعَلَّكُمْ تَنْفَقُونَ “ona binmek için” manası verilmiştir. Yine Yüce Allah'ın لَعَلَّكُمْ تَنْفَقُونَ⁴⁶⁷ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ⁴⁶⁸ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ⁴⁶⁹ sözü bu çeşitten kabul edilmiştir. Yani “korunmanız için”, “akıl erdirmeniz için”, “zikretmeniz için” şeklinde mana verilmiştir.⁴⁷⁰

Yine Zemahşerî bununla ilgili olarak şunları söyler: “Kimi de لَعَلَّ'nin كَيْ 'için' anlamında olduğunu söylemişlerdir. Oysa bu belirli ayetler için söz konusudur. Çünkü bu şuna benzer: Sultanların âdeti ve bulundukları konumu teamülü, vaatte bulundukları ve kesin olarak yapmaya gönüllü oldukları şeyleri söylerken; ‘belki’, ‘umulur ki’ vb. kısa ifadeler kullanmak ya da imalı bir şekilde onay vermek, gülümsemek veya sıcak bir şekilde bakmak şeklindedir. Sultan bunlardan herhangi birini yaptığı zaman, istek sahibinin içinde, istediğini elde ettiğine dair hiçbir kuşku kalmaz. İşte sultanlar sultanı, mutlak izzet ve kibriya sahibi Allah Teâlâ'nın Kelâmında da لَعَلَّ ifadesi bu şekilde kullanılmıştır. Bir başka ihtimal ise, لَعَلَّ'nin kesinlik değil, umut verme anlamında kullanılmış olmasıdır ki bunun sebebi de kulların tembelliğe düşmelerine engel olmaktır. Nitekim şu ayette bu durum söz konusudur. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ثُبُّوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ سُبُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ Sâmiîmi bir tevbe ile Allah'a T evbe edin. Belki Rabbiniz, kötülüklerinizi örter...”⁴⁷¹ Şâyet “bu ayetteki لَعَلَّ'nin manası ve ayetteki konumu nedir? denilirse, şöyle demek doğru olur: Anlamı, yukarıdaki söz ettiklerimizden

⁴⁶⁴ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.4. s.233.

⁴⁶⁵ Kur'ân-ı Kerim, *Şuarâ* 26/129.

⁴⁶⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.378-379.

⁴⁶⁷ Kur'ân-ı Kerim, *Bakara* 21.

⁴⁶⁸ Kur'ân-ı Kerim, *Bakara* 73.

⁴⁶⁹ Kur'ân-ı Kerim, *Enâm* 152.

⁴⁷⁰ el-Galâyînî, *Câmi u'd-Durûsî*, s.366.

⁴⁷¹ Kur'ân-ı Kerim, *Tahrîm* 66/8.

hiçbiri değildir, çünkü لَعَلَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize kulluk edin ki, sakınabilesiniz”⁴⁷² ayetindeki ifadenin, Allah’ın, kullarının takvasını ümit ettiği” şeklinde anlaşılması mümkün değildir, zira ümit etmek, gaybi ve şahadeti bilen Allah hakkında düşünülmesi caiz olmayan bir fiildir. Yine bu ayetin, “Kullar Allah tarafından, takva ümidi taşır halde yaratılmışlardır” şeklinde anlaşılması da mümkün değildir. Ayette لَعَلَّ hakiki değil, mecazî anlamda kullanılmıştır. Çünkü Allah Teâlâ kullarını, kendilerine yüklemiş olduğu mükellefiyet gereği kulluk etsinler diye yaratmış; onları hem akıl hem de şehvet ile donatmış; kudretlerini her türlü illetten (eksiklikten) arındırmış; onlara imkân vermiş, kendilerine hayır ve şer yollarını göstermiş, ‘tercih’ yularını kendi ellerine bırakmış ve hayır ve takvayı tercih etmelerini murad etmiştir. Bu durumda onlar, artık takva sahibi olmaları umulacak kimseler suretindedirler. Çünkü durumları buna müsaittir; herhangi bir fiil yapıp yapmamak arasında muhayyer olan kimsenin durumu gibi, bunlarda Allah’a itaat ve isyan arasında muhayyerdiler. Şu ayet de bunu doğrulamaktadır. ...
... لِيُنَبِّئُكُمْ أَنِّي كُنْتُ أَحْسَنَ عَمَلًا ... hanginizin daha güzel davranacağını denemek için...⁴⁷³ Aslında imtihan edip denemek sadece işlerin akıbetini bilmeyenlerin yapacağı iştir, fakat burada kulların durumunun ihtiyar üzere bina edilmiş olması, imtihana benzetilmiştir.”⁴⁷⁴

- c. İstifhâm anlamı: Kûfiler bunu şu ayetler ile ispatlamaya çalışır: لَا تَنْزِي ... لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا “Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır”⁴⁷⁵ “Sen nereden bileceksin, belki o arınacaktı”⁴⁷⁶ ayetlerindeki لَعَلَّ ile başlayan cümle Kûfilere göre fiile bağlıdır.⁴⁷⁷ Bu durumda ayetlerin anlamı “Ne biliniz ki! Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır mı?” şeklinde olur. Ancak soru anlamı مَا ile sağlandığı için ikinci kez لَعَلَّ için soru manası verilmesi doğru görülmeyebilir. Zemahşerî’ye göre bu ayette لَعَلَّ’ye لِيُنَبِّئُ manası verilmiş olup sebebi⁴⁷⁸ yukardaki ayetin farklı bir kıraatinde لِيُنَبِّئُ ibaresinin bulunmasıdır. Bu fiile bağlanması sebebiyle لَعَلَّ’ye لِيُنَبِّئُ manası verilmiştir.⁴⁷⁹
- d. Bazen, zan manasında gelir. لَعَلَّ أُرْوَرَكَ الْيَوْمَ “sanıyorum bugün seni ziyaret edeceğim” cümlesinde bu anlamda kullanılmıştır. İmruu’l-Kays’ın sözün de zann manasına geldiği kabul edilmiştir.

⁴⁷² Kur’ân-ı Kerim, Bakara 2/21.

⁴⁷³ Kur’ân-ı Kerim, Hûd 11/7.

⁴⁷⁴ ez-Zemahşerî, el-Kaşşâf, c.1.s.386-387.

⁴⁷⁵ Kur’ân-ı Kerim, Talâk 65/1.

⁴⁷⁶ Kur’ân-ı Kerim, Abese 80 /3.

⁴⁷⁷ İbn Hişâm, Muğni’l-Lebîb, c.1.s.317.

⁴⁷⁸ İbn Hişâm, Muğni’l-Lebîb, c.1.s.317.

⁴⁷⁹ İbn Hişâm, Muğni’l-Lebîb, c.1.s.317.

بُدِّلْتُ قَرْحًا دَامِيًا بَعْدَ صِحَّةٍ لَعَلَّ مَنِيَانَا تَحُولُنْ أَبُوسَا

“Ben sıhhtatten sonra kan akan bir yaraya dönüştürüldüm. Belki de bizim kaderimiz sıkıntıya dönüşür”⁴⁸⁰ cümlesinde لَعَلَّ 'ye zan manası verilmiştir.

- e. “Çalışman umulur” لَعَلَّكَ أَنْ تَجْتَهِدَ عَسَى manasındadır. Nitekim لَعَلَّكَ'nın ifade ettiği gibi ümit manasında kullanılmaktadır. عَسَى'nın haberine geldiği gibi لَعَلَّ'nin haberine de gelmesidir.⁴⁸¹ Çoğunlukla لَعَلَّ'nin haberi, عَسَى'nın haberi gibi yorumlanarak لَعَلَّ'li gelebilir. Şu söz gibi:

لَعَلَّكَ يَوْمًا أَنْ تُلِمَ مُلِمَةً عَلَيْكَ مِنَ اللَّاتِي يَدْعُكَ أَجْدَعَا

“Ey söven kişi belki bir gün seni zelil bırakan belalardan bir bela başına gelir”⁴⁸²

- f. لَعَلَّ زَيْدًا “Beklenti ve şefkat ifade eder. Bunun gayesi sözgelimi لَعَلَّ زَيْدًا “Umulur ki Zeyd bana değer verir, belki bana değer vermez” denilir. Nitekim Allah Teâlâ لَعَلَّ يُتَدَّرُّ أَوْ يَخْشَى “Belki düşünüp ders çıkarır ya da saygılı olurlar”⁴⁸³ ve لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ “Kıyamet saati belki de yakındır”⁴⁸⁴ ayetlerinde ifade edildiği üzere, Kur’ân’ın birçok yerinde لَعَلَّ bu teşvik maksadıyla kullanılmıştır. Fakat bu teşvik ve özendirme ifadeleri mutlak kerem ve mutlak rahmet sahibi Allah tarafından olduğu için, bu ifadelerde geçen teşvikler, gerçekleşeceği kesin olan şeyler konumundadır. Bu yüzden de Allah’ın teşviki, kesin olan bir şeyin haber verilmesi anlamındadır.⁴⁸⁵

لَعَلَّ'nin kelimesinin başında bulunan lamın(ل) zâid mi yoksa kelimenin asli bir harfi mi olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Kûfîler لَعَلَّ'nin başında bulunan lamın asli bir harf olduğunu, Basrîler ise bunun zâid bir harf olduğunu iddia etmişlerdir. Kûfîler لَعَلَّ'nin harflerinin hepsinin asli olduğunu şöyle delillendirmişlerdir. “لَعَلَّ'nin harflerin hepsi de aslidir; zira zâid harfler, الْيَوْمَ تَنْسَاهُ sözünde birleşen وَالْأَلْفُ، وَالْهَمْزَةُ، وَالْوَاوُ، وَالْيَاءُ، وَالْوَوُ، وَالْهَاءُ، وَالْأَمُّ، وَالنُّونُ، وَالْهَاءُ، وَالْأَمُّ، وَالنُّونُ، وَالْهَاءُ، وَالْأَمُّ، وَالنُّونُ، وَالْهَاءُ، وَالْأَمُّ, harfleridir. Bu harfler isimlere ve fiillere özgüdür. Harflere ise, fazlalık şeklinde bu harflerden herhangi bir şey gelmez; bilakis her halde ve her yerde لَعَلَّ'nin harflerinin hepsinin asli olduğuna hüküm edilmiştir.

Basrîler ise, şöyle delillendirmişlerdir: “Biz, لَعَلَّ'nin harflerinden başındaki lamın zâid olduğunu söylemekteyiz. Çünkü biz, Arapları

⁴⁸⁰ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.367.

⁴⁸¹ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsî*, s.366.

⁴⁸² İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, c.1.s.318.

⁴⁸³ Kur’ân-ı Kerim, *Tâ-Hâ* 20/44.

⁴⁸⁴ Kur’ân-ı Kerim, *Şûrâ* 42/17.

⁴⁸⁵ ez-Zemahşerî, *el-Kaşşâf*, c.1.s.386-387.

konusurken lamdan arındırılmış عَلّ şeklinde kullandıklarını gördük. Nitekim Nâfi b. Sa'd et-Tâî (ö. ?) :

وَلَسْتُ بَلَوَامٍ عَلَى الْأَمْرِ بَعْدَ مَا يَفُوتُ، وَلَكِنْ عَلٌّ أَنْ أَتَقَدَّمَ

“Bir iş elden kaçırıldığında ben kınayan değilim. Fakat, belki peşine düşerim” beytinde عَلّ şeklinde kullanılmaktadır.⁴⁸⁶ Bu görüşü iddia edenler Fiile Benzeyen Harflerin yapısal olarak üçlü ve dörtlü fiillere benzediklerini أَنّ'nin مَدّ'ye benzediğini, كَانّ'nin aslının أَنْ olduğunu ك'ın teşbih amacıyla dahil edildiğini iddia etmektedirler. Bu konuda Kûfîlerin iddia ettikleri şeyler doğrudur. Basrîler'in “Arapları konuşurken lamdan arındırılmış şekilde kullandıklarını gördük sözlerine ve örnek beyitlerine, istişhadlarına” verilecek cevap ise şudur: Onlar لَعْل'in başında bulunan lamın hazfedilmesi Araplar tarafından çokça şiirlerinde bulunmaktadır. Bu sebeple Araplar لَعْل'yi değişikliğe uğratmışlar ve nitekim şunları da şiirlerinde kullanmışlardır: لَعْلٌ، وَلَعْلُنْ، وَلَعْنٌ، وَلَعْنٌ، وَرَعْنٌ، وَرَعْنٌ، وَغْنٌ، وَلَعْلٌ، وَغْلٌ⁴⁸⁷

el-Ferrâ'nın arkadaşlarından bir kısmı، لَعْل hem ismini hem haberini nasb eder, demektedir. Yine Yûnus b. Habîb (ö. 182/798), bazı Arap kabilelerinin bu şekilde kullandığını iddia ederek şu örneği vermektedir:

لَعْلٌ أَبَاكَ مُنْطَلِقًا

“Senin baban yola çıkmıştır” Ancak el-Kisâî (ö. 189/805)'ye göre burada لَعْل'nin ismi mahzûf zamir olarak bulunmaktadır.⁴⁸⁸

Ukayl kabilesinde لَعْل'nin ismi mecrûr olarak kullanılmıştır. Örnek:

(فَقُلْتُ: ادْعُ أُخْرَى وَارْفَعْ الصَّوْتِ جَهْرَةً) لَعْلٌ أَبِي الْمِغْوَارِ مِنْكَ قَرِيبٌ

“Ben dedim ki bir defa daha çağır ve sesini yükselt. Umulur ki Ebû'l-Miğvar sana yakındır” örneği delil olarak verilir. Ancak el-Fârîsî, bunun delil olmadığını söylemektedir: “Çünkü bu cümle'nin aslı لَعْلَةٌ لِأَبِي الْمِغْوَارِ مِنْكَ قَرِيبٌ şeklindedir. Bu sebeple قَرِيب kelimesinin mevsufu ve şen zamiri hazfedilmiştir. لَعْل den sonraki لِأَبِي deki mecrûr lam لَعْل şeklinde tahfif edildiği için gelmiştir. Birinci lam, cer olarak gelen ikinci lama idğam edilmiş, bundan dolayı ikinci lam لِأَبِي şeklinde meksûr olarak gelmiştir. Bu lamı، لَعْلَةٌ örneğindeki gibi lamı meftûh okumuştur. Bu ise çok zor uygulanır. لَعْل'nin tahfif edilmiş hali sabit olmadığı için ismi sürekli mecrûr olmaz. Ancak لَعْل'nin isminin cer

⁴⁸⁶ el-Enbârî, *el-İnsâf*, c.1.s.177-178.

⁴⁸⁷ el-Enbârî, *el-İnsâf*, c.1.s.181-182.

⁴⁸⁸ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, c.1.315.

olması bir kavmin kendilerine özgü dilsel bir kullanım olup özeldir. Bu ise Arap dilcilerinin nakilleriyle bilinmektedir”⁴⁸⁹

1.4.6.2. لَعْلٌ 'ye-i Kâffenin Bitişmesi

“لَعْلٌ”, “ma”ye bitişir ve onu ismini mansûb yapma amelinden engeller. Sîbeveyhi de bunun için şunu şahid getirmiştir.

أَعِدْ نَظْرًا يَا عَبْدَ قَيْسٍ لَعْلَمًا أَضَاءَتْ لَكَ النَّارُ الْجَمَارَ الْمُقَيَّدَا

“Ey ‘Abdülkays tekrar bak! Belki ateş, bağlı eşeği sana gösterir” örneğinde لَعْلٌ 'nin nasb etme amelini iptal etmiştir. Ancak nahivcilerin bir grubu لَعْلٌ'yi, ibtidâ manasını değiştirdiği için لَيْتٌ 'de olduğu gibi مَا geldiği zaman da nasb etme amelini yapmasını caiz görmüşlerdir. Aynı şekilde كَانَ için de bunu demişlerdir. Ancak bir kısım dilciler bunu, لَعْلٌ 'ye de has kılmışlardır. Bunun sebebi harflerin kullanımda birbirlerine benzerliklerinin çok olmasıdır. Zira لَعْلٌ ve لَيْتٌ ‘inşâîdir, كَانَ ise haberi⁴⁹⁰ manalar için kullanılmaktadır.

İddialara göre Basrâ'da işitilen lahn yani dil yanlışı لَعْلٌ'nin kullanımında da gerçekleşmiştir ve şu cümle buna örnek verilmiştir:

لَعْلٌ لَهَا عُذْرٌ وَأَنْتَ تَلُومُ

“Belki sen onu kınadığın halde onun bir bahanesi vardır” cümlesinde lahn olduğu iddia edilmişse de cümlede لَعْلٌ'nin mahzûf şen zamirinin mukadder olması muhtemeldir. Nitekim şu hadisi şerifte de إِنَّ'nin ismi إِنَّهُ şeklinde mahzûf gelmiştir.⁴⁹¹ “Kıyamet günü insanlardan azap bakımından en şiddetli olanlar resim yapanlardır”⁴⁹²

Az olarak da س ve سَوْفَ ile beraber gelebilir. şu örnek gibi;

قُولَا لَهَا قَوْلًا رَقِيقًا لَعْلَهَا سَتَرْحَمُنِي مِنْ رَقَرَةٍ وَغَوِيلٍ

“Ona ince bir söz söyleyin belki acıdan ve ağrıdan dolayı size merhamet eder”

⁴⁸⁹ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, c.1.s.316.

⁴⁹⁰ İbni Hişam, *Muğni 'l-Lebîb*, c.1.s.318.

⁴⁹¹ İbn Hişam, *Muğni 'l-Lebîb*, c.1.s.317.

⁴⁹² Buhâri, *Libâs*, 89; Müslim, *Libâs ve 'z-Zîne*, s.26.

el-Harîrî (ö. 516/1122)'den başkası لَعَلَّ'nin haberinin mazi fiil olarak kullanılmasından kaçınmıştır. Ancak şu hadisi şerifte لَعَلَّ'nin haberi mazi fiil olarak kullanılmıştır.

“Sen ne bilirsin belki Allah Bedir ehline istediğinizi yapın ben sizi affettim, der”⁴⁹³ hadisinde لَعَلَّ اَطَّلَعَ şeklinde لَعَلَّ'nin haberi mazi fiildir.

لَئِنْ ile لَعَلَّ'nin aynı manaya geldiği iddia edilmiştir. Ancak لَعَلَّ ve لَئِنْ ile ilgili şöyle bir fark vardır. لَعَلَّ kelimesi olması imkânsız şeylerle beraber kullanılmaz. Mesela لَعَلَّ السَّيِّئَاتُ يَغُودُ “Umulur ki gençlik geri gelir” denilmesi mümkün değildir. Ama لَئِنْ kelimesi ise imkân dâhilinde olan yerlerde kullanılabilir. Mesela لَئِنْ زَيْدٌ يَجِيْ “Keşke Zeyd gelse” denilmesi mümkündür.⁴⁹⁴ Gençliğin geri gelmesi imkânsız bir şeydir. Ancak Zeyd'in gelmesi ise mümkündür.

⁴⁹³ Buhârî, *Meğazî*, 46.

⁴⁹⁴ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s.341.

İKİNCİ BÖLÜM

FİİLE BENZEYEN HARFLERİN ANLAMLARI

Bu harflerin anlamları konusunda önceki bölümde belirtildiği gibi Fârâbî'nin açıklamaları dikkate değerdir.⁴⁹⁵ Bu harfler genellikle soyut mana taşıyan varlıklar ve onlarla ilgili konuşulurken kullanılan harflerdir. Bu harflerin cümlede bulunmamış olması manada eksiklik meydana getirecektir. إِنَّ yerine başka bir harfin gelmesi de aynı manayı karşılayamayacaktır. Bu konuda nazım teorisinin sahibi Abdulkâhir el Curcânî, Beşşâr b. Burd'un beytini örnek vererek şunları söylemektedir:

بَكَرًا صَاحِبِي قَبْلَ الْهَجِيرِ إِنَّ ذَاكَ النَّجَاحَ فِي التَّبْكِيرِ

“Ey Arkadaşlar! Kavurucu sıcak vakti gelip çatmadan sabah erken yola çıkın. Kuşkusuz başarı, sabah erken yola çıkmaktadır” cümlesinde إِنَّ'nin cümle başına gelmesiyle gelmemesinin bir olmadığını gösteren bundan daha iyi bir delil olabilir mi? Görüyorsun ki cümle başına geldiğinde cümle öncesine bağlanıp onunla birleşiyor ve iki söz sanki tek kalıba dökülmüş gibi oluyor. Bu öyle bir görünümdür ki إِنَّ harfini kaldırsan ikinci cümle birinciden koptuğunu ve anlam ilişkilerini kaybettiklerini görürsün ve فَ harfi getirilerek;

بَكَرًا صَاحِبِي قَبْلَ الْهَجِيرِ فَذَاكَ النَّجَاحَ فِي التَّبْكِيرِ

“Ey Arkadaşlar! Kavurucu sıcak vakti gelmeden önce yola sabah erken çıkın. Çünkü başarı sabah erken yola çıkmaktadır” cümlesi ile

غَنَّهَا وَهِيَ لَكَ الْفِدَاءُ فَغَنَاءُ الْإِبِلِ الْخُدَاءُ

“Onlara şarkı söyle! onlar (develer) sana feda olsun. Çünkü develerin şarkısı heda (develerin ninnisi)dır,” denilmekten başka bir yolla da bu bağlantı kurulamaz. Ancak فَ harfi geldiği halde bile cümleler arasında إِنَّ ile kurulan bağlantıyı aynen kuramamakta ve cümleleri eski hallerine tam

⁴⁹⁵ el-Fârâbî, *Kitabu'l-Huruf*, s.1.

döndürememektedir”⁴⁹⁶ diyerek اِنَّ'nin başka bir harfin kullanımıyla anlamının sağlanamayacağını ifade eder.

2.1. KUR'ÂN'DAKİ KULLANIMI

Fiile Benzeyen Harflerin genel özellikleri ve anlamlarına birinci bölümde değinilmişti. Kuşkusuz Kur'ân, Arap Dili ve Edebiyatının şaheseridir. Bu sebeple el-Hurûfû Müşebbehe bi'l-Fiil'in Kur'ân'daki anlam örnekleri verilmeye çalışılmıştır.

2.1.1. اِنَّ'nin Kullanımı

اِنَّ kelimesi, Kur'ân'da te'kid, ta'lil ve نَعَم manasıyla üç manada kullanılmaktadır. Bunlarda aslanan te'kid manasıdır. Kur'ân'da çoğunlukla bu anlamda kullanılmaktadır. Müfessirler, ta'lil manasını te'kid manasının içerisinde bir bölüm olarak kabul etmişlerdir. اِنَّ'nin نَعَم manasında kullanılması ise, “قَالُوا اِنَّ هَٰذَا لَسَٰجِرَانِ”⁴⁹⁷ ayetindeki اِنَّ'yi şeddeli şeklinde okuyanlara göre olmuştur. Bununla ilgili önceki bölümlerde bilgi verildiği için burada fazla değinilmeyecektir.

- A. Te'kid manasında kullanılması neredeyse tüm müfessirlerin ittifak ettiği bir manadır.
- a. Yüce Allah korkunç bir işin sonucundan kaçınılması gerektiğini ve kullarına takvayı emreden şu ayetleri buna örnek verilebilir:⁴⁹⁸ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ “Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Çünkü kıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir”⁴⁹⁹ وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيُنَا وَلَا تَخَاطِبْنِي فِي الَّذِيْنَ ظَلَمُوا اِنَّهُمْ مُّعْرِضُونَ “Vahyimizle ve bizim gözetimimizde gemiyi inşa et (yap)! Zulmedenler hakkında bana hitap etme. Onlar, muhakkak ki; boğulacak olanlardır”⁵⁰⁰ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيْهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا اِنَّ رَبِّيْ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ “Ve ona binin. Onun yüzmesi ve demir atması (durması) Allah'ın adıyla. Muhakkak ki benim Rabim mutlaka Gafûr'dur (mağfiret eden), Rahîm'dir (rahmet nuru gönderen)”⁵⁰¹ ayetlerinin dışında Kur'ân'da şu amaçları te'kid etmek için de kullanılmaktadır.

⁴⁹⁶ el-Curcânî, *Delâ'ilü'l-Î'câz*, s.313.

⁴⁹⁷ Kur'ân-ı Kerim, *Tâhâ* 20/63.

⁴⁹⁸ Ebû Hasan 'Âli b. İsâ er-Rummânî, *Me'âni'l-Hurûf*, thk. ve tlk. İrfân b. Selim el-‘Aşâhasûne ed Dimaşkî, Mektebetü'l-‘Asriyye Seyda, Beyrût 2008, s.124-127.(Muhakkikin notu)

⁴⁹⁹ Kur'ân-ı Kerim, *Hac* 22/1.

⁵⁰⁰ Kur'ân-ı Kerim, *Hûd* 11/37.

⁵⁰¹ Kur'ân-ı Kerim, *Hûd* 11/41.

- b. Kûfür ve tuğyanla mücadeleyi te'kid etmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak bu ayetlerde ta'lil manası bulunmaktadır.⁵⁰² اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ ⁵⁰³ اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ “Firavuna git!(çünkü)Muhakkak o, azdı” ⁵⁰⁴ اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ “Firavuna gitsin. (Çünkü)Muhakkak ki o, azdı” ⁵⁰⁵
- c. Nehiy edilen bir meseleyi te'kid etmek⁵⁰⁵

“Ey İbrâhim, bundan vazgeç! (Çünkü)Muhakkak senin Rabbinin emri gelmiştir ve muhakkak ki onlara, geri çevrilemez bir azap gelecek (verilecek)”⁵⁰⁶ ayetinde in birinci kullanımında te'kidle birlikte ta'lil manası içerdği halde ikinci kullanımında sadece te'kid manası içermektedir.

- d. Şirkin yasak olduğunu te'kid etmek⁵⁰⁷

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا “Muhakkak ki Allah, O'na şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki şeyleri dilediği kimse için bağışlar. Ve kim Allah'a şirk koşarsa, o taktirde büyük bir günah işleyerek iftira etmiştir”⁵⁰⁸ ayetinin birinci kısmında azaptan korkutularak şirkin yasaklandığı te'kid edilmektedir.

- e. Allah'tan beklenen bir ümidi te'kid etmek⁵⁰⁹

وَأَخْرَجُوا عَنْهُمْ أَهْلَ عِمْلٍ صَالِحًا وَآخَرُ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Ve diğerleri (savaştan geri kalanların bir kısmı), günahlarını itiraf ettiler. Salih ameli, diğer kötü (amel)le karıştırdılar. Umulur ki; Allah, onların tövbelerini kabul eder, muhakkak ki; Allah, Gafur'dur (mağfiret edendir), Rahim (rahmet nuru gönderen)'dir.”⁵¹⁰

- f. Nefsin kötülüklerini bildirmeyi te'kid etmek⁵¹¹

“Ve ben, nefsimi ibra edemem (temize çıkaramam). Muhakkak ki nefis, mutlaka sui olanı (şerri, kötülüğü) emreder. Rabbimin Rahim esmasıyla tecelli ettiği (nefsler) hariç. Muhakkak ki Rabbim, mağfiret edendir (günahları sevaba

⁵⁰² er-Rummânî, *Me'âni'l-Hurûf*, s.124-127. (Muhakkikin notu)

⁵⁰³ Kur'ân-ı Kerim, *Tâhâ* 20/24.

⁵⁰⁴ Kur'ân-ı Kerim, *Tâhâ* 20/43.

⁵⁰⁵ er-Rummânî, *Me'âni'l-Hurûf*, s.124-127. (Muhakkikin notu)

⁵⁰⁶ Kur'ân-ı Kerim, *Hûd* 11/76.

⁵⁰⁷ er-Rummânî, *Me'âni'l-Hurûf*, s.124-127. (Muhakkikin notu)

⁵⁰⁸ Kur'ân-ı Kerim, *Nisâ* 4/48.

⁵⁰⁹ er-Rummânî, *Me'âni'l-Hurûf*, s.124-127. (Muhakkikin notu).

⁵¹⁰ Kur'ân-ı Kerim, *Tevbe* 9/102.

⁵¹¹ er-Rummânî, *Me'âni'l-Hurûf*, s.124-127. (Muhakkikin notu).

çevirendir), Rahîm'dir (rahmet nurunu gönderen ve merhamet edendir)"⁵¹² ayetinde nefse itimat edilmeyeceği te'kid edilmektedir. Nitekim nefsin şerrinden Allah'ın rahmeti istisnâ edilmesi de bu sebeptendir.

g. Genel-geçer hakikatleri te'kid etmek

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا (٢) إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا (٣) إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا (٤) “Hakikatte biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; imtihan edelim diye onu iştir ve görür kıldık. Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik; artık o isterse şükreden olur, isterse nankör. Ama biz inkârcılar için zincirler, halkalar ve alevli bir ateş hazırlamışızdır”⁵¹³ ayetinde ister iman etmiş olsun ister inkâr etmiş olsun tüm insanlar için geçerli hakikatler te'kidli verilmektedir. Zira üç ayet; insanın geçmişi, şimdiki ve gelecekteki durumu ile ilgili bilgi vermektedir. Bu sebeple üç ayetin de إِنَّ ile kullanılması insanın üç zamandaki haline vurgu yapmaktadır.

h. Müminlerin cennete ulaşmalarını ve günahattan kaçınmalarını teşvik amaçlı te'kid etmek⁵¹⁴

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا “İyiler ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler”⁵¹⁵ ayetinde الْأَبْرَارَ ‘iyiler’in kazanacakları imkanlar إِنَّ ile te'kid edilmiştir.

i. Gafilleri uyarmak için te'kid etmek⁵¹⁶

إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ “Muhakkak ki O, sözün cehrî olanını (açıkça söyleneni) ve ketim ettiklerinizi (gizlediklerinizi) bilir”⁵¹⁷ açıkça bilinenler ve açıkça bilinmeyenlerin bilgisi üzerinde durularak münafık ve gafiller uyarılmak istendiği gibi insanların sıfatlarının nakıs Allah'ın ise mükemmel olduğu vurgulanmaktadır.

j. İyiler ile kötülerin durumunu te'kid etmek⁵¹⁸

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ (١٣) وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ (١٤) “Muhakkak ki ebrâr olanlar, elbette ni'metler içindedir. Ve muhakkak ki füccar, mutlaka alevli ateş içindedir.”⁵¹⁹ İyiler ve kötüler ayrı ayrı cümlelerle إِنَّ edatı cümleye gelerek te'kid

⁵¹² Kur'ân-ı Kerim, *Yûsuf* 12/53.

⁵¹³ Kur'ân-ı Kerim, *İnsân* 76/1-4.

⁵¹⁴ er-Rummânî, *Me'âni'l-Hurûf*, s.124-127. (Muhakkikin notu).

⁵¹⁵ Kur'ân-ı Kerim, *İnsan* 76/5

⁵¹⁶ er-Rummânî, *Me'âni'l-Hurûf*, s.124-127. (Muhakkikin notu).

⁵¹⁷ Kur'ân-ı Kerim, *Enbiyâ* 21/110.

⁵¹⁸ İrfân b. Selim el-'Aşâhasüne ed-Dımaşkî, *Me'âni'l-Hurûf*, Âli b. İsâ er-Rummânî, Taliki. Mektebetu'l 'Asriyye Seyda, Beyrût 2008. s.124-127.

⁵¹⁹ Kur'ân-ı Kerim, *İnfîtâr* 82/13-14.

edilmektedir. Bununla birlikte إِنَّ'nin haberine lamın gelmesiyle ikinci kez te'kid edilmiştir.

- B. Ta'lil (sebeplendirme, gerekçelendirme) manasında kullanılması Genellikle ta'lil manası te'kidli gelmektedir. Kur'ân'da bunun örnekleri genellikle mukadder bir soruya cevap verildiği zaman görülür. Bu durumda “إِنَّ” ta'lil manasını güçlendirmek için gelmiş olmaktadır. “يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ “Ey insanlar! Rabbinize karşı takva sahibi olun. O saatin (kıyâmetin) zelzelesi (şiddetli sarsıntısı), muhakkak ki çok büyük bir şeydir.”⁵²⁰ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “Onların mallarından sadaka olarak al ve onunla, onları temizle ve tezkiye et ve onlara dua et, muhakkak ki; senin duan onlar için bir sekinedir (sükûnettir). Ve Allah; Sem’î (en iyi işiten)dir, Âlim (en iyi bilen)dir”⁵²¹ ayetinde إِنَّ'nin kullanılması ile kendisinden önce geçen cümlede Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dua etmesinin gerekçesi ifade edilmektedir. Cümlede إِنَّ kullanılmamış olsaydı muhatap niye dua edeyim? diyerek dua etmenin gerekçesini soracaktı ancak iki cümle birbirine إِنَّ ile bağlanmadığı için cümle net anlaşılmamış olacaktı. Yine cümle إِنَّ ile kurulmamış olsaydı te'kidli de olmayacaktı.

Konunun açık örneklerinden biri şu ayettir: وَلَا تَخَاطَبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا ؕ إِنَّهُمْ مُّعْرِضُونَ “...zulmeden kimseler hakkında bana hiç yalvarma! (Çünkü) Şüphesiz onlar suda boğulacaklardır”⁵²² وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ “Ve ona binin. Onun yüzmesi ve demir atması (durması) Allah'ın adıyladır. Muhakkak ki benim Rabbin mutlaka Gafûr'dur (mağfiret eden), Rahîm'dir (rahmet nuru gönderen).”⁵²³

- C. نَعَمْ manasında kullanılması.⁵²⁴ “نَعَمْ” kelimesi cevap ve tasdik harfidir. Soru soranın sorusuna cevap vermeyi veya bir haberi veya bir durumu ispat etmeyi veya te'kid etmeyi ifade eder.⁵²⁵ Bu açıklamaya göre, إِنَّ'nin “نَعَمْ” manasında kullanılması da bir çeşit te'kid ifade etmektedir. Kur'ân'da قَالَوا إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثَلَّى “Şöyle diyorlardı: "Bunlar sizi sihirleriyle yurduvuzdan çıkarmak ve tuttuğunuz örnek yolu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdan başka bir şey değil!”⁵²⁶ إِنَّ ile başlayan

⁵²⁰ Kur'ân-ı Kerim, Hacc 22/1.

⁵²¹ Kur'ân-ı Kerim, Tevbe 9/103.

⁵²² Kur'ân-ı Kerim, Mu'minûn 23/27.

⁵²³ Kur'ân-ı Kerim, Hûd 11/41.

⁵²⁴ Ebû Hasan 'Âli b. İsmâ'îl er-Rummânî, Me'âni'l-Hurûf, Thk. ve Tlk. İrfân b. Selim el-'Aşâhasûne ed-Dimaşkî, Mektebetu'l 'Asriyye Seyda, Beyrût 2008, s.124-127.

⁵²⁵ Levîs Ma'lûf, Mûncid fî'l Luğa, 2. Baskı, Dâru'l-Maşrik Beyrût 2001, s.1428.

⁵²⁶ Kur'ân-ı Kerim, Tâhâ 20/63.

cümlesinde إِنَّ'nin ismi olarak هَذَا kelimesinin هَذَيْن şeklinde mansûb olması gerekirken هَذَا şeklinde merfû gelerek gramatik bir hatanın olduğu iddia edilmiştir. Ancak kıraat imamları ve nahiv âlimleri bu ayeti farklı şekillerde okumuşlar ve farklı izahlarda bulunmuşlardır.

Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- Sahabeden Hz. Osman (r.a.), Hz. Ayşe (r.a) tarafından ayet إِنَّ هَذَيْنِ لَسَاجِرَانِ şeklinde rivâyet edilmiştir.⁵²⁷ Tabiinden Hasan Basrî, (ö. 110/728) Said b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]), İbrahim en- Nehaî (ö. 96/714) de bu şekilde okumuştur. Yine karîlerden İsâ b. Ömer (ö. 149/766), Âsım el-Cehderî ile Nâhhas da bu görüştedir. Bu izah, i'râba uygun fakat Mushaf'a uygun değildir.⁵²⁸
- 2- Züheyrî, Halîl b. Ahmed, Mufaddâl, Ebân, İbn Muhaysin ve İbn Kesîr, Âsım Hafs rivâyeti ile إِنَّ هَذَا لَسَاجِرَانِ şeklinde okumuşlardır. İbn Kesîr هَذَا şeklinde ن'u şeddeli okumuştur. Bu kıraat ile okunmasıyla hem Mushaf ile ilgili hatadan hem de i'râbla ilgili hata bertaraf edilmiş olur. Bu durumda ayetin manası مَا هَذَا إِلَّا سَاجِرَانِ “Bu ikisi ancak sihirbazdır” şeklindeki manada olur.⁵²⁹

Medine ve Kûfe ehli ayeti إِنَّ هَذَا لَسَاجِرَانِ şeklinde okumuştur. Bu kıraat, Mushaf'a uygundur ancak i'râba uygun değildir. Bunlardan başka Abdullah İbn Mesûd (r.a.)'dan إِنَّ هَذَا إِلَّا سَاجِرَانِ şeklinde bir kıraat rivâyet edilmiştir. Ancak İmam Kîsâî, Abdullah b. Mesûd'un Kıraatindeki ayeti ل olmadan إِنَّ هَذَا سَاجِرَانِ şeklinde; el-Ferrâ إِنَّ دَانَ إِلَّا سَاجِرَانِ şeklinde okumuştur. Ne var ki sondaki bu üç kıraat tefsire hamledilmiş olup Mushaf'a aykırı olmalarından ötürü bu şekilde okumak caiz görülmemiştir.⁵³⁰

İlk üç kıraat, birbirleriyle çelişmeyen, tutarlı kıraatlerdir. Ancak bunların te'vili şöyle yapılabilir. Dil canlı bir varlıktır ve en az iki kişinin iletişimini sağlayan bir vasıta. Dilin kendine has kuralları bulunur. Aslında bu kurallar da iletişim esnasında ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda dilin kullanımı sözlü ve yazılı olarak gerçekleşmektedir. Kur'an, insanlığa sözlü dil ile aktarılmış Allah'ın kelâmıdır. Kur'an'ın bu özelliği yazılı olarak elimizde bulunan Kur'an metnini, metin dışı ve içi tamamlayıcılar ile anlamamızı gerekli kılmaktadır. Bu sebeple bu ayet, önceki ayetler ile ilişkilendirildiğinde 56. ayetten itibaren bir olay örgüsü anlatı tekniği ile işlenmektedir. Bunu, إِنَّ هَذَا لَسَاجِرَانِ'ye kadarki kısmın mazi siygası ile kullanılmasından anlamak

⁵²⁷ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vîlu Muşkili'l-Kur'an*, thk. İbrahim Şemseddin, Dâru'l-Kutubil-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrût 2014, s.25.

⁵²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *Câmi'l-Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulhasan et-Türkî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 2006, c. 14.s.87-90.

⁵²⁹ el-Kurtubî, *Câmi'l-Ahkâmi'l-Kur'an*, c.14.s.87-90.

⁵³⁰ el-Kurtubî, *Câmi'l-Ahkâmi'l-Kur'an*, c.14.s.87-90.

mümkündür. Diğer bir husus, *هَذَانُ لَسَاجِرَانِ* kısmı, ana metnin içindeki başka bir mütekellimin diğer bir muhataba aktardığı kelâmdır. Bu aktarma sırasında mütekellim ile muhatap arasındaki sözlü iletişim üslubu devreye girerek anlatılmaktadır. Bu şekildeki bir üslupla gramere bağlı kalmadan kelâmın manası anlaşılabilir. Bu bazen muhatapla mütekellim arasındaki jest ve mimiklerle sağlanabilirken bazen de söylenmek istenen kelime ağız içerisinde tutularak söylenmeksizin geçilir. Mütekellimin sözü, muhatap tarafından anlaşılmasından ötürü de iletişim, kıyâsî gramere bağlı kalmadan tabîi gramere göre doğrudan bir şekilde gerçekleşir. Bunu dil selikaları ile bilen Medine ve Kûfe ehli, *هَذَانُ لَسَاجِرَانِ* şeklinde okumuşlardır. Sözlü dilde bunun böyle olması çoğu kez kaçınılmazdır. Nitekim buna benzer uygulamaları eski Arap şiirinde de bulmak mümkündür.⁵³¹ Yine belagat geleneğinde mûsnedün ileyhinin hazfî ile zahir duruma göre gereksiz söz söylemekten kaçınılabilir. Bu, dinleyicinin hayalini, biri aklî diğeri lâfzî iki delilden kuvvetli olana döndürmek amacıyla veya dinleyicinin dikkat ve zekâsının derecesini ölçmek içindir. Ya da mûsnedün ileyhiyi anmamakla küçümsemek gibi nedenlere bağlı gerçekleşmektedir.⁵³² Bu ayetin metin içi bağlamından anlaşılan da muhtemel bu nedenlerden biridir. Buna binaen de ayet konuşma esnasında mütekellim şen zamiri varmış gibi konuştuğu için *هَذَانُ لَسَاجِرَانِ* şeklinde varid olmuştur, denilebilir.

İkinci olarak *هَذَيْنِ لَسَاجِرَانِ* şeklinde okuyanlar kıyâsî i'râbı esas almışlardı. Kıyâsî i'râb çoğunlukla yazı diline özgü bir durumdur. Manada herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Burada *هَذَيْنِ*'nin ameli dikkate alınmış, öncesindeki ayetler göz önünde bulundurulmadan *هَذَيْنِ لَسَاجِرَانِ* şeklinde okunmuştur.

Üçüncü olarak *هَذَانُ لَسَاجِرَانِ* şeklinde okuyanlar hem kıyâsî gramere hem de tabîi gramere bağlı okudukları için hem Mushaf hem de i'râb bakımından doğru bir şekilde okumaktadırlar.

Dilde aslolan kastedilen mananın hasıl olmasıdır.⁵³³ Bu manaların hasıl olması, edebi zevk ile ilgili bir durumdur. Bu zevk herkeste aynı seviyede bulunmadığı için Mushaf'taki haliyle *هَذَانُ لَسَاجِرَانِ* şeklinde; i'râba uygunluk bakımından *هَذَيْنِ لَسَاجِرَانِ* okuyuş şekliyle; selikaya ve edebi zevke uygun olarak da *هَذَانُ لَسَاجِرَانِ* tarzında üç şekilde okumak caiz kabul edilebilir.

⁵³¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s.368.

⁵³² Sa'âdetin Mesûd et-Teftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu Telhisi'l-Miftâh*, Dâru'l-İhyâi'l-Tûrasi'l-'Arabî, thk. ve tlk. Ahmed İzzü İnâyet, Beyrût, bty. s.185.; Celâluddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, Dâru'l-Fikri'l-'Azela, şrh. Abdurrahmân Berkûk, byy.,bty., s.53-54.

⁵³³ İbn Cini, *el-Hasâis*, s.67.

Bunun dışındaki okuyuşlar tefsir mukabilinde açıklamalar olarak kabul edilebilir.

Müfessirlerin bir kısmı bazı harflerin اِنَّ manasında kullanıldığını iddia etmişlerdir. Bu harflerden biri de بَل'dir. Bunun için عَزَّةٌ وَشِقَاقٍ اِنَّ بَل'ın için “Küfredenler, (iddia ettiklerinin) aksine, bir gurur ve tefrika içindedirler”⁵³⁴ ayetini istidlal getirmişlerdir. Ancak بَل'ın اِنَّ manasında kullanılmasının sebebi kendisinden önce kasemin varlığıdır. Nitekim önceki ayet ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ اِنَّ kasem ifadesinin varlığı بَل'ın اِنَّ manasında takdir edilmesine sebeptir. Zira buna benzer şekilde اِنَّ, kasemin cevabında da kullanılmaktadır.⁵³⁷

2.1.2. أَنّ'nin Kullanımı

- a. اِنَّ, Kur'ân'da اِنَّ'nin içerdigi te'kid manasını içermektedir. Nitekim aşağıdaki ayetlerde bu manada geldiğine örnek verilebilir:

“Yine bilmez” **أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ** misin ki göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümlerliği yalnız Allah’ındır. Sizin için Allah’tan başka ne bir dost ne de yardımcı vardır”⁵³⁸ ayetinde vurgu göklerin ve yerin mülkünün Allah’a ait olduğu anlamındadır.

“Keşke zalimler azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi- şimdi de bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı!”⁵³⁹ ayetinde kuvvetin Allah’a ve Allah’ın azabının çetin olduğu konusunda te’kid yapılmıştır.

وَكُنَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... ve yaralamalara da birbirine kısas vardır, diye yazdık"⁵⁴⁰ ayetinde vurgu hükme yöneliktir.

- b. لَعْلٌ manasında ⁵⁴¹ kullanılır.

⁵³⁴ Sâd 38/2.

535 Sâd 38/1.

⁵³⁶ el-Âhfes el-Evsât, *Me'âni'l-Kur'ân*, c.1.s.20-21.

⁵³⁷ el-Galâyînî, *Câmi 'u 'd-Durûsî*, s.376.

⁵³⁸ Kur'ân-ı Kerim, *Bakara* 2/107.

⁵³⁹ Kur'ân-ı Kerim, *Bakara* 2/165.

⁵⁴⁰ Kur'ân-ı Kerim, *Mâide* 5/45.

⁵⁴¹ es-Suyûtî, *Itkân*, s.379.

İlk cümle olumsuz gelirken لَكِنَّ ile başlayan cümle olumlu gelir اِذْ يُرِيكُهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ اَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَتِلْتَهُمْ وَلَتَنَزَّعَتْهُمْ فِي الْاَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ "Allah rüyanda onları sana az olarak göstermişti, eğer onları sana çok gösterseydi korkup çekinirdiniz, savaşma konusunda görüşleriniz çelişirdi, fakat Allah korudu. Şüphe yok ki O kalplerin gizlediğini eksiksiz bilmektedir"⁵⁴⁶ ayetinde olumsuzluk manası vurgulanmıştır. Anlamı مَا اَرَاكَهُمْ "Onları sana çok sayıda göstermedi..." şeklindedir.

İlk kısım olumlu gelirken ikinci kısım olumsuz cümle gelir. فَاِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَّعَهُ ۗ اَلَا إِنَّمَا طَائَرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ "Onlara bir iyilik (bolluk, bereket) gelince "Bu bizim hakkımızdır" derler, eğer başlarına bir felâket gelirse bunu Mûsâ ve onunla beraber olanların uğursuzluğuna bağlarlardı. Bilesiniz ki başlarına gelenler Allah katındandır; fakat onların çoğu bunu bilmez"⁵⁴⁷ ayetinde te'kid manası لَكِنَّ'den sonraki cümlededir.

2.1.5. 'لَيْتَ'nin Kullanımı

- Temenni anlamı ifade eder; وَلَوْ تَرَىٰ اِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذَّبُ "Onların ateşin karşısında durdurulup "Ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha Rabbimizin ayetlerini yalan saymayıp inananlardan olsak" dediklerini bir görsen!"⁵⁴⁸ ayetinde Zemahşerî فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ ifadesindeki "Keşke yalanlayanlardan olmaksızın ve müminlerden olarak geri dönsək" manasının, temenni ifadesi olduğunu söyler.⁵⁴⁹ Benzer şekilde فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا اَطَعْنَا اللَّهَ وَاطَعْنَا الرَّسُولَ "Yüzleri ateşe çevrildiği gün, 'Keşke Allah'a itaat etseydik, Resulü dinleseydik" diyecekler"⁵⁵⁰ ayetinde temenni ifadesi bulunmaktadır. Zira dünyaya geri dönmeleri kendileri için imkânsız olanı arzu etmektedirler.
- Pişmanlık manası bulunur;⁵⁵¹ نَيْتَكِيمِ اتَّخَذْتُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ "O gün, (dünyada iken) haktan sapmış kişi ellerini ısırarak şöyle diyecek: "Keşke peygamberle birlikte aynı yolda olsaydım!"⁵⁵² ayetine pişmanlık manası verilmiştir. Ancak vuku bulması imkânsız bir durum söz konusu olduğu için لَيْتَ cümleyi temenni manasından çıkarmamaktadır.

⁵⁴⁶ Kur'ân-ı Kerim *Enfâl* 8/43.

⁵⁴⁷ Kur'ân-ı Kerim, *Â'râf* 7/131.

⁵⁴⁸ Kur'ân-ı Kerim, *En'âm* 6/27.

⁵⁴⁹ ez-Zemahşerî, *el-Kaşşâf* c.1. s.335.

⁵⁵⁰ Kur'ân-ı Kerim, *Ahzâb* 33/66.

⁵⁵¹ Hikmet Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yay., İzmir 1999. s.135.

⁵⁵² Kur'ân-ı Kerim, *Furkân* 25/27.

2.1.6. لَعَلَّ 'nin Kullanımı

a. لَعَلَّ الله بَعْفُورُ لِلْعَاصِي örneğinde olduğu gibi terecci ve işfâk içindir. Ancak terecci sonucun bilinmediği şey için kullanılmaktadır. Bu ise Allah için imkânsızdır. Bu sebeple korku ve işfâk için kullanılabilir. Âlimlerden bir kısmı لَعَلَّ'nin Kur'ân'daki kullanımlarının muhataplar hakkında olduğunu söylemişlerdir.⁵⁵³ Yüce Allah'ın أَوْ يَخْشَى اَلَعَلَّ يَنْدَكُرُ اَوْ يَخْشَى “Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt dinler veya korkar”⁵⁵⁴ ayeti konusunda Sîbeveyhi şöyle demektedir: “Bunun manası: ‘öğüt alma ve korkmayı hatırlatma konusunda siz ikiniz ümit üzere olunuz’ şeklindedir. Yani söz, Musa ve Hârûn (a.s.)’a yönelikti. Zira ikisi Fir’avun’un iman etmeyeceği konusunda iddialı degillerdi.”⁵⁵⁵

b. Havf (korkutma) anlamında; وَالَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ اَلَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ “Kitab’ı ve mizanı hak olarak indiren Allah’tır. Ne biliyorsun, belki de kıyamet saati yakındır!”⁵⁵⁶ Çünkü kıyamet saati müminler hakkında korkulan bir durumdur. Bunun delili ise, وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا “İnananlar ondan korkanlardır...”⁵⁵⁷ ayetidir.⁵⁵⁸

c. Sebep belirtme; وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ “Bu (Kur’ân) da bizim indirdiğimiz bereket kaynağı bir kitaptır. Artık ona uyun ve Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin”⁵⁵⁹ وَالْقَى فِي الْأَرْضِ “Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağlar; yolunuzu bulmanız için de nehirler, yollar ve nice işaretler meydana getirdi”⁵⁶⁰ ayetlerinde olduğu gibi اَلَعَلَّ manasında ta’lil için kullanılmaktadır.⁵⁶¹ Nitekim Sa’leb eş-Şeybânî (ö. 291/904), اَلَعَلَّ يَنْدَكُرُ اَوْ يَخْشَى ayetini اَلَعَلَّ manası vererek açıklamaktadır.

d. İstifhâm için olur; لَا تَذَرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا “Nereden bileceksin, belki Allah (mi) bundan sonra yeni bir durum meydana getirir.”⁵⁶³ وَمَا يُدْرِيكَ اَلَعَلَّ بَرَكًا “Ne bilirsin, belki de o arınacak”⁵⁶⁴ ayetlerini Kûfe Ekolü mensupları istifham amaçlı geldiğini iddia etmişlerdir.⁵⁶⁵ Ne var ki bu ayetlerde لَعَلَّ'nin istifhâm anlamının verilmesi bize göre bağlam ve anlam

⁵⁵³ Rağib el-İsfehânî, *Müfredât fî Ğaribu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, thk. Muhammed Halîl 'Aytânî Beyrût 2010. s.454.

⁵⁵⁴ Kur'ân-ı Kerim, *Tâhâ* 20/44.

⁵⁵⁵ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.4.s.231.

⁵⁵⁶ Kur'ân-ı Kerim, *Şûrâ* 42/17.

⁵⁵⁷ Kur'ân-ı Kerim, *Şûrâ* 42/18.

⁵⁵⁸ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.4.s.231.

⁵⁵⁹ Kur'ân-ı Kerim, *En'âm* 6/155.

⁵⁶⁰ Kur'ân-ı Kerim, *Nahl* 16/15.

⁵⁶¹ İsfehânî, *Müfredât fî Ğaribu'l-Kur'ân*, s.454.

⁵⁶² Kur'ân-ı Kerim, *Tâhâ* 20/44.

⁵⁶³ Kur'ân-ı Kerim, *Talâk* 65/1.

⁵⁶⁴ Kur'ân-ı Kerim, *Abese* 80/3.

⁵⁶⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.1.s.317.

açısından isabetli görünmemektedir. Zira birinci ayette boşanmayla ilgili bir hüküm açıklanmakta ve ayetin sonunda işlerin sonucunu meydana getirenin de Allah olduğu vurgulanmaktadır. Bu şekilde bağlam ve anlam örgüsünde ‘Allah mı?..’ diyerek soru yönelmek ayetin anlamını bağlamından koparmak anlamına gelmektedir. İkinci ayette ise muhataba üçüncü şahıs hakkında olası bir durumu haber vermektedir. Bu sebeple لَعَلَّ ye soru anlamı vermek ayetin hem dış bağlamı hem de iç bağlamıyla uyumlu görünmemektedir. Bu durumda bu iki ayette لَعَلَّ ye soru edatı anlamı vermek uygun değildir.

2.1. MODERN ARAPÇADA BAŞKA HARFLERLE BİRLİKTE İFADE ETTİĞİ ANLAMLAR

Bu harfler, Modern Arap Edebiyatında da oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Gerek gazete ve dergilerde gerekse Arap Edebiyatının tiyatro ve roman türüne ait üsluplarda oldukça fazla kullanılmaktadır. Ne var ki diğer bazı edatlarla kaynaşarak kullanımı yaygınlaşmış olup değişik anlamlar kazanmıştır. Öyle ki bu harfler bazen kendisiyle beraber gelen diğer kelimeler ile farklı bir anlam kazanmaktadır. Bunun en açık örneği, بَيِّنْ kelimesiyle أَنَّ 'nin birleşik kullanımıdır. Nitekim أَنَّ olmadan بَيِّنْ değer kazanamamakta ve ancak ikisi birlikte anlamlı olabilmektedir.⁵⁶⁶ Dikkate alınması gereken bu husus kullanılan dilin değişen ihtiyaçlara cevap verebilecek güçte bulunabilmesiyle ilgilidir. Değişen ve çoğalan ihtiyaçlarla birlikte değişik anlam ifadelerine Modern Arapçada bu harflerle beraber oluşan bir kısım yapılarla cevap verilebilmektedir. Bu anlam ilgileri farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu bölümde bu harflerin başka harflerle ifade ettiği anlamlar örnekleriyle birlikte açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Meftuh أَنَّ'nin İfade Ettiği Anlamlar

- أَنَّ...dığı(nı),...dığı(n),...eceği,....eceğini,....
olduğu,....yapacağını,....ki, gibi manalar verilebilir.

“Makaleden, عَلِمْتُ مِنَ الْمَقَالِ أَنَّ الْكَاتِبَ الْمَشْهُورَ طَهَ حُسَيْنٌ لَهُ عَدَدٌ كَبِيرٌ مِنَ الْكُتُبِ”⁵⁶⁷ meşhur yazar Taha Hüseyin'in bir çok kitabının olduğunu öğrendim”⁵⁶⁷ örneğinde bağ-fiil görevi üstlenmiştir. أَنَّ tercüme edilirken “muhakkak, doğrusu” gibi manalar vermek tercümeyi bozduğu için kullanılmaz.⁵⁶⁸ Ancak Türkçede bağ-fiil görevi üstlenmiş eklerle tercüme edilmesi uygundur.

2.2.2. أَنَّ'nin Başına إِدْ Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

إِءْ edatı cümle içinde dört çeşit görevi bulunmaktadır. Bunlardan birisi de kendisinden önceki cümlenin yapılış sebebini bildirmesidir. Hem fiil cümlesi hem de isim cümlesi için kullanılabilir. Ancak أَنَّ'lı cümleler, isim

⁵⁶⁶ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, c.1.s.164.

⁵⁶⁷ Hüseyin Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, Dağarcık Yay., İstanbul 2013, s.39.

⁵⁶⁸ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi-Nahiv*, s.154.

cümlesidir. Bu sebeple sebep bildiren yan cümlecik olarak tercüme edilebilir.⁵⁶⁹

• لا أَسْتَطِيعُ الدَّهَابَ أَنْ ...dığı için, ...dığından dolayı, sebebiyle
“Vaktim olmadığı için seninle gelemem. / seninle gelemem, çünkü(zira) vaktim yok.”

“Arabam olmadığından işime yürüyerek giderim.”⁵⁷⁰

أَنْ ile yaklaşık aynı anlamda kullanılan إِذْ edatını cümlede أَنْ olmadan tek başına kullanmak mümkündür, nitekim إِذْ أَصِيبَ بِمَرَضٍ مُفَاجِئٍ “Yolculuğa çıkamadım zira birdenbire hastalandım” örneğinde olduğu gibi إِذْ'ın kullanımı fiil cümlesinde tek başına gerçekleşir. Ancak أَنْ kalıbı şeklindeki kullanımı ise ya zamir veya isim cümlesinde kullanılmaktadır.⁵⁷¹

• إِذْ أَنْ çünkü, zira,-den dolayı,-den ötürü, dığı için, -mesi dolayısıyla,-ması dolayısıyla,-mesinden ötürü, sebebiyle;

“Şu an onunla görüşemez, çünkü meşgul”⁵⁷²

2.2.3. أَنْ'nin Başına على Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

على harfi cer olarak kullanılmaktadır. Anlamı yerine göre “e,...a,...üzerine, üzerinde” şeklindedir⁵⁷³ ancak على harfi, أساس kelimesiyle birleşince aşağıdaki anlamlara gelebilmektedir.

• على أساس أَنْ ...e binâen, ... e dayanarak,...e göre, ...dığı için;

“Bu adam, müfettiş olduğundan dolayı bize geldi, fakat aslında bu mesleği sevmiyordu”

⁵⁶⁹ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, Tekin Kitabevi, Konya, 2002, s.40-42.; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 2012, s.639.

⁵⁷⁰ Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.8.

⁵⁷¹ Cüneyt Eren-Tahsin Deliçay, *Arapça Cümle Yapısı ve Çeviri Teknikleri*, Tıbyan Yayıncılık, 2004. s.98.

⁵⁷² Hüseyin Günday- Şener Şahin, *Arapça'da Bağlaçlar*, Emin Yayınları, Bursa 2013. s.105-106.

⁵⁷³ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.280.

2.2.4. **أَنَّ**'nin Başına **وَمِنْ ثَمَّ** Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

ثَمَّ mekân zarfı olarak “orada” anlamına gelmektedir. Bazen مِنْ ile kullanılarak aşağıdaki manalara gelebilmektedir.⁵⁷⁴

• **وَمِنْ ثَمَّ فَإِنَّ**bu yüzden, bundan dolayı, bu sebeple, bunun için, bu vesileyle;

وَجَبَ عَلَيَّ أَنْ أَشْتَرِيَ هَدِيَّةً لِأَبِي وَمِنْ ثَمَّ فَإِنِّي لَشَتَرْتُ لَهُ جَدَاءً. “Babama bir hediye almam lazımdı. Bundan dolayı da kendisine ayakkabı satın aldım.”⁵⁷⁵

2.2.5. **أَنَّ**'nin Başına **وَذَلِكَ**، **وَذَلِكَ لـ**، **وَذَلِكَ لـ**، **وَذَلِكَ بـ**، **وَذَلِكَ**، **وَذَلِكَ** Geldiğinde Kazandığı Anlamlar

İşaret ismiyle harfî cer olan لـ'nin bileşimi olan bu kelimeye فَإِنَّ ilave edilince aşağıdaki anlamlarda kullanılmıştır.⁵⁷⁶

• **وَذَلِكَ أَنْ** / **وَذَلِكَ أَنَّ** ...dığından dolayı, bu da...(n)ın sonucudur, bu da yapması sebebiyledir,...dığı için, Çünkü;

هَذِهِ مَشْرُوعَاتٌ حَيَوِيَّةٌ ذَلِكَ أَنَّهَا تَفْتَحُ آفَاقًا بَعِيدَةً لِلتَّنْمِيَةِ الْاِقْتِصَادِيَّةِ. “Bunlar hayatî projelerdir, çünkü ekonomik gelişme için uzak ufuklar açmaktadır”⁵⁷⁷

• **وَذَلِكَ بِأَنَّ** ...dığından dolayı, bu da...(n)ın sonucudur, bu da yapması sebebiyledir,...dığı için, Çünkü;

رَسَبَ الطَّلَابُ كُلُّهُمْ فِي الصَّفِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ فَضَّلُوا مُشَاهَدَةَ التِّلْفَازِ عَلَى الدِّرَاسَةِ “Bütün öğrenciler, televizyon seyretmeyi, çalışmaya tercih ettiklerinden dolayı sınıfta kaldı”⁵⁷⁸

• **وَذَلِكَ لِأَنَّ** ...dığından dolayı, bu da...(n)ın sonucudur, bu da yapması sebebiyledir,...dığı için, Çünkü;⁵⁷⁹

⁵⁷⁴ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.173.; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 2012, s.133.

⁵⁷⁵ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.82.

⁵⁷⁶ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.373.

⁵⁷⁷ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.136.

⁵⁷⁸ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.37.

⁵⁷⁹ Cihaner Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, Aktif Yay., 3. Baskı, Ankara 2015, s.103.

بِالنِّسْبَةِ لِي إِسْتَأْنُبُولَ هِيَ أَكْثَرُ مَدِينَةٍ إِزْدِحَامًا فِي تَرْكِهَا ذَلِكَ لِأَنَّ السِّيَاحَ يُفْدُونَ إِلَيْهَا مِنْ جَمِيعِ
بِالنِّسْبَةِ لِي إِسْتَأْنُبُولَ هِيَ أَكْثَرُ مَدِينَةٍ إِزْدِحَامًا فِي تَرْكِهَا ذَلِكَ لِأَنَّ السِّيَاحَ يُفْدُونَ إِلَيْهَا مِنْ جَمِيعِ
بِالنِّسْبَةِ لِي إِسْتَأْنُبُولَ هِيَ أَكْثَرُ مَدِينَةٍ إِزْدِحَامًا فِي تَرْكِهَا ذَلِكَ لِأَنَّ السِّيَاحَ يُفْدُونَ إِلَيْهَا مِنْ جَمِيعِ
Bana göre İstanbul, dünyanın her tarafından turistler geldiği için
Türkiye'nin en kalabalık şehridir”⁵⁸⁰

• دَیْغِیْنَدَن دُولَیْ، بُو دَا... (n) ین سونوودور، بُو دَا یَپمَاسِی سَبعِبییلَدر،...دیْغِی اِچِین، چُونکُ؛

إِنَّ بَعْضَ الْأَدْبَاءِ فِي السُّعُودِيَّةِ امْتَنَعُوا عَنْ نَشْرِ الْعَامِيَّةِ وَذَلِكَ لِأَنَّهُمْ يُدْرِكُونَ خَطَرَ الْكِتَابَةِ
بِالنِّسْبَةِ لِي إِسْتَأْنُبُولَ هِيَ أَكْثَرُ مَدِينَةٍ إِزْدِحَامًا فِي تَرْكِهَا ذَلِكَ لِأَنَّ السِّيَاحَ يُفْدُونَ إِلَيْهَا مِنْ جَمِيعِ
Bana göre İstanbul, dünyanın her tarafından turistler geldiği için
Türkiye'nin en kalabalık şehridir”⁵⁸¹

• وَلِذَلِكَ فَلِئْ بُنُون اِچِین، بوندان دُولَیْ، بُو یُزدَن، بُو سَبعِپَ، بُو
vesileyle، دُولَیْسیلَا.

لِذَلِكَ فَلِئْ حِمَايَةِ الْبَيْتَةِ تَأْتِي فِي مُقَدِّمَةِ أَوْلِيَّاتِ الْحُكُومَةِ الْمُلْعَاشِيَّةِ.
Dolayısıyla, çevrenin korunması Malagazi Hükümeti için en önemli önceliğe sahiptir”⁵⁸²

2.2.6. اِنْنِ نین بَاشِنَا بَاغْتِبَارِ عَلٰی اِغْتِبَارِ، Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

اِغْتِبَارِ عَلٰی/بِ harfi cerrine kelimesi eklenmesiyle اِنْنِ نین بَاشِنَا gelen bu ek aşağıdaki anlamlarda kullanılmıştır.

- بَاغْتِبَارِ اِنْنِ نین بَاشِنَا bakımından,...e göre، itibariyle، şartıyla، ile ilgili olarak,...yapması itibariyle,...yapması bakımından,...yapması hasebiyle،دیْغِی اِچِین،...den dolayı، sebebiyle;

اِتَّخَذَ بَعْضُ الْأَنْبَاءِ الْعَرَبِ مَوْفِقًا مِنَ الْعُثْمَانِيِّينَ بِاِغْتِبَارِ أَنَّهُمْ دَافَعُوا عَنْ حُقُوقِهِمْ.

“Bazı Arap edebiyatçıları, haklarını savunması hasebiyle Osmanlıların yanında yer almışlardır”⁵⁸³

- اِغْتِبَارِ اِنْنِ نین بَاشِنَا bakımından,...e göre، itibariyle، şartıyla، ile ilgili olarak,...yapması itibariyle,...yapması bakımından,...yapması hasebiyle،دیْغِی اِچِین،...den dolayı، sebebiyle;

⁵⁸⁰ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.137.

⁵⁸¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.137.

⁵⁸² <http://context.reverso.net>., Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.139.

⁵⁸³ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.190.

الأسلحة الكيماوية محرّم استخدامها في الحروب على اعتبار أنّ معظم ضحاياها سيكُونون
الأسلحة الكيميائية محرّم استخدامها في الحروب على اعتبار أنّ معظم ضحاياها سيكُونون
الأسلحة الكيميائية محرّم استخدامها في الحروب على اعتبار أنّ معظم ضحاياها سيكُونون
الأسلحة الكيميائية محرّم استخدامها في الحروب على اعتبار أنّ معظم ضحاياها سيكُونون
الأسلحة الكيميائية محرّم استخدامها في الحروب على اعتبار أنّ معظم ضحاياها سيكُونون
الأسلحة الكيميائية محرّم استخدامها في الحروب على اعتبار أنّ معظم ضحاياها سيكُونون
الأسلحة الكيميائية محرّم استخدامها في الحروب على اعتبار أنّ معظم ضحاياها سيكُونون
الأسلحة الكيميائية محرّم استخدامها في الحروب على اعتبار أنّ معظم ضحاياها سيكُونون
الأسلحة الكيميائية محرّم استخدامها في الحروب على اعتبار أنّ معظم ضحاياها سيكُونون
الأسلحة الكيميائية محرّم استخدامها في الحروب على اعتبار أنّ معظم ضحاياها سيكُونون

2.2.7. ‘nin Başına ل Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

Üç çeşit ل bulunmaktadır. Bunlardan biri de cer harfi olan ve bu cer harfi sebebiyet bildirebilir. ⁵⁸⁵ أنّ ‘li isim cümlesinin başına geldiği için kendisinden sonraki cümlelerin niçin yapıldığını açıklar.

• لأنّ ...dığı için, ...dığından, ...dığından dolayı, çünkü, zira, sebebiyle, için, bunun için, bu yüzden, den dolayı...

“Meşgul olduğu için/olduğundan onunla görüşemiyor” ⁵⁸⁶ لا يَسْتَطِيعُ مُقَابَلَتَهَا الْآنَ لِأَنَّهُ مَشْغُولٌ.

“Meşgul olduğu için katılmadı” cümleleri kullanılabılır. Ancak لِأَنّ ‘li kullanım ile aynı anlam gelen وَلِهَذَا edatları arasında cümle çeşidi bakımından fark bulunabilmektedir. Çünkü وَلِهَذَا ile وَلِهَذَا “Bu öğrenciler çalışkandır. Bu sebeple onları seviyorum” örneğinde olduğu gibi لِذَا dan sonra mazi veya müzari fiil kullanılmaktadır. Nitekim لَأَنَّهُمْ يَشْتَغِلُونَ “İşçiler, çok çalıştıkları için yoruldu” ⁵⁸⁷ örneğinde olduğu gibi لِأَنّ ile kullanımında, ya zamir veya isim cümlesi kullanılabılır. ⁵⁸⁸

2.2.8. ‘nin نَظَرًا لـ... Başına Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

نَظَرًا لـ “...i de göz önüne alarak,...e bakarak, ...sebebiyle, ...yüzünden” anlamlarına gelmektedir. ⁵⁸⁹ أنّ ile kullanımı şu anlamlara gelmektedir.

• نَظَرًا لِأَنّ ...dığı için, ...dığından dolayı, ...yapması sebebiyle;

⁵⁸⁴ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.191.

⁵⁸⁵ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.813.

⁵⁸⁶ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.279.; Günday-Şahin, *Arapça’da Bağlaçlar*, s.105.

⁵⁸⁷ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., 19. Baskı, İstanbul 2016, s.198.

⁵⁸⁸ Cüneyt Eren, Tahsin Deliçay, *Arapça Cümle Yapısı ve Çeviri Teknikleri*, Tıbyan Yay., 2004. s.95

⁵⁸⁹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.919.

“Başka yapacağım bir şey نَظَرًا لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ آخَرَ أَعْمَلُهُ. “⁵⁹⁰ Dēḥiṭ ḥā ilā al-bayt نَظَرًا لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ آخَرَ أَعْمَلُهُ. “Başka yapacağım bir şey olmadığı için eve gittim”⁵⁹⁰

• نَظَرًا لِأَنَّهُ...e göre,... e nazaran,...e bakarak, ...den dolayı, sebebiyle,...dığı için,...dığından dolayı,...yapması sebebiyle

“Başkan, hasta olduğundan toplantıyı erteledi” ; نَظَرًا لِأَنَّهُ الرَّئِيسَ مَرِيضٌ فَقَدْ أَجَلَ الْإِجْتِمَاعَ

نَظَرًا لِأَنَّهُ مُحَادَثَاتِ الْمُدْرَسِينَ كَانَتْ بِاللُّغَةِ الْأَلْمَانِيَّةِ فَإِنَّهَا لَمْ تَكُنْ مَفْهُومَةً لِلطَّلَابِ عَلَى الْإِطْلَاقِ. “Hocaların konuşmaları Almanca olduğundan, öğrenciler tarafından kesinlikle anlaşılmadı”⁵⁹¹

2.2.9. نَظَرًا’nin Başına بِمَا Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

ise yerine göre isim, yerine göre harf, yerine göre de zaîd olarak cümlelerde bulunur. بِمَا harfi cerri ile بِمَا birleştikten sonra بِمَا’li cümlelerde şu aşağıdaki manaları kazanabilir.

- بِمَا çünkü, zira,-den dolayı,-den ötürü, dığı için, -mesi dolayısıyla,-ması dolayısıyla,-mesinden ötürü, sebebiyle, ...e bakarak, ...i gözönüne alarak, ... e göre; ⁵⁹⁴

“Çok meşgul olacağım için, yarın yola çıkamayacağım” ⁵⁹⁵ بِمَا أَنَّنِي مَشْغُولَةٌ جَدًّا فَلَنْ أَسَافَرَ غَدًا. “Çok meşgul olacağım için, yarın yola çıkamayacağım”⁵⁹⁵ بِمَا أَنَّنِي مَشْغُولَةٌ جَدًّا فَلَنْ أَسَافَرَ غَدًا. “Çok meşgul olacağım için, yarın yola çıkamayacağım”⁵⁹⁵

“Mademki hakkımda çok şey biliyorsun, öyleyse niye onları söylemiyorsun?” ⁵⁹⁶ بِمَا أَنَّنِي مَشْغُولَةٌ جَدًّا فَلَنْ أَسَافَرَ غَدًا. “Mademki hakkımda çok şey biliyorsun, öyleyse niye onları söylemiyorsun?”⁵⁹⁶ بِمَا أَنَّنِي مَشْغُولَةٌ جَدًّا فَلَنْ أَسَافَرَ غَدًا. “Mademki hakkımda çok şey biliyorsun, öyleyse niye onları söylemiyorsun?”⁵⁹⁶

⁵⁹⁰ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.372.

⁵⁹¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.373. Günday-Şahin, *Arapça’da Bağlaçlar*, s.98.

⁵⁹² Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.56.

⁵⁹³ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.387.

⁵⁹⁴ Ahmed el-‘Ayad ve Davûd ‘Abdehu, Ahmed Muhtâr Ömer, Salih Cevvad Ta’mehu, el-Ceylanî b. Hacı Yahyâ, Nedim Mar’âşlı, *el-Mu‘cemul-Arabiyyu’l-Esâsî*, haz. Munazzametu’l-‘Arabiyye li’t-Terbiyye ve’s-Sikâfe ve’l-‘Ulûm, byy., bty. s.116.

⁵⁹⁵ Günday-Şahin, *Arapça’da Bağlaçlar*, s.105-106.; Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.23.

⁵⁹⁶ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.71.

⁵⁹⁷ Günday-Şahin, *Arapça’da Bağlaçlar*, s.105.

2.2.10. أَنّ'in Başına بِحُجَّةٍ Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

ب harfi cerdir, ⁵⁹⁸ حُجَّة ise “delil, hüccet, bahane, özür, mazeret; ispat; doküman; servet” manalarında isimdir. İkisinin bileşmesiyle بِحُجَّةٍ meydana gelir ve أَنّ 'nin başına gelerek kullanılan ⁵⁹⁹ bu kelimenin anlamları aşağıdaki gibidir.

- بِحُجَّةٍ أَنّ (dığı) bahanesiyle, mazereti ile, ileri sürerek;

أَجَلَ التَّلَامِيذِ الْقِيَامَ بِوَأَجَابَتِهِمْ بِحُجَّةٍ أَنَّ الْعُطْلَةَ طَوِيلَةٌ. “Öğrenciler tatilin uzunluğunu bahane ederek ödevlerini geciktirdiler” ⁶⁰⁰

2.2.11. أَنّ'in Başına عَلَى Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

عَلَى harfi cerdir. “...de,...in üstünde, in üzerinde, e...ilaveten; ...aleyhine, zararına,...dezavantajına; e...rağmen, ...den dolayı, ...nedeniyle; tarafından, ...vasıtasıyla; ...e göre,...e uygun olarak; ...esnasında, zarfında” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. عَلَى harfi, أَنّ'in önüne geçince şu manalarda kullanılmaktadır.

- عَلَى أَنَّهُ/أَنَّهَا ...dığı için; ...olması sebebiyle;...den dolayı; sayarak;

نُعَلِّمُ أَبْنَاءَنَا وَنُسَاعِدُهُمْ فِي حَيَاتِهِمْ عَلَى أَنَّهُمْ مُسْتَقْبَلُونَ. “İstikbalimiz oldukları için çocuklarımızı eğitir ve onlara hayatlarında yardım ederiz”

يَفْرَحُ الْأَسَاتِذَةُ بِنَجَاحِ الطَّلَبَةِ عَلَى أَنَّهُ نَجَّاحُهُمْ. “Öğretmenler, öğrencilerin başarılarını kendi başarıları sayarak sevinirler” ⁶⁰¹

- عَلَى أَنّne var ki, fakat, ama, lakin...;
فَقَدْ بَصَرَهُ وَهُوَ طِفْلٌ عَلَى أَنّ ذَلِكَ لَمْ يَمْنَعَهُ مِنْ مُوَاصَلَةِ الدِّرَاسَةِ “Çocukken gözlerini kaybetti fakat bu onu çalışmaya devam etmesini engellemedi” ⁶⁰²

- عَلَى أَنّ yapmakla beraber, diğer taraftan, ...yapmasına rağmen,...dığı halde,...yapacağına dair;

أَشْكُرُهُ عَلَى أَنَّنِي آعِيشُ بِالْكَفَافِ “Kıt kanaat geçinmeme rağmen, ona teşekkür mü edeyim?” ⁶⁰³

⁵⁹⁸ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.56.

⁵⁹⁹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.187.

⁶⁰⁰ Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.49.

⁶⁰¹ Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.217.

⁶⁰² Ali Kasimî-Muhyiddin Sabır, *el-Mu'cemul-Arabiyyu'l-Esası*, s.116.

⁶⁰³ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.202.

2.2.12. وَهَكَذَا فِىnin Başına Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

هَكَذَا harfleri ile birleşmiş bir kelimedir.⁶⁰⁴ Akabinde فِى ile birleşerek farklı bir mana oluşturur. Aşağıda bunun örnekleri bulunmaktadır.

• ...وَهَكَذَا فَإِنَّ... bunun için, bu yüzden, bundan dolayı;
“O çok zengin, bunun için pahalı bir araba satın aldı”⁶⁰⁵ örneğinde görüldüğü gibi إِنَّ ile beraber kullanılan bu kalıp ifade isim cümlesi kullanılır. Ancak ...وَهَكَذَا فَقَدْ... kalıbının akabinde ise وَهَكَذَا “Böylece proje eğitim araçlarının tamamının geliştirilmesinde bu faktörlere odaklandı” örneğindeki gibi fiil cümlesi gelmektedir.

2.2.13. إِلَّاnin İle İfade Ettiği Anlamlar

• إِلَّا ancak, ne var ki, meğer ki..., şu kadarı var ki, fakat, yapmasından başka,...yapmadıkça, yine de, buna rağmen, yalnızca;

“Kaçmaya çalıştı, ancak arabadan çıkamadı”
حَاوَلَ الْهُرُوبَ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَخْرُجَ مِنَ السَّيَّارَةِ.

“Babası onun doktor olmasını istiyordu. Ne var ki o, bu mesleği istemiyordu”
كَانَ وَالِدُهَا يُرِيدُ أَنْ تَكُونَ طَبِيبَةً إِلَّا أَنَّهَا لَمْ تُرِدْ هَذِهِ الْمِهْنَةَ.

“İyi maaşı var, ama her zaman arkadaşlarından borç para alıyor”
لَهُ رَاتِبٌ جَيِّدٌ إِلَّا أَنَّهُ دَائِمًا مَا يَقْتَرِضُ الْمَالَ مِنْ أَصْدِقَائِهِ.

“Polis, onu aradı, fakat bulamadılar”
قَامَ رِجَالُ الْأَمْنِ بِالْبَحْثِ عَنْهُ إِلَّا أَنَّهُمْ لَمْ يَتِمَكَّنُوا مِنَ الْعُثُورِ عَلَيْهِ.

“Birkaç seneden beri fakirdi, fakat şimdi zengin bir adam oldu”
لَقَدْ كَانَ فَقِيرًا مُنْذُ عِدَّةِ سَنَوَاتٍ إِلَّا أَنَّهُ أَصْبَحَ رَجُلًا غَنِيًّا.

“Ziyaretinin ardından uğursuz bir haber olduğunu sezdim. Yine de zoraki gülümsedim”
شَعُرْتُ أَنَّ وَرَاءَ زِيَارَتِهِ خَبْرًا مَشْوُومًا إِلَّا أَنَّنِي تَكَلَّفْتُ الْإِتِسَامَةَ.

“Yavaş konuşmaya çalıştı, ne var ki onu anlayamadım”⁶⁰⁶
حَاوَلَ أَنْ يَتَحَدَّثَ بِبُطْءٍ إِلَّا أَنَّنِي لَمْ أَتِمَكَّنْ مِنْ فَهْمِهِ.

⁶⁰⁴ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.448.

⁶⁰⁵ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.384.

⁶⁰⁶ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.20-21.

2.2.14. بَيِّدْ 'nin Başına İfade Ettiği Anlamlar

- بَيِّدْ fakat, ancak, ama, amma, ancak, yalnız, oysa, ne var ki, bununla birlikte, yine de, halbuki,...yapmasına rağmen manalarında biriyle kullanılır.⁶⁰⁷ بَيِّدْ kelimesi, أَلَا'nın benzerlerinden olup istisnâ edatıdır. Kendisinden sonra devamlı أُنَّ ile başlayan bir isim cümlesi bulunur. Edat muzaf olup, bu edata bitişen isim cümlesinin yeri de muzaf ileyhidir. Bu edatın yerine aynı anlama gelen إِلَّا أَنَّهُ veya غَيْرَ أَنَّهُ kelimeleri de kullanılabilir.⁶⁰⁸

“Sabah geç kalmama rağmen uyku var”⁶⁰⁹ اَنَا نَعَسَانُ بَيِّدْ أَنِّي اسْتَيْقَظْتُ مُتَأَخِّرًا صَبَاحًا.

2.2.15. رَغَمَ 'nin Başına İfade Ettiği Anlamlar

رَغَمَ - يَرْغَمُ fiilinin mastarı olan bu kelime⁶¹⁰ Türkçede “...e rağmen, ...e karşın” manasında bir kelimedir.⁶¹¹ أُنَّ ile birleşince aşağıdaki örnekler gibi mana kazanabilir.

- رَغَمَ...e rağmen, ...e karşın, ...dığı halde;

“Üniversiteden bir sene önce mezun olmama rağmen, Arapçayı konuşamıyorum”⁶¹² إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَتَكَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ رَغَمَ أَنِّي تَخَرَّجْتُ فِي الْجَامِعَةِ قَبْلَ سَنَةٍ

- رَغَمَ...e rağmen ancak,... e rağmen ne var ki, ...e rağmen yine de

رَغَمَ أَنَّ مَرَضَ الْإِسْهَالِ يُعَدُّ مِنَ الْأَمْرَاضِ السَّهْلِ عِلَاجُهَا إِلَّا أَنَّهُ مِنَ الْأَمْرَاضِ الْخَطِرَةِ.

“İshal hastalığı, tedavisi kolay hastalıklardan kabul edilmesine rağmen, yine de tehlikeli hastalıklardandır”⁶¹³

- رَغَمَ...e rağmen ancak,... e rağmen ne var ki, ...e rağmen yine de;

رَغَمَ عَدَمَ تَجَاوُزِ شَقِيقَتِي السَّابِعَةِ مِنْ عُمْرِهَا إِلَّا أَنَّهُ تَكُنُّ لِي رِسَالَةً كُلَّ شَهْرٍ.

⁶⁰⁷ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, s.164.

⁶⁰⁸ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.159.

⁶⁰⁹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.73.; Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.26.

⁶¹⁰ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.237.

⁶¹¹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.367.

⁶¹² Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.143.

⁶¹³ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.144.

“Kardeşim yedi yaşında olmasına rağmen her ay bana mektup yazar”

- رَغْمَ...فَإِنَّ...e rağmen,...e karşın, ...dığı halde, bununla birlikte;

“Bununla رَغْمَ ذَلِكَ فَإِنَّ الْأَرْقَامَ الْوَارِدَةَ فِي الْجَدُولِ ٣ تُغْفَلُ تِلْكَ الْقَضَايَا الْآخَرَى. birlikte, Tablo 3'deki rakamlar diğer konuları göz ardı etmektedir”⁶¹⁴

2.2.16. رَغْمَ 'nin Başına 'أَنَّ' Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

رَغْمَ kelimesinin başına ب harfi cerrinin eklenmesiyle elde edilen رَغْمَ 'nin başına gelerek şu anlamlarda kullanılır.

- رَغْمَ...فَإِنَّ...e rağmen, e...karşın,...dığı halde;

“Erken gelmelerine rağmen رَغْمَ أَنَّهُمْ وَصَلُوا مُبَكِّرِينَ فَلَنْ يَسْتَطِيعُوا مُقَابَلَةَ الْمُدِيرِ. müdürü karşılayamayacaklar”⁶¹⁵

- رَغْمَ...فَإِنَّ...e rağmen, ...e karşın,...dığı halde;

"Otelin salonu رَغْمَ مِنْ أَنَّ اسْتِرَاحَةَ الْفُنْدُقِ كَانَتْ مُرَدِّجَةً فَقَدْ أَمَكَّنَّا الْجُلُوسَ بِإِزْتِيَاكِ. kalabalık olmasına rağmen, rahatça oturabildik." ⁶¹⁶

- رَغْمَ...فَإِنَّ...e rağmen ancak,...e rağmen yine de,...e karşın yine de;

“Zengin olmasına rağmen, رَغْمَ مِنْ أَنَّهَا كَانَتْ غَنِيَّةً إِلَّا أَنَّهَا لَمْ تَكُنْ مُقْتِنَةً أَبَدًا. yine de hiç kanaatkâr değildi” ⁶¹⁷

- رَغْمَ...فَإِنَّ...e rağmen/in, in olmasına rağmen/in, in olmasına karşın;

“Sınavın güçlüğüne rağmen, رَغْمَ صُعُوبَةِ الْإِمْتِحَانِ فَإِنِّي أَجَبْتُ عَنْ جَمِيعِ الْأَسْئَلَةِ. bütün soruları yanıtladım” ⁶¹⁸

⁶¹⁴ Yazıcı, Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar, s.144.

⁶¹⁵ Yazıcı, Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar, s.146.

⁶¹⁶ Yazıcı, Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar, s.147.

⁶¹⁷ Yazıcı, Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar, s.147.

⁶¹⁸ Günday-Şahin, Arapça'da Bağlaçlar, s.87-90.

2.2.17. ʿAlīnin Başına ʿAlī Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

ʿAlī kelimesinin başına ʿAlī harfi cerrinin eklenmesiyle elde edilen ʿAlīnin başına gelerek şu manalarda kullanılır.

- ʿAlī ʿAlī ...e rağmen,...e karşın,...dığı halde;
"Erken gelmelerine ʿAlī ʿAlī وَصَلُوا مُبَكِّرِينَ إِلَّا أَنَّهُمْ لَمْ يَسْتَطِيعُوا مُقَابِلَةَ الْمُدِيرِ. rağmen müdürü karşılayamadılar"⁶¹⁹
- ʿAlī ʿAlī ...e rağmen,...e karşın,...dığı halde;
"Şöhretine rağmen, ʿAlī ʿAlī مِنْ شُهْرَتِهَا فَإِنَّهَا لَا تَظْهَرُ عَلَى الشَّاسَةِ كَثِيرًا. ekranda çok görünmüyor"⁶²⁰
- ʿAlī ʿAlī ...e rağmen yine de,...e karşın ancak;
"Hayatımın ʿAlī ʿAlī فَضَيْتُ نَصْفَ حَيَاتِي فِي لَنْدُنْ إِلَّا أَنَّنِي لَا أَتَذَكَّرُ مِنْهَا أَيَّ شَيْءٍ. yarısını Londra'da geçirdiğim halde, onunla ilgili bir şey hatırlamıyorum"⁶²¹
- ʿAlī ʿAlī ...e rağmen yine de,...e karşın ancak;
"Çok çalışmalarına rağmen, yine ʿAlī ʿAlī مِنْ أَنَّهُمْ دَرَسُوا كَثِيرًا إِلَّا أَنَّهُمْ فَشَلُّوا. de kaybettiler"⁶²²
- ʿAlī ʿAlī ...yapmasına rağmen,...yapmakla birlikte;

2.2.18. ʿAlīnin başına ʿAlī Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

ʿAlī mastar bir kelimedir.⁶²³ ʿAlī harfi cerri ile birleşince aşağıdaki anlamları kazanmaktadır.

"Öğrenci, tıpta uzman olmasına rağmen edebiyat birincilik ödülünü kazandı"

⁶¹⁹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.147.

⁶²⁰ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.148.

⁶²¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.148.

⁶²² Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.148.

⁶²³ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.637.

2.2.19. ۡنَ'nin başına مَعَ geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

عِلْمٌ mastar bir kelimedir.⁶²⁴ Başına مَعَ harfi ile birleşince aşağıdaki manaları kazanmaktadır.

مَعَ الْعِلْمِ ۡنَ ...dığı halde,...yapmasına rağmen,...yapmakla birlikte;

“Yayınlamamı حَسِبْتُ نَشَرَ مُذَكَّرَاتِكَ وَاجِبًا عَلَيَّ مَعَ الْعِلْمِ أَنَّكَ مَا طَلَبْتَ مِنِّي النَّشْرَ. istemediğini bilmemle birlikte hatıralarını yayınlamayı sana karşı bir borç bildim⁶²⁵

2.2.20. ۡنَ'nin Başına غَيْرَ geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

غَيْرَ'nin birkaç manası bulunur. Bunlardan biri istisna edatı oluşudur.⁶²⁶ ۡنَ'nin başına gelince aşağıdaki manaları kazanır.

• ۡنَ'nin başına غَيْرَ ۡنَ bununla beraber, ne var ki, ama, ancak, fakat,...yapmasından başka,...den başka;

حَاوَلَ الطَّيَّارُ أَنْ يُطْلَقَ صَارُوخًا غَيْرَ أَنْ جَهَّازَ الْإِطْلَاقِ لَمْ يَعْمَلْ؛ فِي الْوَقْتِ الَّذِي انْقَطَعَ فِيهِ الْإِتِّصَالُ. “Pilot füze atmaya çalıştı, ancak ateşleme cihazı bağlantının kesildiği o an çalışmadı”⁶²⁷

2.2.21. ۡنَ'nin Başına مَعَ geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

مَعَ genellikle muzaf olarak kullanılan ve muzaf olduğu kelimeye göre de zaman veya mekân zarfı olan bu kelime⁶²⁸ ۡنَ'nin başına gelerek kazandığı manalar şunlardır.

مَعَ ۡنَ...rağmen,...yapmakla birlikte;

“Bir şey yapmamama rağmen, beni طَرَدُونِي مِنَ الْعَمَلِ مَعَ أَنَّي لَمْ أَعْمَلْ شَيْئًا. işten attılar”⁶²⁹

• مَعَ ۡنَ...e rağmen yine de, gerçi...dır ama...;

⁶²⁴ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.637.

⁶²⁵ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.199.

⁶²⁶ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.294-296.

⁶²⁷ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.216.

⁶²⁸ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.405.

⁶²⁹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.351.

“مَعَ أَنَّهُ كَانَ مَشْغُولًا جَدًّا إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَنْسَ يَوْمَ الْإِمْتِحَانِ.” “Meşgul olmasına rağmen yine de imtihan gününü unutmadı. / Gerçi çok meşguldü, ama imtihan gününü unutmadı”⁶³⁰

- مَعَ أَنَّهُ... مَعَ أَنَّهُ... مَعَ أَنَّهُ... rağmen, ...yapmakla birlikte;

“مَعَ أَنَّهُ الْإِمْتِحَانُ صَعْبٌ فَأَنَا مُتَأَكِّدٌ مِنْ نَجَاحِي.” “İmtihan zor olmakla beraber/olmasına rağmen başaracağımdan eminim”

“مَعَ أَنَّهُ مَرِيضٌ فَقَدْ قَرَّرَ أَنْ يَحْضُرَ الْإِجْتِمَاعَ.” “Hasta olmasına rağmen toplantıya gelmeye karar verdi. /Hasta olsa da toplantıya gelmeye karar verdi”⁶³¹

- بِرَغْمِ رَغْمٍ/بِرَغْمٍ مِنْ أَنَّهُ...فَإِنَّ in, in olmasına rağmen/in, in olmasına karşın;

“رَغْمَ صُعُوبَةِ الْإِمْتِحَانِ فَإِنِّي أَجَبْتُ عَنْ جَمِيعِ الْأَسْئَلَةِ.” “Sınavın güçlüğüne rağmen, bütün soruları yanıtladım”⁶³²

2.2.22. إِمَّا...أَوْ'nin Başına Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

إِمَّا tek kelime halinde veya bileşik halde gelir. Tek kelime halinde olan إِمَّا tafsil (genişleme) edatı olarak kullanılır. Bulunduğu cümlede tekrarlanarak gelir. هَذَا الْقَادِمُ إِمَّا عَلِيٌّ وَإِمَّا خَالِدٌ “Bu gelen ya Ali’dir ya da Haliddir” şeklindedir. Cümlelerin ikinci kısmın işaret ettiği anlam و ile birleşerek “veya, yahut, ya da” gibi anlamlar kazanmıştır.⁶³³ إِمَّا ile beraber kullanımında da yaklaşık aynı anlamları görmek mümkündür. Aşağıdaki örnekler bu anlamları göstermektedir.

- إِمَّا أَنَّهُ...أَوْ ya...ya..., ister...ister...;

“إِمَّا أَنَّهُ الْمُدِيرُ لَا يَعْرِفُهُ أَوْ أَنَّهُ يَنْجَاهِلُهُ.” “Müdür, ya onu tanımıyor ya da tanımazlıktan geliyor”

- إِمَّا أَنَّهُ...أَوْ ya...ya..., ister...ister...;

“إِمَّا أَنَّهُ فِي رُومَا وَإِمَّا أَنَّهُ فِي بَارِيسَ.” “Ya Roma’da ya da Paris’tedir”⁶³⁴

⁶³⁰ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.351.; Günday-Şahin, *Arapça’da Bağlaçlar*, s.91.

⁶³¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.353.

⁶³² Günday-Şahin, *Arapça’da Bağlaçlar*, s.87-90.

⁶³³ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.83.

⁶³⁴ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.33-34.

2.2.26. ʾأَنَّ ye فـ... حِينَ Başına Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

ʾأَنَّ harfi cer olarak kullanılmaktadır.⁶⁴⁰ حِينَ ve ʾأَنَّ ile bileşince aşağıdaki manalarda kullanılmaktadır.

• ʾأَنَّ حِينَ/حِينَ...yaparken,...yapmasına rağmen,...dığı sırada,...dığı esnada,...yapmakla beraber

“Herkes bir başkasına gereksinim duyarken, herkes herkese düşman”
كُلُّ وَاحِدٍ عَدُوٌّ لِلْآخَرِ، ʾأَنَّ حِينَ ʾأَنَّ كُلِّ وَاحِدٍ يَحْتَاجُ إِلَى الْآخَرِ.

• ʾأَنَّ حِينَ/حِينَ...yaparken,...yapmasına rağmen,...dığı sırada,...dığı esnada,...yapmakla beraber

“Kardeşi iyi kalpli iken, o çok kötü”⁶⁴¹
إِنَّهُ فَظٌّ جَدًّا فِي حِينَ ʾأَنَّ أَخَاهُ طَيِّبُ الْقَلْبِ

2.2.27. ʾأَنَّ'nin Başına طَالَمَا Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

طَالَمَا fiil cümlesinden önce “ne kadar sık...!, ne kadar çok!” gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁴² ʾأَنَّ'li cümlelerin önüne gelince aşağıdaki manaları kazanmaktadır.

• طَالَمَا ʾأَنَّ ...dığı sürece,...yaparken,...dığı anda,...dığı sırada;

“Hava değişmediği sürece tan vakti yola çıkacağız”⁶⁴³
سَتَرْحَلُ فِي الْفَجْرِ طَالَمَا ʾأَنَّ الْجَوَّ لَا يَتَغَيَّرُ.

• طَالَمَا ʾأَنَّ (...dığı) sürece, yaptıkça;

“Doğu ülkeleri sürekli görüş ayrılığı içinde bulunduğu sürece asla ilerlemeyecektir”⁶⁴⁴
طَالَمَا ʾأَنَّ دُولَ الشَّرْقِ فِي خِلَافٍ دَائِمٍ فَلَنْ تَتِمَّكَ مِنْ التَّقَدُّمِ أَبَدًا.

2.2.28. ʾأَنَّ'nin Başına عِنْدَمَا Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

عِنْدَا zarf olarak ‘...de,... yanında;’ yer ve zaman ya da sahiplik kavramını belirttiği zaman ‘olduğunda’ anlamında kullanılmıştır.

⁶⁴⁰ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.639.

⁶⁴¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.121.

⁶⁴² Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.581.

⁶⁴³ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.186.

⁶⁴⁴ Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.190.

...yaparken,...yapar yapmaz,...dğı sırada,...yapacağı sırada,...yapacağı zaman;
...دِغْیَا...عِنْدَمَا...فَإِنَّ...

“Dövize talep artınca, fiyatı yükselir”⁶⁴⁵ örneğinde önceden zaman zarfı olarak kullanılmasından dolayı اِنَّ’li cümleler bu zaman zarflarının kullanıldığı cümlelerle birlikte kullanılınca onlardaki anlamları kuvvetlendirmektedir.

2.2.29. اِنَّ’nin Başına لَبَدَّ Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

“kaçınılmaz, zorunlu” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁶⁴⁶ Kendisinden sonra devamlı مِنْ ، اَنْ ، اَنْ ، اَنْ harflerinden biri veya ikisi bulunur. Bu harflerden sonra da ya doğrudan ya da dolaylı mastar gelir.⁶⁴⁷ اِنَّ ile beraber kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda bulunmaktadır.

- ...yapması gerekir, ...yapmalı, mutlaka, kesinlikle; لَا بُدَّ وَأَنْ

“Bir çok problemle karşılaşmış olman gerekir”⁶⁴⁸ örneğinde belirtildiği gibi gereklilik ve kesinlik ifade eder.

- Kesinlikle, elbette (ki), tabii ki, kaçınılmaz şekilde,...dğı kesin/muhakkak/kuşkusuz/ su götürmez; لَا بُدَّ وَأَنْ

“Pek çok hata işlediğime şüphe yok”⁶⁴⁹ لَا بُدَّ أَنَّنِي ارْتَكَبْتُ كَثِيرًا مِنَ الْأَخْطَاءِ.

2.2.30. اِنَّ’nin Başına يَجْدُرُ بِ/إِلَى Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

یَجْدُرُ بِ/إِلَى ifadeleri “şunu da söylemek gerekir ki” gibi manalarda kullanılmaktadır.⁶⁵⁰ اِنَّ ile kullanıldığında şu manalara gelmektedir.

- ...e değinilmeden geçilemez, ...e değinmek gerekir, ...e değer, ...e yapması daha uygun,...yapması daha doğru, yapması gerekir. يَجْدُرُ بِالذِّكْرِ أَنَّ

كَانَ مَارُونَ النَّقَّاشَ رَايِدَ الْمَسْرَحِ الْعَرَبِيِّ، وَلَهُ فِيهِ ثَلَاثُ مَسْرَحِيَّاتٍ وَيَجْدُرُ بِالذِّكْرِ أَنَّهُ وَاقِفٌ عَلَى حَقِيقَةِ الْمَسْرَحِ. “Marun Nakkaş, Arap Tiyatrosunun önderi idi. Bu konuda üç piyesi var. Onun tiyatro gerçeğine vakıf olduğunu kaydetmek gerekir”

⁶⁴⁵ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.209.

⁶⁴⁶ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.813.

⁶⁴⁷ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.365.

⁶⁴⁸ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.59.

⁶⁴⁹ Günday-Şahin, *Arapça'da Bağlaçlar*, s.237.

⁶⁵⁰ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.142.

• ...إِلَى أَنْ ...değnilmeden geçilemez, ...e değinmek gerekir, ...e değer, ...e yapması daha uygun,...yapması daha doğru, yapması gerekir;

“Ahmed Emin’in تَجْدُرُ الْإِشَارَةُ إِلَى أَنْ كِتَابَ "حَيَاتِي" لِأَحْمَدَ أَمِينٍ مَرْجِعُ لِمَنْ يَدْرُسُهُ. “Hayatım” adlı kitabının, kendisi hakkında çalışma yapanlara bir kaynak teşkil ettiğini belirtmek gerekir”⁶⁵¹ örneklerinde belirtildiği gibi gereklilik ve kesinlik ifade eder.

2.2.31. أَنْ'nin Başına حَتَّى Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

حَتَّى'nın cer harfi, atıf edatı ve iptidaiye edatı olarak üç türü bulunmaktadır.⁶⁵² أَنْ'li cümlelerin başında bulunmasıyla ilgili örnekler şunlardır.

- ...كَأَنَّ حَتَّى öyle ki, o kadar ki, o şekilde ki, o derece ki;

“O, son derece cimri biri. إِنَّهُ رَجُلٌ فِي مُنْتَهَى الْبُخْلِ حَتَّى أَنَّهُ يَخَافُ عَلَى مَا يَمْلِكُهُ. Öyle ki malından bile endişe ediyor”⁶⁵³ örneğinde derecelendirme söz konusudur.

2.2.32. أَنْ'nin Başına إِلَى Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

حَدَّ bıçak, kılıç ve benzerleri için “yüz; uç, kenar, kıyı, sınır, hudut; son, en üst sınır; nihayet, en son nokta, belli bir ölçü, derece, birim, taraf” gibi anlamlara gelmektedir. إِلَى harfi cerri ile birleşince “...e kadar” anlamına gelmektedir.⁶⁵⁴ أَنْ'li cümlelerde şu anlamlarda kullanılmaktadır.

- ...إِلَى حَدِّ أَنْ ...yapacak kadar,yapacak derecede, ...yapamayacak kadar;

“Arkadaşımı, kardeşim kabul edecek kadar seviyorum” أَجِبْ صَدِيقِي إِلَى حَدِّ أَنَّنِي أَعْتَبِرُهُ شَقِيقًا لِي.

“Öyle görünüyor ki يَدُو أَنْ الشَّعْرَ مُسَيِّطِرٌ عَلَيَّ إِلَى حَدِّ أَنَّنِي لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَبْتَعِدَ عَنْهُ. şiir, kendisinden uzaklaşamayacağım derecede bana hâkim”⁶⁵⁵

⁶⁵¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.84.

⁶⁵² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.186.

⁶⁵³ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.96.

⁶⁵⁴ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.192.

⁶⁵⁵ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.99.

2.2.33. بِدَرَجَةٍ /لِدَرَجَةٍ /إِلَى دَرَجَةٍ 'nin Başına Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

بِدَرَجَةٍ / إِلَى دَرَجَةٍ / بِدَرَجَةٍ 'nin harfi cer birleştikten sonra بِدَرَجَةٍ / إِلَى دَرَجَةٍ / بِدَرَجَةٍ şeklinde إِلَى ile beraber aşağıdaki anlamlarda kullanılmaktadır.

- إِلَى دَرَجَةٍ 'nin öyle ki,...yapacak kadar, o kadar ki;

“Hava uyuyamayacağım kadar إِلَى دَرَجَةٍ أَنْتِي لَا أَسْتَطِيعُ النَّوْمَ. sıcak”⁶⁵⁶

- بِدَرَجَةٍ 'nin öyle ki,...yapacak kadar, o kadar ki;

“Problem üstesinden gelemeyeceğim kadar büyüktür”⁶⁵⁷ بِدَرَجَةٍ أَنْتِي لَمْ أَتَمَكَّنْ مِنْ حَلِّهَا.

- بِدَرَجَةٍ 'nin öyle ki,...yapacak kadar, o kadar ki;

“Boyuma gelecek kadar büyüdü” بِدَرَجَةٍ أَنْتِي أَصْبَحْتُ فِي مِثْلِ طُولِي.⁶⁵⁸

“Babasının vefatından sonra caddelerde dilencilik yapacak derecede yoksul bir hale geldi” بِدَرَجَةٍ أَنْتِي كَأَنْتِ تَتَسَوَّلُ فِي الطَّرِيقَاتِ.⁶⁵⁹

2.2.34. لَا شَكَّ فِي 'nin Başına Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

“şüphe, emin olmama” gibi anlamlara gelirken, olumsuzluk لَا'sı başına geldiğinde “şüphesiz” anlamına gelmektedir.⁶⁶⁰ لَا 'li cümlelerin başında kullanıldığında şu anlamlara gelmektedir.

- لَا شَكَّ فِي ...diğında kuşku yoktur, kuşkusuz, şüphesiz;

“Türk sanayisinin gerçekten büyük bir mesafe kat ettiğinden şüphe yoktur”⁶⁶¹ لَا شَكَّ فِي أَنَّ الصَّنَاعَةَ التُّرْكِيَّةَ قَطَعَتْ مَسَافَةً كَبِيرَةً جَدًّا.

⁶⁵⁶ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.128.

⁶⁵⁷ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.130.

⁶⁵⁸ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.130.

⁶⁵⁹ Günday-Şahin, *Arapça'da Bağlaçlar*, s.109-111.

⁶⁶⁰ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.494.

⁶⁶¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.168.

2.2.35. صَحِيحٌ’nin Başına أَنَّ Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

صَحِيحٌ “doğru, gerçek, sağlıklı, tam” gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁶² أَنَّ’den sonraki cümlelerin anlamını kuvvetlendirir. Aşağıdaki cümle örnek verilebilir.

- صَحِيحٌ ...yapması doğrudur;

صَحِيحٌ أَنَّ إِسْمَاعِيلَ صَبْرِي قَدْ حَاوَلَ الْخُرُوجَ عَنْ أَفْكَارِ جِيلِهِ فِي التَّقْلِيدِ. “İsmail Sabri’nin, neslinin gelenekler hususundaki düşüncelerine karşı çıkmaya çalıştığı doğrudur”⁶⁶³ örneğinde kesinlik ve te’kid ifade etmektedir.

2.2.36. ثَبَّتَ’nin Başına أَنَّ Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

ثَبَّتَ “sağlam, sıkı, kararlı” gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁶⁴ أَنَّ’li cümlelerin anlamını kuvvetlendirmektedir. Aşağıdaki cümle, bunun örneğidir.

- ثَبَّتَ أَنَّ ...olduğu sabittir;

ثَبَّتَ أَنَّ نِسْبَةَ مُشَاهَدَةِ التَّلْفَرُّيُونَ مُرْتَفَعَةٌ فِي تُرْكِيَا. “Türkiye’de televizyon izlenme oranının yüksek olduğu sabittir”⁶⁶⁵

2.2.37. وَبِالإِضَافَةِ’nin Başına أَنَّ Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

وَبِالإِضَافَةِ “ekleme, ilave, katma, dahil etme, atma” anlamlarına gelmektedir.⁶⁶⁶ ب harfi cerri ile birleşince aşağıdaki şu anlamlarda kullanılmaktadır.

- وَبِالإِضَافَةِ إِلَى هَذَا...فَإِنَّ buna ilaveten, ayrıca, üstelik, bundan başka, bir de bunun yanında;

كُنْتُ لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَحْرَكَ يَدَيَّ وَلَا رِجْلَيَّ بِالإِضَافَةِ إِلَى أَنَّهُمْ قَدْ عَصَبُوا عَيْنَيَّ. “Ellerimi ve ayaklarımı hareket ettiremiyordum. Üstelik gözlerimi de bağlamışlardı”⁶⁶⁷

- وَبِالإِضَافَةِ إِلَى ذَلِكَ...فَإِنَّ buna ilaveten, ayrıca, üstelik, bundan başka, bir de bunun yanında;

⁶⁶² Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.513.

⁶⁶³ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.171.

⁶⁶⁴ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.127.

⁶⁶⁵ Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.31.

⁶⁶⁶ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.556.

⁶⁶⁷ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.179.

“Bu, konunun dışındadır; üstelik hiçbir konu da bizi ilgilendirmiyor”⁶⁶⁸ إِنَّ ذَلِكَ خَارِجُ الْمَوْضُوعِ وَبِالْإِصْطَفَاءِ إِلَى ذَلِكَ فَإِنَّهُ لَا يَغْنِينَا فِي شَيْءٍ.

2.2.38. 'n'in Başına عَلَى ذَلِكَ Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

“ekleme, ilave; artırma; çoğaltma” anlamlarına gelmektedir.⁶⁶⁹ عَلَى ile birleşince aşağıdaki şu anlamlarda kullanılmaktadır.

• عَلَى ذَلِكَ فَإِنَّ ayrıca, bundan başka, buna ek olarak, ... (n)ın yanı sıra, ... (n)ın yanında, üstelik;

“Bu hoşuma gitmiyor, ayrıca görüşümde de ısrarlıyım”⁶⁷⁰ إِنَّ هَذَا لَا يَرُوقُ لِي وَعَلَاوَةً عَلَى ذَلِكَ فَإِنِّي مَا زِلْتُ مُصِرًّا عَلَى وَجْهَةِ نَظْرِي.

2.2.39. 'n'in Başına عَنْ فَضْلًا Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

• عَنْ فَضْلًا...e ilaveten, üstelik,...den başka,... (n)ın yanında, ... (n)ın yanı sıra, bir de, ayrıca,...i bir tarafa bırak, hatta;
"O, kültürlü olmasının yanı sıra zengin de."⁶⁷¹ إِنَّهُ رَجُلٌ عَنِ فَضْلٍ عَنْ أَنَّهُ رَجُلٌ مُتَّقٌ.

• عَنْ فَضْلًا bundan başka, ayrıca, üstelik, bunun yanında, bir de, üstüne üstelik;

O, zeki bir kız olmasının yansıra yetenekli de” إِنَّهَا فَتَاةٌ ذَكِيَّةٌ جَدًّا وَعَفْصًا عَنْ ذَلِكَ فَإِنَّهَا مَاهِرَةٌ.

2.2.40. 'n'in Başına لَا...إِلَّا Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

...İLA olumsuzluk edatıdır.⁶⁷² İLA ile birleşir. Şu anlamlarda kullanılır.

• لَا...إِلَّا ancak, fakat, ne var ki, oysa, yine de,...den başka;
“Başlangıçta benimle aynı fikirde değildi, ancak sonra onu iknâ edebildim”⁶⁷³ لَمْ يَكُنْ مُتَّفَقًا مَعِيَ فِي الْبِدَايَةِ إِلَّا أَنَّنِي اسْتَطَعْتُ إِقْنَاعَهُ فِيمَا بَعْدُ.

⁶⁶⁸ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.179.

⁶⁶⁹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.556.

⁶⁷⁰ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.205.

⁶⁷¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.224.

⁶⁷² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.360.

⁶⁷³ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.283.

2.2.41. 'أَنَّ'nin Başına هَذَا إِلَى/ هَذَا عَلَى Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

هَذَا ismi işaretler.⁶⁷⁴ إِلَى harfi cerri ile beraber أَنَّ 'nin başına geldiğinde şu anlamlarda kullanır.

- هَذَا إِلَى أَنَّ ayrıca, bundan başka, üstelik, ile yandan, buna...de ilave etmek gerekir, bir de, bunun yanında;

لَقَدْ سَاعَدْتُ لَهْجَةً فُرَيْشٍ فِي تَغْلِبِهَا عَلَى اللَّهْجَاتِ الْأُخْرَى عَوَامِلُ كَثِيرَةٌ مِنْ أَهَمِّهَا مَا يَلِي: ...هَذَا إِلَى أَنَّ لَهْجَةً فُرَيْشٍ كَانَتْ أَوْسَعَ اللَّهْجَاتِ الْعَرَبِيَّةِ ثَرْوَةً. üstün gelmesinde birçok etken yardım etmiştir. En önemlileri aşağıdadır: Buna Kureyş lehçesinin en zengin Arap lehçelerinden olduğunu ilave etmek gerekir”⁶⁷⁵

- هَذَا عَلَى أَنَّ kaldı ki, diğer taraftan, üstelik, buna... de eklemek gerekir, buna bir de;

أَرَاكَ مُسْتَعِدًّا لِلذَّهَابِ إِلَى أَخِيكَ الْمُقِيمِ فِي رُومًا وَلَكِنْ عَلَيْكَ أَنْ تَعْرِفَ أَنَّهُ فِي أَرْزَمَةٍ مَالِيَةٍ، هَذَا عَلَى أَنَّ رُوحَتَهُ قَدْ لَقِيَتْ حَتْفَهَا قَبْلَ شَهْرَيْنِ. “Seni Roma’da oturan kardeşine gitmeye hazır görüyorum. Fakat onun mali krizde olduğunu bilmelisin, üstelik hanımı da iki ay önce öldü”⁶⁷⁶

2.2.42. 'أَنَّ'nin Başına هَذَا مَعَ الْعِلْمِ Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

أَنَّ başına geldiğinde şu anlamda kullanılmaktadır.

- هَذَا مَعَ الْعِلْمِ أَنَّ...dığı,...yapacağı bilinmelidir.

“Okulun يَحْسُنُ بِكَ التَّقِيدُ بِالنَّعَالِيمِ الْمَدْرَسِيَّةِ هَذَا مَعَ الْعِلْمِ أَنَّ كُلَّ مُخَالِفٍ يَنَالُ جَزَاءَهُ. yönergelerine uyman iyi olur. Uymayan herkesin ceza alacağı bilinmelidir/bilmelisin”⁶⁷⁷

2.2.43. 'أَنَّ'nin Başına كَمَا Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

كَمَا benzetme anlamı ifade eden bir cer harfidir. Çoğu kez kendisinden sonra mastariye ما'sı gelir.⁶⁷⁸ أَنَّ ile birleşirse şu manalarda kullanılır.

⁶⁷⁴ Mutçalı, Arapça-Türkçe-Sözlük, s.959.

⁶⁷⁵ Yazıcı, Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar, s.380.

⁶⁷⁶ Yazıcı, Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar, s.381.

⁶⁷⁷ Yazıcı, Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar, s.381.

⁶⁷⁸ Akdağ, Arap Dilinde Edatlar, s.329.

• أَنَّ Aynı şekilde, benzer şekilde, nitekim, ayrıca öte yandan, diğer yandan, diğer taraftan;⁶⁷⁹

أَقْدَ خَصَصْتُ خَدِجَةَ فَصَلًا طَوِيلًا مِنْ رِسَالَتِهَا لِمُنَاقَشَةِ الْمُسْكَلَاتِ الْاِقْتِصَادِيَّةِ فِي الْبِلَادِ النَّامِيَّةِ
“Hatice, tezinde gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sorunlarını tartışmak üzere geniş bir bölüm ayırmıştır. Ayrıca bunun, nüfus patlaması ile olan ilişkisi üzerinde (özellikle) durmuştur.”⁶⁸⁰

• أَنَّ ...dığı gibi, ayrıca, diğer taraftan, yapacağı gibi, aynı zamanda, nasıl ki, hem...hem de...;

“Axi muḥtım bialadib al-ʿarabi al-ḥadīth kama allahu muḥtım bialadib al-qadīm. “Kardeşim klasik edebiyatla ilgilendiği gibi, modern Arap edebiyatı ile de ilgilenir.”⁶⁸¹

2.2.44. أَنَّ 'in Başına ...' ile Başlayan Giriş Öbeği Geldiği Zaman İfade Ettiği Anlamlar

- أَنَّ giriş öbeğinden sonra, daima kendisinde sıfat anlamı bulunan; ismi fâil, ismi meful, sıfatı müşebbehe gibi türemiş kelimeler gelir ve bu kelimelerden sonra isim cümlesi geliyorsa أَنَّ ile kullanılır.

“Arapça مِنَ الْجَدِيرِ بِالذِّكْرِ أَنَّ كَثِيرًا مِنَ الدَّارِسِينَ لِلْغَةِ الْعَرَبِيَّةِ يَصِفُونَهَا بِأَنَّهَا لُغَةٌ مُوسِيقِيَّةٌ. öğrenimi gören pek çok kimsenin Arapçanın musiki dili olduğunu ifade etmeleri dikkate değerdir”

“Dünyanın, güneş etrafında döndüğü (hadisesi) bilimsel açıdan ve coğrafi bakımdan bir hakikattir” مِنَ الثَّابِتِ عِلْمِيًّا وَأَجْغَرَفِيًّا أَنَّ الْأَرْضَ تَدُورُ حَوْلَ الشَّمْسِ.

“Aydın, ışığını güneşten aldığı مِنَ الْمَعْرُوفِ أَنَّ الْقَمَرَ يَسْتَمِدُّ أَشِعَّتَهُ مِنَ الشَّمْسِ. bilinmektedir”⁶⁸²

2.2.45. أَنَّ'nin Başına لَا يَخْفَى Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

لَا olumsuzluk edatı, يَخْفَى da “gizli kalmak, saklanmak” anlamına gelen fiili müzaridir. أَنَّ ile birleşimiyle aşağıdaki anlamlarda kullanılmıştır.

⁶⁷⁹ Akçay, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.303.

⁶⁸⁰ Günday-Şahin, *Arapça'da Bağlaçlar*, s.33-35.

⁶⁸¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.254.

⁶⁸² Günday-Şahin, *Arapça'da Bağlaçlar*, s.152-154.

- لا يَخْفَى أَنَّ gizlenemez, bilinir;

“Anne sütünün, koyun ve inek sütünden daha sağlıklı olduğu bilinmektedir”

“Hocamız işinde ustadır. Onun için kimin çalışıp kimin çalışmadığı ondan gizlenemez”⁶⁸³

2.2.46. أَنِّnin Başına مِنَ الواضِحِ Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

وَاصِحٌ “açık, net; aşık, apaçık, ayan beyan; görünen; belli” anlamlarında isimdir.⁶⁸⁴ أَنِّ harfi cerri ile birleşiminden مِنَ الواضِحِ oluşmaktadır. أَنِّnin başında kullanılınca şu manalara gelmektedir.

- مِنَ الواضِحِ أَنِّ (...olduğu, yaptığı vb.) apaçık görünmektedir;

“Çocukların eğitimlerinde, ebeveynlerinin eğitimlerinin önemi apaçık görünmektedir”⁶⁸⁵

2.2.47. أَنِّnin Başına بِحُجَّةٍ Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

حُجَّةٌ “delil, hüccet, bahane, özür, mazeret, ispat” anlamında isimdir.⁶⁸⁶ أَنِّ harfi cerri بِحُجَّةٍ ile birleşip أَنِّnin başında kullanılınca şu anlamlara gelmektedir.

- ...بِحُجَّةٍ أَنِّ diye, -i bahane ederek, -i ileri sürerek, -i gerekçe göstererek;

“Koşullarım elverişsiz olmasını ileri sürerek tez savunmasına katılmadı”⁶⁸⁷

2.2.48. أَنِّnin Başına عَنْ لَهُ Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

عَنْ “kendini göstermek, arz etmek, (fikir) gelmek, ل harfi cerri ile kullanılırsa zihninde şekillenmek, ortaya çıkmak” anlamlarına gelmektedir.⁶⁸⁸ أَنِّnin başına geldiğinde şu anlamlarda kullanılır.

- عَنْ لَهُ أَنِّ (...olduğu) aklına geldi, aklına aniden geldi;

⁶⁸³ Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.87.

⁶⁸⁴ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.1004.

⁶⁸⁵ Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.381.

⁶⁸⁶ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.1004.

⁶⁸⁷ Günday-Şahin, *Arapça'da Bağlaçlar*, s.248.

⁶⁸⁸ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.648.

“Kasanın anahtarlarını fabrikada unuttuğu Ahmet’in aklına geldi”⁶⁸⁹

2.2.49. **أَنَّ**’nin Başına **تَبَادَرَ إِلَى ذَهْنِي** Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

تَبَادَرَ “koşmak, atılmak, yapmaya koyulmak” anlamlarına gelmektedir.⁶⁹⁰ **أَنَّ** ile birleşince şu anlamları kazanmaktadır.

- تَبَادَرَ إِلَى ذَهْنِي **أَنَّ** ... akla gelmek, ilk bakıştaolduğu hemen görünmek, farkına varmak, ...dığı aklına gelmek;

لَمَّا غَادَرْتُ الْبَيْتَ تَبَادَرَ إِلَى ذَهْنِي أَنِّي تَرَكْتُ الصُّنْبُورَ مَقْفُوحٍ “Evden çıktığımda musluğu açık bıraktığımı hatırladım”⁶⁹¹

2.2.50. **أَنَّ**’nin Başına **إِدْعَى / زَعَمَ** Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

زَعَمَ “iddia etmek, ileri sürmek” anlamlarına gelmektedir.⁶⁹² Onun müradifi **أَنَّ**’nin başında kullanılınca şu anlamlara gelmektedir.

- إِدْعَى **أَنَّ** (bşî...dığını)ileri sürmek, iddia etmek;

إِدْعَى الْمُدِيرُ بِأَنَّ الْأَسْعَارَ سَوْفَ تَنْخَفِضُ “Müdür, fiyatların düşeceğini iddia etti”⁶⁹³

- زَعَمَ **أَنَّ** (bşî...dığını) ileri sürmek, iddia etmek;

زَعَمَتْ فِلَسْطِينُ أَنَّ إِسْرَائِيلَ تَتَدَخَّلُ فِي الْأَمْرِ “Filistin, İsrail’in ülkesinin içişlerine karıştığını iddia etti”⁶⁹⁴

2.2.51. **أَنَّ**’nin Başına **أَفَادَ بِ** Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

أَفَادَ “faydalı olmak, biri için avantajlı olmak, işine gelmek, öğretmek, bildirmek, haber vermek” anlamlarına gelmektedir.⁶⁹⁵ **أَنَّ**’nin evvelinde kullanılınca şu anlamlara gelir.

- أَفَادَ بِ (bşî...olduğunu) belirtmek, bilgi vermek, bildirmek, ihbar etmek, rapor etmek;

⁶⁸⁹ Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.222.

⁶⁹⁰ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.64.

⁶⁹¹ Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.18.

⁶⁹² Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.306.

⁶⁹³ Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.97.

⁶⁹⁴ Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.124.

⁶⁹⁵ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.719.

أَفَادَ رَئِيسُ الْوُزَرَاءِ بَانَ الْمُحَادِثَاتِ مَعَ أَمْرِيكَ كَانَتْ مُفِيدَةً. “Başbakan, Amerika ile yapılan görüşmelerin yararlı olduğunu belirtti”⁶⁹⁶

2.2.52. كَانَا /كَانَ 'nin İfade Ettiği Anlamlar

كَانَ'nin benzerlerinden olan bu kelimenin anlamları şu şekilde kullanılmaktadır.⁶⁹⁷

- كَانَّ ...yapmış gibi, yapacak gibi, gibi, güya, sanki;

كَانَ يُلْقِي دُرُوسَهُ هُوَ كَانَّهُ قَدْ دَرَسَ فِي أَوْرُوبَا. “Sanki Avrupa’da eğitim almış gibi derslerini veriyordu”⁶⁹⁸

- كَانَّما...yapmış gibi, yapacak gibi, gibi, güya, sanki;

كُنْتُ إِذَا زُرْتُ الْمُنْتَزَهَاتِ فِي لَنْدُنْ فَكَانَّمَا زُرْتُ قَرْيَتِي. “Londra’daki parkları ziyaret ettiğimde, köyümü ziyaret etmiş gibi oluyorum”⁶⁹⁹

2.2.53. إِنَّ 'nin Başına فَ Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

Atıf edatlarından olan فَ kendisinden önceki kısımda meydana gelmiş eylem veya durumdan hemen sonra aynı işin yapıldığını ifade etmeye yarar. Bu, فَ'nin asli görevidir. Ancak فَ'nin bunun dışında yedi tane görevi de bulunur. Bu görevlerden birisi sebebiyettir. Sebebiyet için gelen فَ'nin önceki kısmı sonraki kısma sebep teşkil eder. Ancak bu türden sayılan, adına “ta’liliye فَ’si denen bir فَ bulunur. Bu فَ, sonraki kısmı öncesine sebep teşkil eder⁷⁰⁰ yine bu فَ harfi, إِنَّ ile birleşir. Bu فَ'nin aşağıdaki فَ ile beraber kazandığı anlamların örnekleri şunlardır.

- فَإِنَّ çünkü,...dığı için,...den dolayı;

سَتَنْجَحُ فَإِنَّكَ تَسْمَعُ إِلَى الْأَسْتَاذِ جَيِّدًا. “Hocayı iyi dinlediğin için başaracaksın/ Başaracaksın, çünkü hocayı iyi dinliyorsun”⁷⁰¹

⁶⁹⁶ Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.124.

⁶⁹⁷ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.333.

⁶⁹⁸ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.250.

⁶⁹⁹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.251.

⁷⁰⁰ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.301.; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.684.

⁷⁰¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.221.

2.2.54. لَمَّا كَانَ...فَ'nin Başına Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

لَمَّا mazi fiilden önce, “....olduğunda, olduğu zaman; zira” anlamında⁷⁰² isim olarak kullanılmaktadır. ⁷⁰³ لَمَّا كَانَ...فَ şeklinde kullanıldığında aşağıdaki anlamlarda kullanılmaktadır.

- لَمَّا كَانَ...فَ'dıgından,...dığı sebebiyle...;

“Muhalifler üçte لَمَّا كَانَ الْمُعَارِضُونَ أَقَلَّ مِنَ الثَّلَاثِينَ فَإِنَّ إِغْرَاضَهُمْ غَيْرُ مَعْفُودٍ. ikiden az olduğundan, itirazları sonuç vermedi”⁷⁰⁴

- لَمَّا كَانَ...فَ'madem ki, öyleyse,...ise...dir;

لَمَّا كَانِ إِيْتَانُ عَمَلٍ هُوَ سِرُّ النَّجَاحِ فِيهِ فَإِنَّ إِيْتَانَكَ لِعَمَلِكَ يَقْتَضِي مِنْكَ جُهْدًا وَعَرَفًا وَتَعَبًا “Madem ki bir işi yapmak başarının sırrıdır, öyleyse işini iyi yapman senin gayret göstermeni, ter dökmeni ve yorulmanı gerektirir”⁷⁰⁵

2.2.55. لَوْ'nin Başına Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

لَوْ gerçekleşmemiş şart cümlelerinden önce,⁷⁰⁶ “eğer...olsaydı, yapsaydı” anlamlarında kullanılmaktadır. Ancak لَوْ isim cümlesinden önce kullanılır. Bu durumda isimle لَوْ edatı arasında bir fiil gizli bulunur. لَوْ أَنَّكَ نَاجِحٌ “Başarmış olsaydın seni mükafatlandırırdım” cümlesi لَوْ نَبَيْتَ أَنَّكَ نَاجِحٌ “Başarman belli olsaydı, seni mükafatlandırırdım” takdirindedir. لَوْ'in لَوْ ile beraber kullanıldığında kazandığı anlamların örnekleri aşağıda verilmiştir.

- لَوْ أَن...; ...yapmasını;

إِنِّي لَا أَكُونُ إِنْسَانًا لَوْ أَنَّني قَبِلْتُ طَلَبَكَ فِي هَذِهِ الظُّرُوفِ “İsteddiğini bu şartlarda kabul edersem, kesinlikle insan sayılmam”⁷⁰⁷

- لَوْ أَن...لَوْ لَكَ/لَكَانَ فَد...yaparsa...yapardı,...yapsaydı...yapardı;

لَوْ أَنَّكَ صَادِقٌ لَا يَدُّنُكَ. “Doğru isen, seni teyit ederdim”

لَوْ أَنَّكَ دَرَسْتَ الزَّرَاعَةَ أَوْ الْهَنْدَسَةَ أَوْ الطَّبِّ لَكَانَ خَيْرًا. “Ziraat, mühendislik veya tıp okusaydın, daha iyiydi”

⁷⁰² Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.838.

⁷⁰³ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.377.

⁷⁰⁴ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.311.

⁷⁰⁵ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.311.

⁷⁰⁶ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.382.

⁷⁰⁷ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.316.

“لَوْ أَنَّ مِيرَاءَ اتَّصَلَتْ بِي أُمَس لَأَخْبَرْتُهَا/لَكُنْتُ قَدْ أَخْبَرْتُهَا بِمَا حَدَثَ” Meyra beni dün arasaydı, ona olanı bildirecektim”⁷⁰⁸

• ...إنَّ...yaparsa,...yapsaydı...yap(maz)dı, şâyet...yaparsa, eğer...yaparsa, şâyet yapsaydı;

“لَوْ تَكَرَّمْتُ بِالْإِنْتِظَارِ قَلِيلًا فَإِنِّي سَأَسْتَدْعِيهِ عَلَى الْهَاتِفِ.” “Biraz bekleme lütfunda bulunursan, onu telefona çağıracağım”⁷⁰⁹

2.2.56. حَيْثُ ve إِنَّ’nin Başına Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

حَيْثُ mekan zarfıdır. Devamlı kendisinden sonra cümle gelir. Edat bu cümleye muzaf olur. Edattan sonraki bu cümle isim veya fiil cümlesi olabilir.⁷¹⁰ إِنَّ’li isim cümlesiyle bileşiminden aşağıdaki manalar hasıl olur.

• حَيْثُ إِنَّ / إِنَّ çünkü, zira,-den dolayı,-den ötürü, ...dığı için, -mesi dolayısıyla,-ması dolayısıyla,-mesinden ötürü, sebebiyle;

“لَمْ تُسَافِرْ حَيْثُ إِنَّ مَرَضَ ابْنِهَا قَدْ مَنَعَهَا.” “Dün yola çıkmadı, çünkü oğlunun rahatsız oluşu (buna) mâni oldu”⁷¹¹

“تَأَخَّرْتُ عَنِ الدَّرْسِ صَبَاحًا حَيْثُ إِنِّي اسْتَيْقَظْتُ مُتَأَخِّرًا.” “Geç uyandığım için, sabahleyin derse geç kaldım”⁷¹²

• حَيْثُ إِنَّ / حَيْثُ إِنَّ madem ki,...dğından, çünkü, zira, ...yapacağı için, yapacağından, öyle ki,...dığı için, sebebiyle;

“رَفَضْتُ إِعْطَاءَهَا دَيْنًا حَيْثُ أَنَّهَا لَمْ تَكُنْ ثِقَةً.” “Güvenilir olmadığı için ona borç vermeyi kabul etmedim”⁷¹³

Modern Arapçada حَيْثُ’dan sonra أَنَّ şeklinde okunduğu iddia edilmişse de ⁷¹⁴ yukarıda verdiğimiz örnek cümlelerde belirttiğimiz gibi modern Arapçada da yerine göre أَنَّ yerine göre إِنَّ şeklinde okunabilmektedir.

⁷⁰⁸ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.317.

⁷⁰⁹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.316.

⁷¹⁰ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.205.

⁷¹¹ Günday-Şahin, *Arapça’da Bağlaçlar*, s.105-106.

⁷¹² Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.78.

⁷¹³ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.114.

⁷¹⁴ Günday-Şahin, *Arapça’da Bağlaçlar*, s.105.

2.2.57. مَهْمَا...فَ'nin Başına Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

مَهْمَا...فَ edatı iki fiili cezm eden edatlardandır. فَ'nin başında kullanıldığında kazandığı anlamların örnekleri şunlardır:

- مَهْمَا...فَ her ne kadar...yapsa da..., (her)ne kadar...yaparsa yapsın;

“مَهْمَا بَلَغْتَ مِنَ الذِّكَايِ فَإِنَّكَ لَنْ تَخْرُجَ مِنْ كَلِيَّةِ الطَّبِّ بِسُهُولَةٍ” “Ne kadar zeki olursan ol, tıp fakültesinden kolayca mezun olamayacaksın”⁷¹⁵

2.2.58. إِنَّمَا'nın İfade Ettiği Anlamlar

إِنَّمَا -i Kâffenin birleşmesiyle oluşmuş bir edattır. Kâffe مَا'sının gelmesiyle إِنَّمَا'nın ameli iptal olduğu gibi إِنَّمَا'nın manasıyla da hiçbir ilgisi kalmaz.⁷¹⁶ Bu edatın anlamlarını aşağıdaki örneklerde bulunmaktadır.

- إِنَّمَا ancak, sadece sırf, yalnızca, ...için;

“إِنَّمَا يَنْجَحُ الْمُجْتَهِدُ” “Ancak, çalışan başarır”

- وَإِنَّمَا Şu kadar var ki, ama, fakat, ancak, lâkin, yine de, bununla beraber, bilakis, tersine, daha doğrusu, aksine;

“لَمْ أَتَمَكَّنْ مِنْ لِقَائِهِ وَإِنَّمَا تَمَكَّنْتُ مِنَ الْإِتِّصَالِ بِهِ.” “Onunla görüşemedim, ancak telefon edebildim”⁷¹⁷ örneklerinde olduğu gibi إِنَّمَا hususilik ve hasır anlamlarını ifade etmektedir.

2.2.59. لَا/لَمْ/لَنْ/لَيْسَ/مَا... فَحَسْبُ إِنَّمَا İfade Ettiği Anlamlar

- لَا/لَمْ/لَنْ/لَيْسَ/مَا... فَحَسْبُ إِنَّمَا... sadece...değil aynı zamanda..., yapmakla kalmaz (kalmadı, kalmayacak) aynı zamanda...;

“الْعَامِيَّةُ لَيْسَتْ مُشْكَلَةٌ اللِّسَانِ الْعَرَبِيِّ فَحَسْبُ إِنَّمَا هِيَ مُشْكَلَةٌ كُلِّ لِسَانٍ يُنْطَقُ بِهِ الْبَشَرُ.” “Halk dili, sadece Arap dilinin problemi değil, insanların konuştuğu her dilin sorunudur”⁷¹⁸

- لَا/لَمْ/لَنْ/لَيْسَ/مَا... فَحَسْبُ وَإِنَّمَا...كَذَلِكَ sadece...değil aynı zamanda..., yapmakla kalmaz (kalmadı, kalmayacak) aynı zamanda...;

⁷¹⁵ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.364.

⁷¹⁶ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.108.

⁷¹⁷ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.41.

⁷¹⁸ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.290.

Sadece Ürdün’ün başkentini ما زُرْتُ عَاصِمَةَ الْأَرْضِ فَقَطْ وَإِنَّمَا زُرْتُ مُدُنَهَا كَذَلِكَ. ziyaret etmedim, şehirlerini de ziyaret ettim⁷¹⁹

- لَمْ/لَنْ/لَيْسَ/مَا... فَحَسْبُ وَإِنَّمَا... sadece...değil aynı zamanda..., yapmakla kalmaz (kalmadı, kalmayacak) aynı zamanda...;

“Halil İbnı Kılıb bıyıs vıadın lıys fı flstın fı فَحَسْبُ وَإِنَّمَا فِي الْوِطَنِ الْعَرَبِيَّ. Beidas, sadece Filistin’de değıl, Arap âleminde de öncüdür”⁷²⁰

- لَمْ/لَنْ/لَيْسَ/مَا... فَقَطْ وَلَكِنْ... أَيْضًا (كَذَلِكَ)... sadece...değil aynı zamanda..., yapmakla kalmaz (kalmadı, kalmayacak) aynı zamanda...;

“Sadece batıdan almadık, مَّا أَخَذْنَا مِنَ الْعَرَبِ فَقَطْ وَلَكِنْ أَخَذْنَا مِنَ الشَّرْقِ أَيْضًا (كَذَلِكَ) doğudan da aldık”⁷²¹

- لَمْ/لَنْ/لَيْسَ/مَا... فَقَطْ وَإِنَّمَا... أَيْضًا... sadece...değil aynı zamanda..., yapmakla kalmaz (kalmadı, kalmayacak) aynı zamanda...;

“Doğrusu ben, sadece Arapça değil, Farsça da öğreniyorum”⁷²² فِي الْحَقِيقَةِ أَنَا لَا أَتَعَلَّمُ الْعَرَبِيَّةَ فَقَطْ وَإِنَّمَا أَتَعَلَّمُ الْفَارْسِيَّةَ أَيْضًا.

2.2.60. لَمْ/لَنْ/لَيْسَ/مَا... إِنَّمَا’nin Başına إِنَّمَا’nın Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

إِنَّمَا edatı, إِنَّ ile kâffe edatı مَا’nın birleşiminden meydana gelmiştir.⁷²³ Olumsuzluk edatları إِنَّمَا ile kurulmuş cümlelerin başına gelirse aşağıdaki anlamları kazanır.

- لَمْ/لَنْ/لَيْسَ/مَا... إِنَّمَا...değil, ancak, yalnız, aksine, daha doğrusu, sadece,...değil aynı zamanda...;

“Şahsen onunla değıl, yardımcısıyla لَمْ أَقَابِلْهُ شَخْصِيًّا إِنَّمَا تَحَدَّثْتُ مَعَ مُسَاعِدِهِ görüştüm”⁷²⁴

⁷¹⁹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.291.

⁷²⁰ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.291.

⁷²¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.292.

⁷²² Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.295.

⁷²³ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.108.

⁷²⁴ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.285.; Akçay, *Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar*, s.12.

لَمْ يَصِلْنَا الْكِتَابَ كُلَّهُ وَإِنَّمَا وَصَلْنَا جُزْءَ مِنْهُ. “Bize kitabın tümü değil, sadece bir kısmı ulaştı”⁷²⁵

2.2.61. لَمْ/لَمْ/لَمْ/لَيْسَ/مَا ...'ın Başına Geldiğinde İfade Ettiği Anlamlar

إِنِّ ile kâffe edatı مَا'nın birleşiminden meydana gelmiştir.⁷²⁶ Olumsuzluk edatları إِنَّمَا ile kurulmuş cümlelerin başına gelir ve إِنَّمَا 'lı cümlelerin sonunda فَقَطُّ “yeter” kelimesi⁷²⁷ ile birleşince aşağıdaki anlamları kazanır.

• لَمْ/لَمْ/لَمْ/لَيْسَ/مَا...değil, ancak, yalnız, aksine, daha doğrusu, sadece,...değil aynı zamanda...;

لَمْ أَغِبْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنَ الْأَسْبُوعِ الْمَاضِي كَمَا قُلْتُ إِنَّمَا غِبْتُ يَوْمًا وَاحِدًا. “Dediğim gibi, geçen hafta üç gün değil, sadece bir gün gelmedim”⁷²⁸

• لَمْ/لَمْ/لَمْ/لَيْسَ/مَا...وَإِنَّمَا...değil, ancak, yalnız, aksine, daha doğrusu, sadece,...değil aynı zamanda...;

• لَمْ/لَمْ/لَمْ/لَيْسَ/مَا...وَإِنَّمَا فَقَطُّ...değil, ancak, yalnız, aksine, daha doğrusu, sadece,...değil aynı zamanda...;

رُبَّمَا لَمْ تَعْتَبِرْ رُوزًا لَيْنَ الْإِسْلَامِ مِنْ نَفْسِهَا وَإِنَّمَا فَقَطُّ بِتَأْثِيرِ صَدِيقَتِهَا. “Belki de Rozalin, İslâm’a kendiliğinden değil, sadece arkadaşının tesiriyle sarıldı”⁷²⁹

2.2.62. وَلَكِنَّ ve لَكِنَّ'nin İfade Ettiği Anlamlar

إِنَّ ve kardeşlerinden olan bu kelime, kendisinden önceki muhtemel yanlış bir anlamı, önlemek için kullanılır.⁷³⁰

• لَكِنَّ ancak, ama, fakat, lâkin, ne var ki, şu kadar var ki, oysa;

مَا هَذَا مُدْرَسٌ لَكِنَّهُ طَالِبٌ. Bu öğretmen değil, fakat öğrencidir.

حَضَرَ عَلِيٌّ لَكِنَّ سَعِيدًا لَمْ يَحْضُرْ. Ali geldi, ama Said gelmedi.⁷³¹

⁷²⁵ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, 286.; Günday-Şahin, *Arapça'da Bağlaçlar*, s.71.

⁷²⁶ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.108.

⁷²⁷ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.310.

⁷²⁸ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.286.

⁷²⁹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.287.

⁷³⁰ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.368.

⁷³¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.306.

- وَلَكِنَّ ancak, ama, fakat, lâkin, ne var ki, şu kadar var ki, oysa;

“Belki dün gece telefon açmıştır, fakat emin değilim”⁷³²

- لَا/لَمْ/لَنْ/لَيْسَ/مَا... وَلَكِنْ...أَيْضًا... sadece...değil aynı zamanda..., sadece.... yapmakla kalmaz (kalmadı, kalmayacak) aynı zamanda...;

“O sadece nazik değil, aynı zamanda sabrı da harika”⁷³³

- لَا/لَمْ/لَنْ/لَيْسَ/مَا...وَحْدَهُ وَإِنَّمَا... sadece...değil aynı zamanda...;

“Filanca, sadece Londra’da değil Paris’te de yaşıyor”⁷³⁴

- لَا/لَمْ/لَنْ/لَيْسَ/مَا... وَلَكِنْ...مَعًا... sadece...değil aynı zamanda..., sadece...yapmakla kalmaz(kalmadı, kalmayacak) aynı zamanda...;

“Üslup, sadece kelime değil, aynı zamanda bir düşünce ve ifade şeklidir”⁷³⁵

- لَيْسَ فَقَطُّ...إِلَّا أَنْ...أَيْضًا... sadece...değil aynı zamanda..., sadece...yapmakla kalmaz (kalmadı, kalmayacak) aynı zamanda...;

“O, sadece dikkatli değil, aynı zamanda zekidir de”⁷³⁶

- لَا/لَمْ/لَنْ/لَيْسَ/مَا...فَحَسْبُ وَلَكِنْ (وَلَكِنَّه)أَيْضًا... sadece...değil aynı zamanda..., sadece.... yapmakla kalmaz (kalmadı, kalmayacak) aynı zamanda...;

“Ben İngilizceyi sadece hızlı değil, anlaşılır bir şekilde de konuşuyorum”⁷³⁷

2.2.63. لَعَلَّ'nin İfade Ettiği Anlamlar

- لَعَلَّ umulur ki, belki, ola ki, ihtimal ki,...yapabilir;

⁷³² Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.307., Günday-Şahin, *Arapça'da Bağlaçlar*, s.71.

⁷³³ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.297.

⁷³⁴ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.296.

⁷³⁵ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.298.

⁷³⁶ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.328.

⁷³⁷ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.290.

”Belki araba gelir“ لَعَلَّ السَّيَّارَةَ قَاصِمَةٌ.

”Arapçamı geliştirim ümidiyle Arap radyolarını dinliyordum“⁷³⁸ كُنْتُ أَسْمَعُ إِلَى إِذَاعَاتِ عَرَبِيَّةٍ لِعَلِّي أَطُورُ لُغَتِي الْعَرَبِيَّةَ.

- لَعَلَّمَا umulur ki, belki, ola ki, ihtimal ki,...yapabilir;

”Misafir varmıştır ümidiyle geldim“⁷³⁹ جِئْتُ لَعَلَّمَا الضَّيْفُ وَصَلَ (وَصَلَ الضَّيْفُ).

2.2.64. لَيْتْ'nin İfade Ettiği Anlamlar

- لَيْتْ keşke...!, ne olaydı da....!, ne olurdu...!, ah bir...yapsa!;
”Keşke insanlık barışa ulaşabilse!“⁷⁴⁰ لَيْتَ الْإِنْسَانِيَّةُ تَتَوَصَّلُ إِلَى السَّلَامِ.
- لَيْتَ أَنْ keşke...!, ne olaydı da...!, ne olurdu...!, ah bir...yapsa!;
”Keşke sağlık kalıcı olsa!“⁷⁴¹ لَيْتَ أَنْ الصَّحَّةُ تَدُومَ.
- لَيْتَمَا keşke...!, ne olaydı da....!, ne olurdu...!, ah bir...yapsa!;
”Keşke hava temiz olsa!“⁷⁴² لَيْتَمَا الْهَوَاءُ نَقِيَّ.
- يَا لَيْتْ keşke...!, ne olaydı da....!, ne olurdu...!, ah bir...yapsa!;
”Keşke gençlik bir gün geri gelse!“⁷⁴³ يَا لَيْتَ الشَّبَابُ يَعُودُ يَوْمًا.

⁷³⁸ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.304.

⁷³⁹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.304.

⁷⁴⁰ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.324.

⁷⁴¹ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.325.

⁷⁴² Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.325.

⁷⁴³ Yazıcı, *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s.325.

SONUÇ

Dille ilgili çalışmalar, morfoloji, etimoloji, gramer ve benzeri birçok kavramla ilişkilidir. Bununla beraber her dilin belli kültürel çevresi ve etki alanı bulunur. Arapça, dünya kültürüne, edebiyatına, bilim ve sanatına etki etmekle kalmamış dünya coğrafyasının hemen hemen her yerinde mensubu bulunan bir dinin dilidir. Bu sebeple diğer diller karşısında önemi haizdir. Bu dile ait kuralların bilinmesi ve grameri ile ilişkili kavramların analiz edilmesi ve yorumlanması da daha bir ayrıcalığı haizdir. Yaptığımız çalışmada Arap Dili ve gramerinden el-Hurufu Müşebbehe bi'l-Fiil'in neleri içerdiğini ve Arapçadaki mevkilerinin ne olduğunu ve isim, fiil, harf kavramlarıyla ilişkili olarak tespit etmeye çalıştık.

Bu harfler, morfolojik kökenleri aslen fiil iken ihtiyaç sebebiyle daha sonra harf olarak kullanılmışlardır.

Bu harfler, diğer harfler gibi mebni olduklarıdır. Zira fiil formundan harf formuna geçmeleri bunda etkili olmuştur.

Bu harflerin farklı kullanımlarının farklı kabilelerde bulunduğunu ispat edilmesiyle birlikte dilin ibarelerinin farklı kullanımların bulunduğu anlaşılmış oldu. Nitekim, bu harflerden لَعَلَّ Ukayl kabilesinde harf-i cer olarak kullanılmakta olup nasb işlevi yapmamaktadır.

Bu harflerle ilgili olarak bir kısım dilcilerin farklı yorumlarının bulunduğunu tespit ettik. Nitekim إِنَّ tahkîk ve te'kid manalarının dışında onaylama manasına gelen نَعَمْ “evet” manasında da kullanılabilmektedir.

Bu Harfler, başka edatlarla birlikte kullanıldıklarında ilk kullanıldıkları anlamın dışında anlam başkalaşmasına uğrayarak modern Arapçada başka anlamlar kazanmaktadırlar.

Bu harflerin kullanıldıkları farklı makam ve bağlamın değişmesiyle anlamın değiştiğini tespit ettik. لَعَلَّ aslen terecci anlamını ifade ederken temenni anlamı da ifade edebilmektedir.

Bu harflerin modern kullanım şekillerinin ve anlamların neler olduğu tespit ettik. Zira dil değişmeye müsait bir vasıta. Bu vasıta dile canlılık kazandırmakta ve bu canlılık sayesinde dilde farklı anlam olayları oluşmaktadır. Bu harfler de bu farklı anlam alanlarının açılmasına olanak tanımaktadır.

Günümüzde modern Arapçada kullanılan yeni anlamlarında diğer dillerin etkilerinin görüldüğünü tespit ettik. Zira klasik Arapçada kullanıldığı üsluplar ve manalarıyla bu harfler kullanılmayıp özellikle modern batı dillerinde kullanılan üslup kalıplarıyla günümüzde kullanılmaktadır.

Nahiv usulüne göre bu harflerin kelimenin diğer türlerine göre benzerlik yönlerinin neler olduğunu tespit ettik.

Bu harflerin Kur'ân'daki anlamlarını vermeye çalıştık. Zira klasik dilciler bu harflerin klasik anlamlarını verirken Kur'ân ayetlerinden örnekler ile açıklamaya çalışmışlardır. Biz de Kur'ân ayetlerinden örnekler ile bu klasik anlamları açıklamaya çalıştık.

Bu harflerden اِ'nin isminin mansûb gelmesi gerekirken merfû geliş ile ilgili “Kur'ân'da gramer kurallarına aykırı cümleler vardır” iddiasının geçersizliğini açıklamaya çalıştık.

Bu harflerin isim ve haberlerinin atıf yapılınca i'râb bakımından nasıl olduklarını tespit ettik.

Bu harflerin كَنْ ve Benzeri ile kullanıldığında isim ve haberlerini i'râb bakımından nasıl olduğunu tespit ettik.

KAYNAKÇA

- Kur'ân-ı Kerim, Komisyon, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
- el-'ABBÂS, Ebû Muhammed Fazl b. Hasen b. Ahmed, el-Belâga Funûnühâ ve Efnânuhâ, 'İlmu'l-Me'ânî, Dâru'l-Furkân, 4. Baskı, Ürdün 1997.
- , en-Nahvu'l-Vâfî, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır 1975.
- el-ÂHFES el-EVSÂT, Ebû'l-Hasan Said b. Mes'ade el-Mucaş'iyu'l-Belhiyyû'l-Basrî, Me'ânî'l-Kur'ân, thk. Faiz Fars, Kuveyt 1979.
- AKÇAY, Cihaner, Arapçada Yaygın Kelime ve Kalıplar, Aktif Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2015.
- AKDAĞ, Hasan, Arap Dili Dil Bilgisi, Tekin Kitabevi, Konya 1989.
- , Arap Dilinde Edatlar, Tekin Kitabevi, Konya 1999.
- AKDEMİR, Hikmet, Belâgat Terimleri Ansiklopedisi, Nil Yayınları, İzmir 1999.
- AKSAN, Doğan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- ALTUĞ, Taylan, Dile Gelen Felsefe, Yapı Kerdi Yayınları, İstanbul 2001.
- 'ÂREFE, Muhammed Ahmed, en-Nahv ve'n-Nuhât Beyne'l-Ezher ve'l-Câmi'a, byy., bty.
- BAKIRCI, Selami, DEMİRAYAK, Kenan, Arap Dili Grameri Tarihi, byy., bty.
- BERGSTRÄSSER, Gotthelf, et-Tetavvuru'n-Nahvî li'l-Lugati'l-'Arabiyye, Çev. Ramazan Abduttavvab, Mektebetu'l-Hancî, 2.Baskı, Kâhire 1994.

-----, Gotthelf, Sami Dilleri Tarihi, haz. Hulusî Kılıç-Eyyüp Tanrıverdi, Anka Yayınları, İstanbul 2006.

BİLGİN, Muhittin. Anlamdan Anlatıma Türkçemiz, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

BİNGÖL Abdulkuddüs, “Ta‘lil”, DİA İstanbul 2000, c.39.

el-BİRGİVÎ, Takî‘ud-Dîn Muhammed İbn Ali, İzhârü’l-Esrâr fî’n-Nahv, byy, bty.,

-----, Mecmuâtu’l-Nahv ve Şerhu İzhâr, Şifa Yayınları, İstanbul 2012.

BOLELLİ, Nusrettin, Arapça Dilbilgisi, Nahiv-Sarf ve Terimleri, Yasin Yayınları, İstanbul 2006.

el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil, Sahihu’l-Bûharî, Dâru’ İbn Kesîr, Beyrût 2002.

el-CÂBİRÎ, Muhammed Âbid, Arap-İslâm Aklının Oluşumu, çev. İbrahim Akbaba, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.

el-CÂHİZ, Ebû Osmân Âmr b. Bahr b. Mahbûb, el-Beyân ve’t-Tebyîn, thk. Abduselam Hârûn, Mektebetu Hanci, Kâhire 1998.

ÇAĞMAR, Edip, Arap Belâgatinde Te’kid, (Basılmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2003.

el-CÂMÎ‘Î, Nureddin Abdurrahman, el-Fevâ‘idü’d-Dıyâiyye Şerhu’l-Câmî‘î li Kâfiyeti İbni’l-Hâcib, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, thk. İlyâs Kaplan, Beyrût 2014.

CÂRÎM, Ali-EMİN, Mustafa, el-Belâgatu’l-Vâdiha, Dâru’l-Fıkr, Beyrût 2007.

CERRAHOĞLU, İsmail, Tefsir Usulü, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 11. Baskı, Ankara 1997.

el-CEVHERÎ, İsmail b. Hammad, es-Sihâh Tacu’luğa ve Sihâhu’l-‘Arabiyye, thk. Ahmed Abdulğafûr ‘Attar, Dâru’l- ‘İlmi’l-Melâyîn 3. Baskı, Beyrût 1984.

el-CURCÂNÎ, ‘Abdulkâhir, el-‘Avâmilu’l-Mie ve’z-Zurûf, thk. Ahmed Abdullah Ayntâbî, Harran Kitabevi, 3. Baskı, Şanlıurfa, bty.

-----, Delâ'îlu'l-Î'câz, thk. Yâsin Eyyubî, Maktebetu'l-'Asriye, I-II. Beyrut 2011.

ÇÖRTÜ, Mustafa Meral, Arapça Dil Bilgisi-Nahiv, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 19. Baskı, İstanbul 2016.

-----, Arapça Dil Bilgisi-Sarf, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 25. Baskı, İstanbul 2016.

-----, Sarf-Nahiv Edatlar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 14. Baskı, İstanbul 2012.

ed-DÎNEVERÎ, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, Te'vîlu Muşkili'l Kur'ân, thk. İbrahim Şemseddin, Dâru'l-Kutubil-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrût 2014.

DOĞAN, Candemir Arapça İsim Cümlesini Yeniden Yapılandıran Âmiller, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, "İllet", DİA, İstanbul 2000. c.22.

DURMUŞ, İsmail "İstinâf", DİA, İstanbul 1999. c.23.

el-ENBÂRÎ, Ebû'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Ubeydillâh, el-İnsâf fî Mesâ'îli'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhâmîd, Matba'atu'l-'Asriyye, Beyrût 2012.

-----, el-İğrâb fî Cedeli'l-Î'râb ve'l-Lumâ'u'l-Edille, thk. Saîd el-Efgânî, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrût 1971.

-----, Esrâru'l-'Arabiyye, thk. Berekât Yûsuf Hebbûd, Muessesetu'l-Kutubi'l-Sikâfiyye, 1. Baskı, Beyrût 2012.

el-ENDELUSÎ, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân, Tefsîru'l-Bahri'l-Muhîd, thk. 'Adil Ahmed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1993.

ERGİN, Mehmet Cevat, Arap Dilinde İstifhâm Edatları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 1998.

ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım Tanıtım, İstanbul 2009.

el-ESTERÂBÂDÎ, Radiyuddin Muhammed b. Hasan, Şerhu Kâfiyeti İbni'l-Hâcib, Dâru'l- Kutubi'l- 'İlmiyye, thk. Emîl Bedî' Ya'kûb, 2. Baskı, Beyrût 2007.

el-EZHERÎ, Abdurrahmân Hâlid, Mûsilu't-Tullâb ilâ Kavâidi'l-İ'râb li İbn Hişâm, thk. 'Alaeddin Âtiyyetu, Mektebûtu İbni Âtiyye, Dâru'l-Ğavsanî, 1. Baskı, Dimaşk bty.

el-FÂKİHÎ, Cemâleddin Abdullah b. Ahmed b. Ali, Mucîbu'n-Nedâ ilâ Şerhi Katri'-Nedâ, thk. İbrahim Cemil Muhammed İbrahim, Mektebetu'l-Mutenebbî, Dumâ, Suudî Arabistan 2007.

el-FÂRÂBÎ, Ebû Nâsır Muhammed İbn el-Farâh, Kitâbul-Hurûf, thk. Muhsin Mehdi, 2. Baskı, Dâru'l-Maşrik, Beyrût 1990.

el-FÂRİSÎ, Ebû Ali Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr, el-İdâh fi'n-Nahv, thk. Kâzım Bahru'l-Mercan, Hâtim Sâlih ed-Dâmîn, Âlemu'l-Kutub, 1. Baskı, Beyrût 2011.

el-FERAHÎDÎ, Halîl b. Ahmed, Kitabu'l-Cumel fi'n-Nahv, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 2009.

-----, Kitâbu'l-'Ayn, thk. Abdulhâmid Hindavî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 2003.

el-GALÂYÎNÎ, Mustafa, Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye, Dâru İbn Hazm, 1. Baskı, Beyrût 2011.

GOLDZİHER, Ignace, Klasik Arap Literatürü, çev. Azmi Yüksel, Rahmi ER, İmaj Yay. Ankara bty.

GÜNDAY, Hüseyin, Şener ŞAHİN, Arapça'da Bağlaçlar, Emin Yayınları, Bursa 2013.

el-HAFÂCÎ, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd, Sırru'l-Fesâha, Kitab Nâşirûn, Beyrût 2010.

el-HÂŞİMÎ, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa, Cevâhiru'l-Belâğa fi'l Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî', Muessesettu'l-Kutubi'l-Sikâfiyye, 1. Baskı, Beyrût 2012.

-----, el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye, thk. Muhammed Ahmed Kâsım, Mektebetu'l- 'Asriyye, Beyrût 1997.

HAVİLÂND, William Kültürel Antropoloji, Çev., Hüsamettin İnaç, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002.

HENGİRMEN, Mehmet, Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Engin Yayınevi, 3.Baskı, Ankara 2009.

İBN ‘AKÎL, Bahâuddin Abdullah, Şerhu İbn Âkîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik, Dâru'l-Fikr, Beyrût 2003.

İBN CİNNÎ, Ebû'l-Feth Osmân el-Mevsîlî el-Bağdâdî, el-Hasâ'is, thk. Muhammed Ali Neccâr, 2.Baskı 'Alâmu'l-Kutub, Beyrût 2010.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdullâh Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullâh, Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik, thk. Berakât Yûsûf Hebbud, Dâru'l-İbn Kesîr, Beyrût 2014.

-----, Ebû Muhammed Abdullâh Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullâh, Şerhu Katri'n-Nedâ ve Bellis'-Sadâ, Hâşiyetu's-Şucâî 'âlâ Şerhi'l-Kıtır, thk. ve tlk. İrfân Meterâcî, Muessetu'l-Kutubi'l-Sikâfeyye, 1. Baskı, Beyrût 2013.

-----, Ebû Muhammed Abdullâh Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullâh, Şerhu Katru'n-Nedâ ve Bellis'-Sadâ, thk. Muhammed Muhyiddin, Abdulhâmid, Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût 1998.

-----, Ebû Muhammed Abdullâh Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullâh, Muğni'l-Lebîb 'ân Kutubi'l-E'ârîb, thk. Fahreddin Kabâve, Dâru'l-Lubâb, 2. Baskı, İstanbul 2018.

İBN KEMÂL PAŞA, Esrârü'n-Nahv, thk. Ahmed Hasan Hâmid Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, byy. 2002.

İBN MANZÛR, Lisânu'l-'Arab, thk. Muhammed Şâzelî, Dâru'l-Ma'ârif, Beyrut bty.

İBN SERRÂC, el-Usûl fi'n-Nahv, thk. Abdulhüseyni'l Fetlî, Muessesetu'l-Risâle, 3. Baskı, Beyrût 1996.

İBN 'USFÛR, Ebû'l-Hasen Alî b. Mu'min b. Muhammed b. 'Alî el-Hadramî el İşbîlî, Şerhu Cumeli'z-Zeccâcî, thk. Emîl Bedî' Ya'kûb, Dâru'l-Kutubi'l 'İlmiyye, Beyrût, 1998.

İBN YA'ÎŞ, Muvâffakuddîn Ebû'l-Bekâ Ya'îş b. Ali, Şerhu'l-Mufasssal-li'z-Zemahşerî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 2011.

el-İSFEHÂNÎ, Rağib, el-Mufredât fî Ğâribi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Halîl 'Aytânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 2010.

el-KAZVÎNÎ, Ebû'l-Meâlî Celâluddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî, Telhîsü'l-Miftâh, Mektebetü'l-Büşrâ, 1.Baskı, Karaçi 2010.

el-KIFTÎ, Cemaleddin Ebî'l Hasan b. Yûsuf, İn bâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât. thk. Muhammed Ebû'l-Fâdıl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Beyrût 1986.

el-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân, thk. Abdullah b. Abulhasan et-Turkî, Muessetü'l-Risâle, Beyrût 2006.

MA'LÛF, Luis, el-Muncid fi'l-Luğa, 2. Baskı, Dâru'l-Meşrik, Beyrût 2001.

el-MÂLİKÎ, Ahmed Abdunnur, Rasfu'l-Mebânî fi's-Şerhi Hurûfî'l-Me'ânî, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru'l-Kâlem, 4. Baskı, Dimaşk 2014.

MARTINET, André İşlevsel Genel Dilbilim, Çev. Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul 1998.

el-MEYDÂNÎ, Hasan Habenneke el-Belagatu'l-'Arabîyye- Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ, Dâru'l-Kâlem, 3.Baskı, Dimaşk 2010,

el-MEYLÂNÎ, Muhammed Hüseyinî'l-'Umeyrî, Kitâbu Şerhi'l Muğnî, tlk. Muhammed Mehdi Diyarbekrî, Ahmed Hilmi Diyarbekrî, 6. Baskı, Mektebetü Seydâ, Diyarbekir bty

el-MUBERRED, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. 'Umeyr, el-Muktedab, thk. Hasan Hâmed, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût 1999.

MUHAMMED HÂRÛN, 'Abdusselâm, el-Esâlibu'l-İnşâ'îyye fi'n-Nahvi'l-'Arabî, Dâru'l-Cîl, Beyrût bty.

el-MURÂDÎ, Bedrüddîn Hasen b. Kâsım b. Abdillâh b. Alî, el-Cene'd-Dânî fi Hurûfî'l-Me'ânî, thk. Muhammed Nedim Fadıl, Fahreddin Kabave, 2. Baskı, Dâru'l- Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 2016.

MUTÇALI, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2012.

- er-RÂCÎHÎ, Abduh Alî İbrâhîm, et-Tatbîku's-Sarfî, 1.Baskı, Dâru'n-Nahdatu'l-'Ârabiyye, Beyrût 2004.
- er-Râcihî, Abduh Alî İbrâhîm, et-Tatbîku'n-Nahvî, 2.Baskı, Dâru'l-Turâsati's-Sahâbeti, Tantâ 2018.
- er-RUMMANÎ, Ebû Hasan 'Âli b. Îsâ, Me'âni'l-Hurûf, thk. ve tlk. İrfân b. Selim el-'Aşâhasûne ed-Dîmaşkî , Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût 2008.
- es-SEMERRÂÎ, Muhammed Fâdıl Sâlih, en-Nahvu'l-Arabî Ahkâmun ve Me'ânî Dâru İbn Kesîr, 2. Baskı, Dîmaşk 2016.
- , es-Sarfu'l-Arabî Ahkâmun ve Me'ânî, 2. Baskı, Dâru İbn Kesîr, Beyrût 2016.
- , Me'âni'n-Nahv I-II-III-IV Dâru İbn Kesîr, Beyrût 2017.
- SÎBEVEYHÎ, 'Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, el-Kitâb I-II., thk. ve nşr. Hartwig Derenbourg, Paris 1881.
- , el-Kitâb, thk. şrh. Abdusselâm Muhammed Hârûn, 3.Baskı, Mektebetu'l-Hanci, Kâhire 1988.
- es-SİRÂFÎ, Ebû Sâid el-Hasan b. Abdullah b. Merzûbânî, Şerhu Kitâb-i Sîbeveyhi, thk. Ahmed Hasan Mahdalî, 'Âli Seyyid 'Âli, Dâru'l-Kutubi'l 'İlmiyye, Beyrût 2012,
- es-SUYÛTÎ, Celâleddin Ebû'l-Fadl Abdurrahmân b. Kemâleddîn Ebû Bekr b. Muḥammed, Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi' I-II-III-IV. thk. Ahmed Şemseddin, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiye, Beyrût 1998.
- ,Behcetü'l Mardîyye fî Şerhi Elfiyye, Mektebû'l-Seyda, Diyarbekir bty.
- , el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân, thk. Fevvaz Ahmed Zemerlî, Dâru'l-Kutubi'l-'Ârabî, Beyrût 2012.
- , Mu'terekü'l-Akrân fî Î'câzî'l-Kur'ân, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiye, I-II-III. tsh. Ahmed Şemseddin, Beyrût 1988.
- et-TEFTAZANÎ, Sa'âdettin Mesûd, Mutavval Şerhu Telhîsi'l-Miftâh thk. ve tlk. Ahmed İzzû İnâyet, Dâru'l-İhyâi'l-Tûrasi'l-'Arbiyye, 1. Baskı, Beyrût, bty.

et-TEHÂNEVÎ, Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârûkî, Keşşâfu Istılâhâtî'l-Funûn ve'l-'Ulûm, thk. Ali Dahrûc, Çev. Abdullah Hâlidî, Mektebetu'n-Naşirûn, Beyrût 1996.

TÜRKÇE SÖZLÜK, Türk Dil Kurumu, 10. Baskı, Ankara 2005.

URALGİRAY, Yusuf, Arapça İlk ve İleri Dilbilgisi, İmam Muhammed İbn Suûd İslâm Üniversitesi Yabancılar Arap Dili Öğretimi Enstitüsü, Riyâd 1986.

el-'UŞMÛNÎ, Ebû'l-Hasen Nûreddîn Alî b. Muhammed b. İsâ b. Yûsuf, Şerhu 'Uşmûnî 'alâ Elfıyyeti İbn Mâlik, thk. Hasan Hâmed, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, c.I-II-III-IV. Beyrût 2010.

ÜÇÖK, Necip, Genel Dilbilim, (Lengüistik), Multilingual Yayınları, İstanbul 2004.

Abdolvâhid Ali el-Vâfî, 'İlmu'l-Luğa, Nahdetu Mısır, 2004

el-VÂFÎ, Ali Abdolvâhid, İlmu'l-Luğa', Nahdetu Mısır, Kâhire 2004.

VARDAR, Berke, Dilbilim Yazıları, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.

VARDAR, Berke, Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.

VENDRYES, Joseph, Dil ve Düşünce, çev. Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.

WELLEK René, WARREN Austin, Edebiyat Teorisi, çev. Ö. Faruk Huyugüzel, Dergâh Yayınları 3. Baskı, İstanbul 2015.

YAZICI, Hüseyin, Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2013.

ez-ZAMAHŞERÎ, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hâzezmî el-Keşşâf 'an Hakâ'ikı Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûnî'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl, thk. 'Âdil Ahmed Mahmud-Ali Muhammed Avvâd Mektebetu'l-'Abdiyye, Riyâd 1998.

ez-ZECCÂCÎ, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk, el-Cumel fî'n-Nahy, thk. Ali Tavfik el-Hamâd, Müessetu'r-Risale, Dâru'l-Emel, İrbid 1984.

-----, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk, el-İdâh fî İlâli'n-Nahv, thk. Muhammed Seyyid Osmân, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2012.

ez-ZERKEŞÎ, Bedreddin, el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân, thk. Mustafa Abdulkâdir 'Ata, I-II-III-IV. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2012.

